

GESCHIEDENIS VAN HET HOOGE VEEN

15

DE CONFLICTEN OVER DE
HEERLIJKHEID ECHTENS-
HOOGEVEEN EN DE LAGERE
RECHTSPRAAK, TUSSEN DE VAN
ECHTENS EN DE MARKEGENOTEN
VAN STEENBERGEN EN TEN ARLO
(1626-1663).

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2013.

Niets uit deze uitgave mag worden openbaar gemaakt of vermenigvuldigd, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

INLEIDING

In de 17^e eeuw speelde er een groot conflict tussen de Van Echten en de markegenoten van Steenberg en Ten Arlo, waarbij ook de bewoners van het dorp Hoogeveen betrokken werden. Een deel van hen woonde namelijk in Zuidwolder-Hoogeveen, het gebied direct aansluitend aan Echten-Hoogeveen. Toentertijd werd Zuidwolder-Hoogeveen vaak niet als Hoogeveen beschouwd, maar als een deel van Zuidwolde. In dit conflict ging het doorlopend over het de interpretatie van het octrooi van 30 maart 1626, waarbij van de Landschap Drenthe toestemming werd verkregen om de vervening op het Hooge Veem op te starten. Gold die toestemming alleen voor het in 1625 overgedragen gebied, of voor alle venen van Zuidwolde? Hoe zat het met de lagere rechtspraak in de Heerlijkheid Echten-Hoogeveen en wat waren de grenzen ervan? Waren er wel grenzen, of ging het alleen over mensen, waar die ook woonden, als ze maar bij de vervening betrokken waren? En misschien wel de merkwaardigste vraag, die in die dagen niet eens werd gesteld, maar cruciaal is voor het begrijpen van de conflicten: werd er in 1626 eigenlijk wel een Heerlijkheid gesticht? Een vraag die vanzelf naar boven komt, als we zien hoeveel onduidelijkheden er rondom die Heerlijkheid waren. Dit onderzoek probeert het conflicten en de gebeurtenissen daar omheen in beeld te brengen. We beginnen met de vraag of er wel sprake was van een Heerlijkheid.

EEN ANALYSE VAN ARTIKEL 3 VAN HET OCTROOI VAN 1626

Een Heerlijkheid is zowel een vorm van overheidsgezag, afgeleid van een hogere overheid, als het rechtsgebied waarbinnen deze heerlijkheid functioneert. Sinds wanneer was er sprake van een Heerlijkheid Echten-Hoogeveen? Sinds 1626, is het traditionele antwoord. Wat werd er op 30 maart 1626 door Ridderschap en Eigenerfden ingesteld? Volgens de latere visie van de familie Van Echten was er vanaf toen inderdaad sprake van een Heerlijkheid. Als dat zo is, dan is dat zo onduidelijk gegaan dat er tot 1680 over gestreden werd, zoals we nog zullen zien. Maar was dat wel zo, werd er wel een Heerlijkheid ingesteld? Wat zegt de tekst van 1626? Het gaat hier vooral om artikel 3 van het octrooi. Daarin lezen we¹:

“Dat zijn Edele op deze plaatsen en onder zodane personen, voor zo veel de handeling van deze venen aangaat, zal mogen stellen en doen onderhouden al zulke ordonnancien en wilkeuren, als tot meeste populatie en verbetering van deze plaatsen van tijd tot tijd oirbaar, nut, en profijtelijk te zijn zal bevonden worden, en zal verder ter eerste instantie na Landrecht hebben te versichten en te decideren alle kwestien en verschillen civil wezende, tussen de veenluiden aldaar vallende, alles zonder praepjudicie van dezer Landschaps souveraine hoogheid en superioriteit, zo in cas van appellatie als anderzints”.

Laten we eerst eens op een rijtje zetten wat hier **niet** staat. Er wordt met geen woord gerept over een Heerlijkheid. Er is geen sprake van erfelijk overdraagbare titels, noch van erfelijk overdraagbare rechten die losstaan van grondbezit. Er wordt niet gesproken over een exclusief recht van vissen, jagen en ‘vliegen’. Er staat niet dat er een schultambt wordt ingesteld en dat Roelof een schulte zou mogen aanstellen, die zijn persoonlijke rechten en reglementen zou mogen verdedigen. Er is ook geen sprake van toewijzing van toezicht op de kerk en tegengaan van afwijkingen in de leer. Er is geen sprake van gezag van de Van Echten, op persoonlijke titel of als familiair bezit, op welke wijze dan ook, over de venen en gronden van Steenberg en Ten Arlo die buiten het in 1625 geruilde gebied lagen. Al deze rechten die Roelof en zijn zoon Johan van Echten in de jaren daarop zeiden te bezitten en met hand en tand verdedigden, staan **niet** in de tekst waarop ze al deze rechten zeiden te baseren.

Wat staat er wel? Roelof van Echten, hier ‘*Zijn Edele*’ genoemd, krijgt het recht tot het instellen en onderhouden van “*ordonnantien en wilkeuren*”, voor de mensen op het veen. Wat bedoelde men met “*ordonnantien en wilkeuren*” en hoe waren die verankerd in de toenmalige regelgeving? Bij *ordonnantien* en *wilkeuren* moeten we denken aan plaatselijke verordeningen en regels, opgesteld door de eigenaren van de marke (eigenerfde boeren) of de buurschap (de bewoners van een dorp of gehucht), met de mogelijkheid om mensen te beboeten als een regel werd overtreden. We mogen ervan uitgaan dat Ridderschap en Eigenerfden in de toenmalige situatie handelden binnen het in 1614 door hen vastgestelde Landrecht van Drenthe. We lezen in het Landrecht van Drenthe²: “*Elk dingspil, elk karspel, elk buurschap mag wilkeuren bij hem zelf tezamen te komen om haar marke te berichten (= besturen, leiden) als es en zaad, hooi en holt te bevreden en anders te doen na de eis van de nood in de Landschap en eens iegelijks marke, uitgezonderd andere verbonden en zaken, die tegen de hoogheid van de Landschap strijden.*” Iedere bestuursvorm, zelfs die welke door de eigenaren van de kleinste bevolkingskernen werd gevormd, had het recht om *ordonnantien* en *willekeuren* te maken. Op zich was het dus niet ongewoon dat er voor het in 1625 overgedragen veen “*ordonnantien en wilkeuren*” gemaakt zouden mogen worden. Opvallend is wel dat er in 1625 nog geen sprake was van een buurschap, en dat hier ook nog geen sprake was van overdracht van ondergrond. De verwachte toestroom van arbeiders maakte het blijkbaar wenselijk om de veenderij alvast gelijkende rechten te geven.

Voor wie was dat recht voor “*ordonnantien en wilkeuren*”? Was dat recht bedoeld voor Roelof van Echten als privé-persoon, en daarmee erfelijk overdraagbaar op zijn kinderen, of was dat recht voor Roelof van Echten als eigenaar van het veen, en daarmee overdraagbaar op iedereen die het veen van hem zou kopen? Het laatste artikel van het octrooi zei dat alle punten voor eeuwig golden, voor Roelof van Echten en zijn nakomelingen. Dat lijkt wel duidelijk, maar is het bij nader inzien niet, en is zeker geen antwoord op onze vraag. Dergelijke terminologie werd vaker gebruikt als het ging om overdracht van eigendom, maar dienen niet letterlijk uitgelegd te worden. Wanneer dat eigendom dan weer verkocht werd, werd ook dat eeuwige recht verkocht en verviel het eigen eeuwige recht. Zo ging het bijvoorbeeld standaard met de verkoop van grond. Was het in het geval van de “*ordonnantien en wilkeuren*” een eeuwige recht, als de nazaten eeuwig eigenaar van de venen zouden blijven, of gold dat eeuwige recht ook over alle venen als ze die venen aan derden zouden verkopen? Hielden de Van Echtenen dan dat recht? Of moest het dan gedeeld worden tussen nieuwe eigenaren?

De tekst van het octrooi gaat er niet op in. Opvallend is echter wel dat de andere rechten en artikelen van het octrooi (belastingvrijdom, graven van de vaart, toestemming voor turf afvoeren, vergoeden van schade door opstuwten van het water, bescherming van vaart en verlaten) niet alleen golden voor Roelof van Echten en zijn nazaten. De bewoners van het veen vielen later ook onder de belastingvrijdom. De Hoogeveensche Vaart werd gegraven toen de Compagnie van de 5000 Morgen eigendom was geworden van veen en ondergrond, door die Compagnie, in opdracht van de gezamenlijke participanten, maar nog steeds maakten ze gebruik van alle daarbij behorende artikelen van het octrooi. De rechten gingen dus over op de nieuwe eigenaren van de venen en de ondergronden: de participanten. Zo werd in de Drentse dorpen ook met in het Landrecht vastgestelde recht van *wilkeuren* omgegaan: dat ging van de ene eigenaar over op de andere, bij de overdracht van de grond.

Het erfelijk overdraagbaar maken van eigendom en de daarbij horende rechten is als terminologie vanzelfsprekend als we het bezien vanuit het grondbezit, maar juist niet vanuit

het perspectief van een Heerlijkheid. In artikel 8 van het contract van 20/30 december 1625 (veenruil) was bijvoorbeeld opgenomen³: *”Dat deze erfgenamen aan zijn Edele hier en tegen in erfelijke eigendom zullen transporteren en overdragen, gelijk zijn doen kracht dezès, voor hem en zijn nakomelingen.....”* Daar ging het over veen. Een Heerlijkheid werd juist **niet** voor eeuwig overgedragen en was juist **niet** erfelijk transporteerbaar. Na de stichting van de Heerlijkheid Hoogersmilde hebben de erfgenamen van de eerste Heer, Adriaan Pauw, de Heerlijkheid steeds weer opnieuw in leen ontvangen. Daarvoor was steeds weer opnieuw een besluit van Ridderschap en Eigenerfden nodig⁴. Dit belenen en steeds opnieuw belenen van Heerlijke rechten hoorde zo volkomen bij het leenrecht, dat we alleen al daarom kunnen stellen dat in het octrooi van 1626 geen sprake was van Heerlijke rechten en het stichten van een Heerlijkheid, omdat daar nergens sprake is van belening.

Als er geen sprake zou zijn van opnieuw belenen, bij een volgende generatie Van Echten, dan zou dat afzonderlijk in het octrooi genoemd moeten zijn, omdat belenen en opnieuw belenen normaal was en een eenmalige toekenning voor eeuwig een uitzonderlijke situatie zou zijn. Zo uitzonderlijk dat het benoemd zou moeten worden, in duidelijke termen, met betrekking tot de Heerlijkheid, en dat terwijl er nu juist nergens sprake is van een Heerlijkheid in het octrooi. Dat wist Roelof van Echten ook, dat Heerlijke rechten steeds opnieuw beleend werden en **niet** voor eeuwig. De tiendrechten, ook een Heerlijk recht, moesten ook iedere keer opnieuw geleend worden. Generatie op generatie van de Van Echten regelde dit voor zichzelf. De nakomelingen moesten het opnieuw lenen. In het archief van de Van Echten werden uiteindelijk akten van belening met de tiendrechten bewaard⁵ over de periode 1275-1777. Geen opmerkingen over belening in het octrooi van 1626 betekent dus dat er geen sprake is van een Heerlijkheid, of er moet sprake zijn geweest van grote nalatigheid. Los daarvan geldt ook hier het simpele rechtsprincipe: wat je niet hebt, kun je niet uitoefenen, niet overdragen, niet verkopen, niet laten vererven. Er kan dus geen sprake zijn van het aan Roelof van Echten toekennen van bestuurlijke rechten, behorend bij een Heerlijkheid.

Komt nog bij dat er helemaal geen sprake kon zijn van een binnen de familie overdraagbaar Heerlijk recht met eeuwigheidsduur, omdat er in de praktijk enkel sprake was van een **tijdelijk** recht om willekeuren, ordonnantiën te regelen, en civiel recht te spreken, want door de koppeling aan het veen, alleen aan het veen, de veenlieden en de handelingen met betrekking tot het veen, was het zeker dat het recht zou verlopen. Zo gauw het veen afgegraven was, hield het recht op te bestaan. Roelof van Echten had namelijk in 1626 nog steeds niet de ondergrond gekocht. Die ondergrond, die zou blijven liggen als het veen was verdwenen, bleef volledig van de Landschap Drenthe, het kerspel Zuidwolde en het schuldambt van Zuidwolde. Ten aanzien van de grond bleven dus ook de rechten geldig van de Landschap en Zuidwolde, binnen de situatie van 1626.

We kunnen dan ook concluderen dat in de strekking van het octrooi, en passend binnen het Landrecht van 1614, het recht van *“ordonnantien en wilkeuren”* aan Roelof van Echten gegeven werd als eigenaar van de venen, voor zolang ze niet afgegraven waren. Als de eigendomsrechten over zouden gaan op derden, zou ook dat recht daarop overgaan, net zoals dat recht ook in andere dorpen overging van de ene eigenaar van een waardeel op de andere eigenaar. Als hier iets anders bedoeld zou zijn, afwijkend van het gebruikelijke Drentse recht rondom willekeuren, dan stond het er wel heel ongelukkig. Omdat dit er niet stond, zullen we ons moeten houden aan wat gebruikelijk was. Daar komt nog bij dat Roelof van Echten ook zelf erkende dat het recht van ordonnantiën (wilkeuren noemde hij niet, maar deze gaan daar in over) een recht van de grondeigenaren was. Wie zich als participant in wilde kopen in de Compagnie van de 5000 Morgen had onder meer artikel 7 van het contract te eerbiedigen.

Daarin lezen we⁶, als het gaat over de directeuren: “....welke directeuren gegeven zal worden zodanige instructie, orde en reglement, als bij dezelve Heer van Echten, en de Hoofdparticipanten, of dezelfs Gedeligeerde, tot dienst en vordering van de Compagnie gemaakt en geformeerd zullen worden. Blijvende niettemin de autoriteit van de schouw over de voorzeide vaarten en kaden bij z'n Edele alleen, alsmede de executie tegen de contraventiën van die ordonnantiën.” Reglementen en ordonnantiën waren een recht van de hoofdparticipanten, het staat er duidelijk. Reglementen en wilkeuren vallen min of meer samen. Het is overlappend taalgebruik voor het zelfde. Beiden duiden op regels voor een gebied of een groep mensen. Al met al wordt de juridische grond waarop een Heerlijkheid Echtsens-Hoogeveen zijn rechten zou moeten baseren steeds smaller.

In het tweede gedeelte van het artikel in het octrooi van 1626 wordt aan Roelof van Echten toegewezen het recht om te mogen beslissen in alle “kwestiën en verschillen civil wezende, tussen de veenluiden aldaar vallende”. Daarmee werd de lagere civiele rechtspraak toegewezen, terwijl de hogere rechtspraak en de criminele rechtspraak bij het bestuur van de Landschap Drenthe zou blijven. Wie had in Drenthe het recht om de lagere civiele rechtspraak uit te oefenen, en is het logisch om daarbij direct te denken aan een Heerlijkheid? In het toenmalige Drenthe waren er negen andere instanties die de lagere civiele rechtspraak uitoefenden. Dat waren de zes dingspillen (onder leiding van de Drost van Drenthe), de Heer van de Heerlijkheid Ruinen in zijn Heerlijkheid, Meppel en directe omgeving (De Twaalve, onder leiding van de Drost van Drenthe) en het stadsbestuur van Coevorden (onder leiding van schulte en schepenen)⁷. Daar komt nog bij dat tal van kleinere kwesties sowieso al door de schulten werden afgehandeld. De in 1625 door de boeren van Steenberg en Ten Arlo overgedragen venen werden met de uitspraak van Ridderschap en Eigenerfden in 1626 een tiende rechtsorgaan met lagere civiele rechtspraak, dat is duidelijk. Maar aangezien nergens sprake is van een Heerlijkheid of Heerlijke rechten, en we bij de ordonnantiën en willekeuren al constateerden dat die werden toegewezen aan Roelof van Echten als eigenaar van het veen, kunnen we die lijn hier ook doortrekken. Roelof van Echten kreeg de lagere civiele rechtspraak als eigenaar van het veen, en zou dat na verkoop van delen van dat veen met participanten moeten delen.

Hoe ging dat toe, op die landdag van 20 februari 1626? Roelof van Echten was in die dagen al gedeputeerde, en moet daar bij aanwezig zijn geweest. Omdat het niet de gewoonte was om de Drentse afgevaardigden vooraf een agenda toe te sturen, konden deze voor onverwachte zaken komen te staan, waarover ze staande de vergadering moesten beslissen. Verondersteld wordt dan ook dat Roelof van Echten de civiele rechtspraak en het maken van ordonnantiën en willekeuren min of meer naar zich toe getrokken heeft, door de Drentse afgevaardigden onverwacht met het voorstel daartoe te confronteren, zonder dat deze de kans kregen om zich goed te realiseren wat dit op de lange termijn voor consequenties zou hebben⁸. Dat kan zijn, maar dat hoeft niet. Ook de boeren van Steenberg en Ten Arlo konden namelijk voordeel hebben bij het toekennen van “ordonnantien en wilkeuren” en lagere civiele rechtspraak aan Roelof van Echten.

In 1623 speelde er voor de Etstoel het conflict over de door Roelof van Echten ten onrechte van het turfveld van Jan van Buyren gehaalde turf⁹. Er was sprake van ‘buurtuig’, lagere civiele rechtspraak van de boeren van Steenberg en Ten Arlo ten aanzien van een zaak in hun marke. Dit ‘buurtuig’ toont aan dat de verantwoordelijkheid van die lagere civiele rechtspraak bij de marke lag. Omdat in de situatie van 1626 wel het veen, maar niet de ondergrond was overgedragen, zouden de boeren van Steenberg en Ten Arlo ook nog verantwoordelijk zijn voor de lagere civiele rechtspraak in het overgedragen veengebied, als

er niets anders was geregeld. Dat hield dus concreet in dat de lusten van het veen, de inkomsten van de verturving ervan, bij Roelof van Echten en zijn compagnons zou komen te liggen, en dat alle problemen die een grote groep ongebonden seizoenarbeiders op zouden kunnen leveren opgelost zouden moeten worden door de grondeigenaren. De boeren van Steenberg en Ten Arlo. Door het geciteerde derde artikel uit het octrooi zou Roelof van Echten zelf al die problemen op moeten lossen. Tegelijkertijd kreeg hij daarmee niets definitiefs. Als het veen verdwenen was, als de seizoenarbeiders, de veenluiden, weer naar huis waren gegaan, dan was er ook geen recht meer voor Roelof van Echten.

Ook de toenmalige Drentse bestuurders hadden belang bij lagere rechtspraak op het Hooge Veen. Hun belang lag gelijk aan dat van de boeren van Steenberg en Ten Arlo. Ridderschap en Eigenerfden kunnen 30 maart 1626 het idee hebben gehad: we zullen alle steun verlenen aan de mogelijke vervening van het gebied, maar het trekt veel ongeregeld volk waar we veel werk van kunnen krijgen. We willen niet de situatie dat een ander het geld verdient en wij de problemen moeten oplossen. Roelof van Echten en de eventuele participanten moeten zelf zorgen voor alle nodige regels, moeten zelf zorgen dat die regels worden nagekomen en moeten zelf zorgen voor de lagere civiele rechtspraak bij alle te verwachten ongeregelheden. Samengevat: er is in 1626 geen Heerlijkheid gesticht. Roelof van Echten nam de plicht op zich om alle voorkomende regelgeving en ontregeling zelf op te lossen. De lusten, maar ook de lasten. Veen weg, artikel drie van het octrooi buiten werking.

AANVULLENDE ANALYSE AAN DE HAND VAN DE HEERLIJKHEID HOOGERSMILDE

Hoe anders is door de Landschap Drenthe enige jaren later de Heerlijkheid Hoogersmilde ingesteld. Als we zien met welke tekst dit is gebeurd, dan wordt volkomen duidelijk hoe anders en concreter daar werd omgegaan met rechten en de mogelijkheden van uitleg daarvan. We nemen de tekst¹⁰ van de instelling van deze Heerlijkheid helemaal door, en zullen ingaan op details die voor het onderzoek van Echtsen-Hoogeveen van belang zijn:

Ridderschap en Eigenerfden representerende de Staten der Landschap Drenthe doen kond en bekennen met deze onze open brief

Er was sprake van een open brief, waarin de onderstaande besluiten bekend werden gemaakt. Men wilde blijkbaar niet dat de bevolking van Drenthe voor verrassingen zou komen te staan.

.....voor ons en onze nakomelingen, dat wij om zonderlinge goede reden en cosideratiën ons daartoe moverende hebben verleend en geconfereerd, verlenen en confereren mits dezen, de weledele en gestrenge heer Adriaen Pauw ridder, Heer van Heemstede, raadspensionaris van de Edele Grootmogende heren de Staten van Holland en West-Friesland, voor zijn edele en zijn erfgenamen en nakomelingen, recht en actie van dezelve hebbende en verkrijgende, de hoge-, middel- en lage jurisdictie en gerechtigheden daarvan dependende over de Dieverder en Leggeler Smilder-venen in deze Landschap gelegen, beginnende 't eindes de Crommevoerder Venen strekkende opwaarts aan tot aan Hijker en andere marken en tot aan de Friese kusten respective, mitsgaders over de landen, huizen en grifte, daarin liggende en zijn edelgestrenge, nevens dezelfs participanten in gemeenschap en besonderlinge nu toebehorende of namaals aldaar te verkrijgen.

Aan Echtens-Hoogeveen was alleen de lagere civiele rechtspraak toebedeeld. Aan de Heerlijkheid Hoogersmilde ook de middel- en hogere civiele rechtspraak. Opvallend is dat men bij de instelling van de Heerlijkheid Hoogersmilde onderscheid maakt tussen participanten en Heer Adriaen Pauw, en duidelijk maakt dat de rechtspraak bij Pauw ligt. Hier is geen twijfel over mogelijk, zoals bij Echtens-Hoogeveen wel het geval is. Nog een groot verschil is dat de lagere civiele rechtspraak in Echtens-Hoogeveen alleen over de veenluiden is gegeven. Over mensen, niet over een gebied. Adriaen Pauw heeft de rechtspraak over een gebied, aangegeven door de grenzen van dat gebied, en de landen, huizen en kanalen in dat gebied. Maar Adriaen Paus was dan ook eigenaar van de ondergrond en daarbij was bij Roelof van Echten nog geen sprake. In Echtens-Hoogeveen was geen jurisdictie over de landerijen en kanalen, wijken. Er was ook geen jurisdictie over grondeigenaren. Alleen als de eigenaren veenlieden (turfgravers, seizoenarbeiders) waren viel dat onder de jurisdictie, omdat de lagere civiele rechtspraak en het recht van willekeuren en ordonnantiën alleen gold voor veenlieden, voor zover het handelingen met betrekking tot het veen aanging.

Met macht om officieren en gerechten tot executie van criminele en civile jurisdictie te mogen stellen, allerhande keuren en ordonnantiën den gemenen Landrechten dezer Landschap conform zijnde te maken, en te genieten de breuken, boeten en dergelijke rechten als in de voorzeide Landschap gebruikelijk is.

Adriaen Pauw kreeg hier dus toestemming personeel aan te trekken om gerechten op te kunnen zetten, en kreeg daarmee ook toestemming voor die gerechten zelf. In de praktijk kwam het er op neer dat hij toestemming kreeg voor het aanstellen van een schulte en het houden van goorspraken, rochten en lottingen. Pauw kreeg tevens toestemming de boetes zelf te houden. Zo kon het gerecht worden gefinancierd. Roelof van Echten heeft nooit¹¹ schriftelijk toestemming gekregen een schulte of een andere officier aan te stellen, goorspraken, rochten of lottingen te houden, noch de boetes zelf te kunnen besteden. Omdat dit in 1626 niet is gebeurd zouden we op basis van dat octrooi aan kunnen nemen dat het veen, net als de ondergrond, nog onder het schuldambt van Zuidwolde viel, en de participanten de bevoegde schulte van Zuidwolde zouden kunnen vragen op het veen goorspraken te houden en recht te spreken. Hierbij geldt namelijk weer: je hebt alleen wat je hebt overgedragen gekregen. Wanneer iemand je iets niet overdraagt, dan heb je het niet. Ridderschap en Eigenerfden en de Drost van Drenthe bestuurden Drenthe en stelden en stuurden de schulten aan. Dit recht is niet aan Roelof van Echten overgedragen.

Voorbehouden ons en onzer Landschap de souverainiteit en hoogheid en dat van sententiën, zo in civile als criminele zaken aldaar te pronuncieren, zal mogen geappelleerd worden aan het hoge gericht derzelve Landschap. Dat ook in alle gevallen de Landschap vrij zal staan, opzicht te dragen dat de justitie zo in crimineel als in civil wel geadministreerd werd.

De uitspraken van de rechtspraak van de Heerlijkheid Hoogersmilde moesten afgeleid worden van de rechtspraak, zoals die in Drenthe gebruikelijk was, en de regering van de Landschap Drenthe stond het vrij om te controleren of er wel een goede gerechtelijke administratie was. De administratie stond dus rechtstreeks onder toezicht van die van de Landschap Drenthe. Ten aanzien van Echtens-Hoogeveen was in dit opzicht in 1626 niets geregeld.

Dien zal de welgemelde heer Pauw gehouden wezen de voorzeide hoge-, middel- en lage jurisdictie onder de naam van Heerlijkheid van Hoogersmilde van deze Landschap te leen ontvangen ten Stichts en rechte, en daarvan te doen de behoorlijke eed en hulde.

Een Heerlijkheid was een leengoed. Een leenheer diende een eed af te leggen en hulde te betonen aan degene van wie hij het leen in ontvangst had genomen. Adriaen Pauw deed dit, 19 februari 1633. Er is geen eedaflegging en huldebetoon voor handen van Roelof van Echten, noch is er in de latere stukken ook maar een verwijzing bekend waaruit blijkt dat er sprake was van eed en hulde.

In kennis en meerdere vestenisse van dezen hebben wij onze Landschapszegel, nevens onzen Landschrijvers subscriptie, beneden aan deze brief doen hangen, op een algemene landdag gehouden binnen Assen, de negentienden februari in den jare onzes Heeren duizend zeshonderd drie en dertig.

*Ter ordonnantie,
J.Schickhart*

Er is geen ondertekende leenbrief of verklaring voorhanden met de mededeling dat de Heerlijkheid Echts-Hoogeveen gesticht is. Het bleef steeds bij citaten uit het octrooi van 1630, waarin dus de naam Heerlijkheid niet eens voorkomt.

Samengevat kunnen we zeggen dat er in 1626 geen sprake was van de instelling van een Heerlijkheid Echts-Hoogeveen. Er is wel sprake van het verlenen van rechten (willekeuren, ordonnantiën, lagere civiele rechtspraak), maar die werden verleend aan de eigenaar en toekomstige eigenaren van het veengebied, niet exclusief aan het geslacht Van Echten. De rechten waren beperkt tot de veenlieden, voor zover het veenzaken betrof, en zouden weer vervallen als het veen was afgegraven. Er was dus sprake van tijdelijke rechten voor een onderneming, waarschijnlijk om die onderneming kans van slagen te geven en om de Drentse samenleving c.q. zowel de boeren van Steenbergen en Ten Arlo als het toenmalige Drentse bestuur geen extra werk te bezorgen als de veenlieden onrust met zich mee zouden brengen. Zou er in 1626 wat anders bedoeld zijn, dan was dat erg onduidelijk vastgelegd. We moeten dus vaststellen dat dit niet is gebeurd. De wijze van vastleggen lijkt ook niet op de manier waarop later de Heerlijkheid Hoogersmilde werd opgericht, maar lijkt meer op die van de andere Drentse rechtseenheden (marke, buurschap en dingspil). Roelof van Echten kreeg voor het veen tijdelijk rechten, zoals die toekwamen aan een marke en een buurschap, terwijl er in dat veen geen sprake was van een marke of een buurschap, want het veen viel nog steeds onder Steenbergen en Ten Arlo.

HET ONTSTAAN VAN DE HEERLIJKHEID ECHTENS-HOOGVEEEN EN DE POSITIE VAN DE HEER VAN ECHTEN

Maar hij kwam er wel, de Heerlijkheid Echts-Hoogeveen. Het begin van de Heerlijkheid Echts-Hoogeveen ging zo sluipend, dat menig Drent niet in de gaten had dat er een Heerlijkheid geboren was. Onder de Heerlijke rechten vielen traditioneel ook de rechten van jacht en visserij. Roelof van Echten trok dit naar zich toe als een exclusief recht, los van alle Drentse regelgeving op dat gebied, alsof hij een Heerlijkheid bezat. Dit speelde al in 1631. Bij het oprichten van de Compagnie van de 5000 Morgen deelde hij namelijk die rechten met de makelaars¹². Wie zich als participant in wilde kopen in deze compagnie had onder meer artikel 7 van het contract te eerbiedigen. Daarin lezen we¹³, als het gaat over de directeuren: “Blijvende niettemin de autoriteit van de schouw over de voorzeide vaarten en kaden bij zin Edele alleen, alsmede de executie tegen de contraventiën van die ordonnantiën.” Het recht om ordonnantiën en willekeuren te maken wordt hier gedeeld tussen Roelof van Echten en de

hoofdparticipanten, maar een exclusief recht over de vaart blijft bij hem zelf en het recht om in te grijpen als de ordonnantiën worden overtreden is eveneens uitsluitend bij Roelof. Hierin deelt hij dus enerzijds het recht, waarop hij later zijn Heerlijke rechten zal baseren, en gaat anderzijds die Heerlijke rechten al zeker stellen voor zichzelf: hij is het die oordeelt en beboet.

Zo sluipend waren de Heerlijke rechten bij Roelof van Echten terecht gekomen, of rekende hij zichzelf die toe, dat enige jaren later binnen Ridderschap en Eigenerfden verbaasd werd gevraagd waarom Roelof zich toch ‘Heer’ noemde. Op 11 februari 1634 werd de zaak besproken op de landdag, de vergadering van Ridderschap en Eigenerfden¹⁴. Roelof van Echten was daar aanwezig als gedeputeerde. Er was ‘zwarigheid’ gemaakt tegen het feit dat hij zich Heer van Echten noemde. Waarom deed hij dat? Hij legde uit dat *“het huis tot Echten zijn vaderlijk stamhuis zij, en dat Ridderschap en Eigenerfden zijne WelEdele gegund hebben de civiele jurisdictie over zodanige personen, als op de venen en in de marke van Echten tot het graven en culture van dezelve venen nieuw geplant mochten worden, waardoor zijn WelEdele vermeend gefundeerd te zijn de voorzeide naam te voeren.”* Hij had de rechten in ‘het veen’, een ruime aanduiding, zonder beperking. Niet alleen rechten op de veenlieden, maar rechten in het veen en in de marke van Echten. Roelof had hier het onderwerp van de rechten dus al verplaatst, van mensen naar een gebied. Het ‘mochten worden’ duidt erop dat er toentertijd nog geen volksplanting op het Hooge Veen was. Men sprak nog in de toekomstige tijd. Men sprak ook over de marke van Echten. Het ging dus over turfgravers die zouden kunnen gaan wonen in de marke van Echten, al lag het veen ook in de marke van Steenberg en Ten Arlo. Dit is een indicatie voor het feit dat Roelof helemaal niet dacht aan een volksplanting op het Hooge Veen. Het maakt ook duidelijk dat er toentertijd nog helemaal niet werd gedacht aan een Heerlijkheid Echtsen-Hoogeveen, zoals we die later leren kennen, maar aan een Heerlijkheid rondom de volksplanting in de marke van Echten.

Met zijn antwoord was de zaak formeel afgerond. Roelof kon zich Heer van Echten blijven noemen. Moesten we op basis van de analyse van de tekst van het octrooi van 1626 nog concluderen dat er toentertijd **geen** Heerlijkheid was gesticht, op basis van de verslaglegging van de landdag van 11 februari 1634 moeten we concluderen dat hij die dag in iedergeval **wel** bestond. In de marke van Echten. Teruggrijpen voor het begin van de Heerlijkheid op het octrooi van 1626 is eigenlijk niet meer dan het ogenschijnlijk van een juridische grond voorzien van wat feitelijk ingevuld en eenzijdig uitgelegd is door Roelof zelf. Overigens zou Roelof dat niet alleen kunnen doen. Hij moet daarbij zijn gesteund door de toenmalige Drost en de andere gedeputeerden. De heren gaven hem de ruimte. Net zo goed als de participanten van de Compagnie van de 5000 Morgen hem de ruimte gaven. Dat is niet verwonderlijk. Zo hield hij hen ook buiten problemen met de veenlieden en in hun ogen stelden de titel en de daarbij horende rechten helemaal niets voor. Roelof van Echten was minder dan een doorsnee Leidse buurtbeheerder¹⁵.

Daarmee is 11 februari 1634 in feite de geboorte geworden van de Heerlijkheid omdat de Heerlijkheid toen erkend werd, ook al ging het nog niet over Echtsen-Hoogeveen. Het gebrek aan regelgeving rondom die Heerlijkheid zou nog vele jaren problemen blijven geven. Welke positie had Roelof van Echten daarmee gekregen? Wat was zijn macht binnen de Heerlijkheid? Roelof vatte het op als grond voor het aanstellen van een schulte. De macht van de door hem aangestelde schulte was afgeleid van de positie van de Heer zelf. De eerste schulte was er al in 1635 en heette Ditmar Boelen. Zijn opvolger werd Coop Luijtjens. Van Coop Luijtjens is precies bekend wat zijn opdracht was. We vergelijken deze met de positie van de andere Drentse schulten, aan de hand van de gebruikelijk eed:

Eed schulte Echtens-Hoogeveen	Eed schulte Landschap Drenthe
Coop Luijtiens kreeg op 14 juli 1642 van Roelof van Echten¹⁶: “volkomen macht, autoriteit en bevel om ’t zelve ambt voortaan te exerceren en te bedienen, mijn gerechtigheid, respect en autoriteit te bewaren, de ingezetenen recht en justitie in ’t geen te zijner judicature is staande te administreren en voorts alles te doen wat een goed en getrouw schultus schuldig is en behoort te doen, op al zulke vrijheden, profijten, en emolumenten als daartoe bij mij geleid en geordonneerd zijn of zullen worden, en zekere speciale instructie bij mij te expedieren, mits dat hij aan mij behoorlijke trouwe gehoorzaamheid obediëntie en respect bewijze, alle boeten en breuken die in de voornoemde scholtambt verschijnen en voorvallen zullen, op zijn eed en zonder enige te verzwijgen, getrouwelijk aan te brengen, om dezelve voorts ten behoeve van mij in te vorderen en uit te manen, mitsgaders dat hij de delinkwenten en vagebonden apprehendere daartoe bij de burens in geval van nood tot hulp bij zekere poene roepen en eisen zal mogen en ten laatste geen vergadering van gereprobeerde sekten en ketterijen toestaan of gedogen en verder zich schriftelijk reguleren na als zodane instructien en ordonnantien als van tijd tot tijd bij mij beraamd en uitgegeven zullen worden.”	De eed van de schulten in de Landschap Drenthe¹⁷ “Gij looft en zweert dat gij des Landschaps hoog- en gerechtigheden zult helpen bewaren, aan de ingezetenen van uw schultambt recht en justitie zult administreren, in al het gene tot uw judicature is staande; een ieder in zijn gerechtigheid voorstaan; de vijanden van deze staat behoorlijk helpen resisteren; aan de Heren Staten dezer Landschap en aan Zijne Hoogheid, de Heer Erfstadhouder alle trouw en gehoorzaamheid, en de Drost schuldige obediëntie en respect bewijzen. Dat gij de delinquenten en vagebonden zult apprehenderen, waartoe gij de ingezetenen bij zekere poene zult mogen roepen en eisen; en ten laatste dat gij geen vergaderingen van gereprobeerde sekten en ketterijen zult toestaan of gedogen en verder alles te doen wat een goed en getrouw schulte schuldig is en behoort te doen. Zo waarlijk helpe mij God almachtig.”

De schulte van de Landschap moest “een ieder in zijn gerechtigheid voorstaan”, en uit de eed werd duidelijk waar dat recht vandaan kwam. Hij zwoer trouw aan het recht van de Landschap Drenthe, en daarmee aan de besluiten van de Landdag en de Etstoel, terwijl hij indirect zwoer hun besluiten te zullen uitvoeren en handhaven. Het recht bestond daarmee concreet uit het Landrecht van Drenthe, de Kerkorde van Drenthe en alle reglementen en plakaten die Ridderschap en Eigenerfden hadden uitgevaardigd. De schulten van de Landschap Drenthe waren daarmee niet trouw aan een persoon, maar aan een systeem. Een systeem dat zichzelf democratisch controleerde, op basis van afgevaardigden uit de hele Landschap. De democratie was gebaseerd op grondbezit en het recht van de eigenerfden, zodat de keuters en de arbeiders daar buiten stonden, maar er was in ieder geval sprake van een vorm van democratie. Indirect was de schulte daarmee trouw aan de bevolking van Drenthe, concreet vertegenwoordigd in Ridderschap en Eigenerfden. Hij zwoer weerstand te bieden aan de vijanden van de Drentse staat. Vervolgens kwam de trouw aan de Stadhouder en de Drost in zicht, die op hun beurt de uitvoerende macht vertegenwoordigden van Ridderschap en Eigenerfden en de Staten Generaal.

De schulte van Roelof van Echten was inmiddels schulte van Echtsens-Hoogeveen. Daarbij waren de in 1634 geconstateerde rechten over een verwachte volksplanting in de marke van Echten door Roelof van Echten overgezet op een ander gebied, zonder tussentijdse regelgeving daarover. In de eed van de schulte van Echtsens-Hoogeveen stonden niet de Landschap Drenthe en de binnen de toenmalige democratie ingevoerde rechten en reglementen centraal, noch stond indirect de bevolking van Drenthe of Echtsens-Hoogeveen centraal. Er moest wel het recht ‘administreren’ binnen de jurisdictie Echtsens-Hoogeveen, en net als de schulte van Drenthe alles doen wat een goed en getrouw schulte schuldig was en behoorde te doen, maar dat alles binnen de regels van de Heer van Echten. Die gaf hem volkomen macht en autoriteit. Diens gerechtigheid, respect en autoriteit diende hij te bewaren, pas daarna de gerechtigheid van de bevolking. Het recht waarop de bevolking zich kon baseren, en waar de schulte van Echtsens-Hoogeveen naar zou moeten werken, was niet automatisch het recht van Drenthe, ook al zou je uit het octrooi van 1626 toch heel duidelijk kunnen aflezen dat de jurisdictie van Echtsens-Hoogeveen niets anders was dan de lagere jurisdictie van Drenthe. Nee, de schulte diende zich te baseren op de instructies en ordonnanties die de Heer van Echten bedacht had en hem meegaf. Daarmee wordt volkomen duidelijk dat de schulte van Echtsens-Hoogeveen niet ten dienste stond van de bevolking van Echtsens-Hoogeveen, om hun rechten te reguleren, maar ten dienste stond van de Heer van Echten, en moest reguleren hoe die het goed achtte. In Hoogeveen werd wel het Landrecht van Drenthe gehanteerd. Dat was blijkbaar een van de ‘beraamde’ besluiten van de Heer van Echten, terwijl het niet als vanzelfsprekend in de eed van de schulten naar voren komt. Blijkbaar hield men het open, of men daar wel of niet van af wilde wijken.

Een Heer van Echten die niet in iedere generatie opnieuw beleend hoefde te worden met de Heerlijkheid Echtsens-Hoogeveen, maar hem erfelijk tot zich kreeg. Een Heer van Echten die zelf dus nooit trouw hoefde te zweren of beloven aan het Drentse rechtssysteem, en in theorie niet actief gecontroleerd werd. Binnen de lagere civiele rechtspraak en het systeem van ordonnantiën en reglementen, zoals dat elders in Drenthe bij de gezamenlijke grondeigenaren lag, en direct gecontroleerd werd door het Drentse rechtssysteem, stak Echtsens-Hoogeveen flink af, omdat alles gebonden was aan die ene vrij autonome Heer van Echten. De enige manier om controle uit te oefenen op de Heer van Echten en zijn schulte was door de besluiten aan te vechten bij de Etstoel, het Drentse rechtscollege. Dat was controle achteraf, en dat was een vorm van controle die flink geld zou kosten, zodat deze alleen kon worden ingezet als iemand geld genoeg had om een proces aan te spannen tegen de Heer van Echten persoonlijk. Veenlieden hadden dat geld niet. De familie Bentinck, Roelof van Echtsens zwagers, verweten hem dan ook dat hij de kolonie op het Hoogeveen tiranniseerde¹⁸.

Beide schulten waren verplicht om ervoor te zorgen dat er binnen hun gebied geen samenkomsten waren waar afwijkende, officieel verworpen godsdienstige ketterijen werden gepreekt. Alle samenkomsten van buiten de officiële toenmalige Gereformeerde Kerk staande groepen (sekten) moesten voorkomen worden. Daarmee waren beide schulten tevens actief als een soort godsdienstige politie, controleurs van de leer. En dat in een tijd dat de mensen gewoon werden thuis, bij elkaar, in de vorm van zogenaamde ‘conventikels’ te spreken over het geloof, de kerkelijke leer en hoe dat beleefd werd. In de Landschap Drenthe werd door Ridderschap en Eigenerfden bepaald wat afwijkend was en wat niet. In Echtsens-Hoogeveen werd dat bepaald door de Heer van Echten, via zijn ‘beramingen’, zijn besluiten. Daarmee stelde de Heer van Echten zichzelf ook op boven de kerk.

De basis van de Heerlijkheid van Roelof van Echten was een door Ridderschap en Eigenerfden erkend feit, vanaf die 11^e februari 1634, waarop de uitleg van het octrooi van

1626 werd geaccepteerd. Een uitleg waarmee de tekst en de bedoeling van het octrooi geweld aan werd gedaan. Een uitleg waarmee een periode van tientallen jaren van spanningen en processen begon, omdat het octrooi zelf er niet op berekend was. De vraag is in hoeverre het voor een gedeputeerde een legitieme daad was, om in een deel van het rechtsgebied van de Drentse Landdag zoveel macht naar zichzelf toe te trekken. Daarnaast was het ook een opmerkelijke daad van Roelof van Echten als ette, rechter, lid van de Etstoel. Een van de Drentse etten onttrok hiermee een deel van Drenthe ten aanzien van de lagere rechtspraak aan het gebruikelijke Drentse rechtssysteem, waarbij gezamenlijke grondbezitters de macht uitmaakten, en eigende die juridische macht zichzelf toe, toen hij zelf ging spreken van een Heerlijkheid en de titel Heer van Echten ging gebruiken.

Een nieuwe Heerlijkheid, en bij het aansnijden van het veen op het Hooge Veen ook een nieuwe Heerlijkheid op het grondgebied van het leengoed van de Zeven Hoeven, dat altijd onderdeel was geweest van de Heerlijkheid Ruinen. Grondgebied waar de toenmalige Heer van Ruinen nog altijd rechten op deed gelden, en dat enkel en alleen beleend kon worden door de Staten van het gewest Overijssel. Zo stond het er politiek feitelijk voor. Als we deze zaken zo op een rijtje zetten, was het uitroepen en accepteren van de Heerlijkheid Echtsens-Hoogeveen een daad, waarbij zowel Roelof van Echten als de Drentse Landdag zowel de rechten van de Heer van Ruinen als die van Overijssel schonden, terwijl door het uitroepen van Echtsens-Hoogeveen en de impliciete goedkeuring van de overdracht van veen, zonder toestemming van de Heer van Ruinen, ook de vervreemding van goederen uit de leen van de zeven hoeven werd goedgekeurd. Dit wordt nog opvallender, als we ons realiseren dat Roelof van Echten niet alleen de regels van het oude leenrecht overtrad, maar aan de andere kant als lener van de tienden van Zuidwolde zijn rechten alleen gehandhaafd kon zien door een beroep op dezelfde oude leenrechten.

Dit uitroepen van de Heerlijkheid Echtsens-Hoogeveen kan al met al ook geen daad zijn geweest waarin Roelof van Echten alleen stond. Hij moet gesteund zijn door de toenmalige Drentse Ridderschap. Daar is ook een concrete aanwijzing voor. Een kaart van 28 november 1628 deed voorkomen dat de Heerlijkheid Ruinen zo klein was, dat diverse dorpen en buurtschappen er buiten vielen, die bewijsbaar wel degelijk binnen de Heerlijkheid Ruinen vielen. De kaart is dan ook opgemaakt op verzoek van Drost en Gedeputeerden van Drenthe¹⁹. De Heerlijkheid Ruinen kleiner maken dat hij feitelijk was, op basis van de leenprotocollen, kunnen we uitleggen als een stap die de weg baande voor de volgende: erkenning van de Ridderschap voor de Heerlijkheid Echtsens-Hoogeveen.

Waarom deed Roelof van Echten dit? Waarom heeft hij de Heerlijke rechten binnen Echtsens-Hoogeveen naar zich togetrokken? We kunnen het hem niet meer vragen. Op basis van onze kennis van de toenmalige situatie zijn vanuit de positie van Roelof van Echten wel enige motieven te bedenken:

1. Ontsnappen aan mogelijke inmenging van de Heer van Ruinen. Heer Henrick van Ruinen had in 1630 al fel geprotesteerd tegen de inmenging van Roelof van Echten in zijn gebied²⁰. Het Twaalfjarig Bestand was achter de rug. Niemand wist hoe de toekomst van de Landschap Drenthe bij nieuwe oorlogshandelingen en politieke omwentelingen eruit zou gaan zien. Niemand wist hoe onderhandelingen tussen de strijdende partijen uit konden vallen. Niemand kon met zekerheid voorspellen of de Heer van Ruinen niet alsnog zijn oude rechten terug zou krijgen. Zelfs al zou deze Heer van Ruinen niet het grondbezit terugkrijgen, dan bestond nog de kans dat hij de juridische Heerlijke Rechten in het gebied zou weten te bemachtigen. Dan was er een

speler in het spel, waar zowel Roelof van Echten als de andere participanten van de Compagnie van de 5000 Morgen geen rekening mee hadden gehouden, en die het hun nog flink moeilijk kon maken. De juridische mogelijkheden van het octrooi en het daarop gebaseerde uitroepen²¹ van de Heerlijkheid Echtens-Hoogeveen gaf Roelof van Echten in het Hooge Veen een vorm van juridische autonomie, zoals de Heer van Ruinen deze voordien ook had.

2. Het maakte de venen beter verkoopbaar. De Heerlijkheid Hoogeveen in Holland herinnerde aan een goedlopend project waar flink aan verdiend was. De Heerlijkheid Echtens-Hoogeveen zou op deze herinnering in kunnen springen. Het kapitaal dat nodig was, zat vooral daar in Holland. Ook na 1631 was dit welkom, want na het terugtrekken van het merendeel van de Amsterdamse participanten was er nog een flink stuk veen onverkocht.
3. Daarnaast zouden de Heerlijkheid en de titel Heer van Echtens-Hoogeveen een Drentse landjonker als Roelof van Echten een hogere status kunnen geven in Holland, wat hem als makelaar van pas kon komen.
4. Betere positie ten opzichte van de Heren van Hooger Smilde. Die hadden ook een Heerlijkheid waarmee ze bij geldschietters in het oog konden springen. De status van het veen op het Hooge Veen werd verhoogd en kwam op een gelijkende positie als het veen van Hooger Smilde.
5. Betere positie ten opzichte van de andere participanten van de Compagnie van de 5000 Morgen. Nadat de venen in 1633 gescheiden waren, en de Hollanders de vervening in hun eigen gebied voortvarend ter hand namen, was de rol van Roelof van Echten op het Hooge Veen klein geworden. Hij zelf was aanvankelijk vooral actief als vervener in het Westerveen, nu Lageveen, en nog niet op het Hooge Veen. De macht van de Hollanders was ter plaatse toegefallen aan hun rentmeester. De rentmeester van de Compagnie van de 5000 Morgen werd ook voor een belangrijk deel aangestuurd door de andere participanten. Roelof was als directeur van de Compagnie slechts 1 persoon in een college van directeuren dat uit 5 mensen bestond. Doordat hij de lagere civiele rechtspraak niet deelde met de andere grondbezitters, maar claimde als een Heerlijk recht, had hij weer volledige inmenging in de zaken van de arbeiders op het veen, ook als die werkten voor andere participanten en compagnieën. Hij leek aan de kant te staan, door de afsplitsing van de Hollanders, maar kwam weer helemaal terug door de Heerlijkheid.
6. Kerkelijke rust. In Holland waren kerk en staat gescheiden en leefde men volgens de kerkorde van 1618/1619. De staat gedoogde andersdenkenden. Er was ruimte voor Rooms Katholieken, Lutheranen, Joden, Doopsgezinden, Collegianten, Remonstranten en geheel zelfstandige groeperingen. Wanneer de rechtspraak op het veen gedeeld zou moeten worden tussen alle participanten, zou er een belangrijke invloed uitgaan van de Hollandse participanten, die zich mogelijk niet zouden mengen in kerkelijke zaken, gelet op hoe men in Holland gewoon was om met elkaar om te gaan. In Drenthe waren kerk en staat niet gescheiden. De Drentse kerk werd geregeerd door een staat, die in 1698 per decreet alle Drenthen van Rooms Katholiek had laten overgaan tot Gereformeerd. Andersdenkenden waren niet welkom. Door de instelling van de Heerlijkheid kon deze lijn ook op het Hooge Veen gegarandeerd worden.

DE BREUK MET STEENBERGEN EN TEN ARLO

Het ruilcontract van 20 december 1625, waarbij de andere boeren van Steenberg en Ten Arlo aan hun markegenoot Roelof van Echten een stuk veenland zonder ondergrond

afstonden, is te begrijpen vanuit de veronderstelling dat er een groter plan achter zat. De bedoeling was niet dat een beperkt gedeelte van het hoogveen aan snee zou worden gebracht, maar de bedoeling was dat het hele hoogveengebied zou worden afgegraven, inclusief dat deel wat nog steeds eigendom bleef van de gezamenlijke markegenoten. Daarom waren de boeren tevreden met vrijdom van turftienden en de afvaart via de Hoogeveensche Vaart. Zo zou het veenland zichzelf terug betalen, zo gauw de turfgraverij in de resterende venen zou beginnen. In 1633 was de turfgraverij op het Hooge Veen op gang gekomen. De Hoogeveensche Vaart was klaar, de eerste droge turf was vervoerd, alle voorwaarden waren aanwezig om nu ook in de resterende venen aan het werk te gaan. De boeren van Steenbergen en Ten Arlo lieten dan ook direct van zich horen. Ze wilden beginnen met de turfgraverij.

Op 11 februari 1634 werd de zaak voorgelegd aan Ridderschap en Eigenerfden op de toen gehouden landdag²². Roelof van Echten was daar ook aanwezig, als gedeputeerde. Hij was zelf ook even onderwerp van de discussie, vanwege het feit dat hij zich 'Heer' noemde, en velen geen idee hadden waar hij dat recht vandaan haalde. Tijdens die vergadering brachten de 'Erfgenamen van Steenbergen en Ten Arlo op Zuidwolde' hun wensen op het gebied van de turfgraverij in, in de vorm van een aanvraag om met de vervening te kunnen beginnen en in de vorm van vrijstelling van belasting: *"De erfgenamen van Steenbergen en Ten Arlo op Zuidwolde hebben verzocht octrooi en vrijpost van impost van zodane personen en familiën, als zij op hare venen tot cultuur en graven van dien zouden mochten planten, op de voet als de Heer Roelof van Echten tot Echten bij de Landschap is toegestaan, hebben Ridderschap en Eigenerfden verstaan hetzelfde verzoek te bevinden niet buiten reden te wezen. Nochtans hetzelfde tot nader deliberatie uitgesteld ten naastkomende Landsdag. Mits dat de gemelde Heer Van Echten inmiddels niet en zal mogen vorderen of genieten enige impost van turf, zo de supplianten uit hare venen komen of voeren, of ook van de luiden zo aldaar middelertijd geplantet mogen worden."* Kortom, Ridderschap en Eigenerfden vonden het een redelijk verzoek en gaven alvast aan dat Roelof van Echten tussentijds geen belasting kon vorderen of ontvangen op turf uit de venen van de genoemde marke. Voor een besluit werd echter verwezen tot de volgende Landdag. Waarom die 'nadere deliberatie' nodig was, werd niet vermeld. Waarschijnlijk kwamen Roelof van Echten en zijn zakenpartners van Steenbergen en Ten Arlo er toen al niet uit.

Hoe dan ook, met de duidelijk gemaakte afspraak zouden we mogen verwachten dat iedereen zich bij de volgende vergadering voldoende had voorbereid om duidelijk te maken hoe rechten en plichten lagen. Dat was echter niet het geval. Op de Landdag van 17 februari 1635 kwam het tot een conflict: *"Op 't voorstel van de Erfgenamen van Steenbergen en Ten Arlo op Zuidwolde, verzoekende dat zodane resolutie als op de gehouden landdag den 11 februari 1634 nopen de vrijheid van haar venen effect moge sorteren, en hun de voorzeide vrijheid toegestaan werden. Waartegen de heer Roelof van Echten tot Echten sustineerde dat Zijn Weledede alleen het octrooi op alle de venen in 't generaal verleend zij, verklarende nochtans alsnu niet paraat te zijn, en de stukken daartoe dienende niet bij zich te hebben, als niet geweten hebbende, dat de zaak alsnu zou dienen. Hebben Ridderschap en Eigenerfden de zaak gediffereerd tot de naaste Landdag. Continuerende inmiddels de provisie in de clause van de voorzeide resolutie verleend."* Roelof van Echten beweerde dat hij met zijn octrooi het alleenrecht van vervening op alle betrokken venen had. Hij kon het niet bewijzen, want hij had er niet op gerekend dat het weer besproken zou worden, en hij had de papieren dus niet bij zich. Opnieuw werd de zaak uitgesteld en nu afgesteld. De zaak kwam de Landdag daarop gewoon niet weer terug. De boeren van Steenbergen en Ten Arlo konden voorlopig niets met hun venen.

Roelof van Echten verklaarde dus het alleenrecht te hebben op vervening in het hele gebied, op basis van het octrooi van 30 maart 1626, maar kon dat niet met papieren aantonen, omdat hij die niet bij zich had. Als hij dat octrooi, dat alleenrecht zou hebben, dan zou dat inhouden dat de boeren van Steenbergen en Ten Arlo niet gerechtigd waren in hun eigen venen turf te gaan graven. De boeren zouden alleen turf kunnen gaan graven als ze ook hun laatste venen zouden verkopen aan Roelof van Echten en vervolgens zichzelf weer zouden inkopen in een door Roelof van Echten geleide compagnie. In hoeverre klopte het dat hij dit alleenrecht verkregen had bij het verlenen van dat octrooi? De tekst is er gewoon op na te lezen, voor ons dus wel controleerbaar²³ en begint aldus: *“Drost en Gedeputeerden der Landschap Drenthe doen kond. Alzo de Edele Roelof van Echten tot Echten, mede Gedeputeerde op de Landdag gehouden binnen Assen de 20 februari 1626 aan Ridderschap en Eigenerfden, representerende de Staten van de voorzeide Landschap, vertoont heeft zekere poincten en artikelen, geaccordeerd en verdragen tussen zijn Edel en de samentlijke eigenaren van Steenbergen en Ten Arlo op Zuidwolde over de Moerassen of Venen, zo de gemelde eigenaren tegenwoordig hebben en possideren, en dien volgens verzochte dat de Welgemelde Heren Staten gelieven wilden het voorschreven accoord of contract tussen beiden opgericht te Aggreëren, als mede nog enige andere poincten en artikelen tot beneficie van dezelve venen en turf daar uit te graven, en tot onderhouding van de schipsloot en de schipvaart uit en tot dezelve venen te octrooieren. Waarop voorschreven Ridderschap en Eigenerfde, na behoorlijke deliberatie, verklaard en ons belast hebben, welgemelde jonker Roelof van Echten op het geen voorschreven is behoorlijke brieven van octrooi in de beste vorm, onder des Landschaps zegel te verlenen.”* Vervolgens werden alle twaalf artikelen van het contract van 20 december 1625 letterlijk overgenomen.

Het octrooi was dus in de eerste plaats een bevestiging van het contract van 20 december 1625, dat van zichzelf nog nooit bekrachtigd was door een schulte, en door de bekrachtiging door Ridderschap en Eigenerfden voor het eerst juridische grond had gekregen. Ridderschap en Eigenerfden bekrachtigden dus ook artikel 3, waarin gezegd werd dat de erfgenamen van Steenbergen en Ten Arlo ten eeuwigen tijde de turf uit hun eigen venen door de Hoogeveensche Vaart zouden mogen verschepen en op de markt brengen. Dat wijst ondubbelzinnig op het plan om die venen ook af te gaan graven. Tevens werd artikel 11 bekrachtigd, waarin aangegeven werd dat Roelof van Echten afstand deed van zijn mogelijke rechten om ooit enige turf te gaan graven in de venen die de erfgenamen zelf zouden behouden. Roelof zou als mede-eigenaar van de marke van Steenbergen en Ten Arlo, via het ‘Cloostersland’ een beroep kunnen doen op de eigendomsrechten van een stuk veen in het nog ongedeelde gebied, maar deed afstand van dat recht. De pakweg 1300 morgen veen ten zuiden van het Kruis en rondom het huidige Alteveer en Kerkenveld waren dus voor Roelof van Echten en de latere eigenaren van zijn venen, participanten van de Compagnie van de 5000 Morgen, verboden terrein om binnen dit octrooi aan snee te kunnen brengen.

De vrijdom van belasting was opgenomen in enkele toegevoegde punten²⁴. In artikel 2 daarvan werd aangegeven dat Roelof van Echten vrijdom had van alle vormen van belasting, voor alle venen die afvaart hadden op de Hoogeveensche Vaart, en voor het arbeidsvolk dat daar zou worden gebruikt. Dit lijkt vrijdom van belasting voor een groot gebied, ook voor de venen die bij Steenbergen en Ten Arlo zouden blijven, want ook de te graven vaarten in die venen liepen uit op de Hoogeveensche Vaart. Er werd echter een zin aan toegevoegd die dit beperkte: *“Wel verstaande, dat hier onder geen andere personen gemeend zullen wezen, als de genen, die bij zijn Edele tot het graven van turf en cultuur, ook tot dienst en gerief van de venen, na dato dezès aldaar geplant zullen worden.”* Artikel 3 had betrekking op het mogen maken van regels, willekeuren, voor de bevolking in dat gebied, dus niet in het hele gebied,

alleen in het gebied waar de eigen arbeiders en schippers woonden. Over hen kreeg hij de lagere civiele rechtspraak. Alleen over hen.

Kortom, het octrooi van 30 maart 1626 gaf juist aan dat Roelof van Echten in de 1300 morgen veen van Steenberg en Ten Arlo **geen** octrooi, **geen** rechten had op turfgraverijen, en **geen** rechten op vrijdom van belasting. Roelof zette de waarheid naar zijn hand, draaide die om, en door de akte achter te houden op de Landdag van februari 1635 was dat niet controleerbaar. Het is wel heel wrang om te zien hoe de rechtsgang op de Drentse Landdag opnieuw naar Roelofs hand werd gezet, ten koste van derden. Zijn positie was sterk, zijn macht was groot, en zijn rechtvaardigheidsgevoel was gekoppeld aan eigenbelang. Zou het hem lukken om de uitleg erdoor te krijgen, dan had hij in de Zuidwolder Venen een overheersende positie, als veeneigenaar met exclusieve rechten en als Heer met alle lagere juridische bevoegdheden. Het ging hier dus om grote belangen, ook voor de boeren van Steenberg en Ten Arlo.

Er is nog iets opmerkelijks aan de hand, als we de gebeurtenissen op de Landdag proberen te begrijpen in het licht van de verhoudingen tussen Roelof van Echten (die al het veen al heeft overgedragen en dus handelt in de rol van vertegenwoordiger van de Compagnie van de 5000 Morgen) en de markegenoten van Steenberg en Ten Arlo. Het contract van 20 december 1625, dat ten grondslag ligt aan het octrooi van 30 maart 1626, was geen koopcontract. Het was een ruilcontract, zoals Roelof van Echten zelf aangaf in zijn brief van 12/22 januari 1632, waarin hij zei²⁵: *“De Zuidwolder Venen daar in heb ik een partie gekocht en de vorige eigenaar betaald, namelijk Jr. Menno van den Clooster en het principaalste van die gezamenlijke eigenaren bij solemneel contract ontvangen, die daarvoor genieten zullen mede uit en vrijdom van de tienden turf.”* De betaling van het veen bestond uiteindelijk uit het vele geld dat de markegenoten konden besparen als ze eenmaal zelf zouden beginnen met turfgraven, doordat ze geen vaart meer hoefden te graven en doordat ze geen turftienden hoefden te betalen. Doordat Roelof van Echten op de Landdag van 17 februari 1635 zelf het alleenrecht opeiste om in de 1300 morgen resterende venen van Steenberg en Ten Arlo te vervenen, konden de markegenoten geen gebruik maken van de wederdiensten, en zouden ze nooit betaald kunnen worden!

Daarmee herriep Roelof in feite de voorwaarden voor de ruil van 20 december 1625. Daarmee herriep hij zijn goedkeuring van het contract, herriep hij in feite het contract zelf, en verloor hij het morele recht om gebruik te maken van de in dat contract overgedragen venen. Wie zegt dat hij niet meer wil ruilen, maakt namelijk een ruil ongedaan. Bedenken we ook nog eens dat Roelof de ondergrond nog steeds niet door stoklegging geleverd had gekregen, dat hij noch die ondergronden had betaald, noch de armen van Zuidwolde hun geld had gedaan, dan moeten we constateren dat Roelof van Echten voor de tweede keer het veenland had ontvreemd dat we nu kennen als de westelijke delen van het Hooge Veen. De eerste keer was toen op 20 december 1625 een groot stuk veen werd overgedragen dat feitelijk nog steeds deel uitmaakte van de Heerlijkheid Ruinen en eigendom was van de Heer van Ruinen, de tweede keer was toen hij in februari 1635 de ruil- c.q. betalingsvoorwaarden herriep, en het gebied voor niets onder zich dacht te trekken. Dit alles werd gesteund door Ridderschap en Eigenerfden, die zich blijkbaar niet of nauwelijks realiseerden welk spel er werd gespeeld. Hoe dan ook, de markegenoten van Steenberg en Ten Arlo beseften dat wel. Ze kozen voor stille diplomatie. De eerste jaren horen we dan ook niets meer van hun pogingen om de turfgraverij te beginnen.

EEN HEERLIJKHEID MET TWEE SCHULTEN

De turfgraverij op het Hoogetveen kwam op gang. De Hollanders maakten er in 1636 een kolonie van. Andere participanten volgden hun voorbeeld. Daarmee was de jurisdictie niet alleen meer een zaak van de marke van Echten, maar ook van de marke van Steenberg en Ten Arlo, voor zover het ging over de in 1625 geruilde venen. Men sprak van Echten-Hoogetveen, wanneer men doelde op het gebied van de jurisdictie. Het kwam tot een nieuwe definitie van die Heerlijkheid, toen men gewoonweg alle venen van de Compagnie van de 5000 Morgen eronder liet vallen, ook de Meppense Venen. Die stonden buiten het octrooi, wanneer we de tekst daarvan goed lezen, maar dat maakte voor Roelof van Echten niet uit. Voor hem gold dat hij overal de lagere rechtspraak had, van de grens van het gebied van Pesse tot aan Overijssel.

Tussentijds werd de juridische situatie er binnen Echten-Hoogetveen niet duidelijker op. De Heerlijkheid Echten-Hoogetveen werd concreet voor de bevolking, toen er een schulte werd aangesteld. Een schulte, waar nergens op papier toestemming voor gegeven was. Hij was er in ieder geval al in 1635 en heette Ditmar Boelen. In 1637 was er echter een rocht, een getuigenverhoor, waarin zaken rondom de grenzen van Echten-Hoogetveen onderzocht werden door Lucas Steenberg, schulte van Zuidwolde en Zuidwolder-Hoogetveen boer in de marke van Steenberg en Ten Arlo. Hij werkte daarin samen met twee keurnoten uit Zuidwolde. We lezen in de aanhef van zijn verslag²⁶ van het verhoor van 2 november 1637: *“Ik Luijkas Steenberg, wegens hoger overigheid schulte te Zuidwolde, doe kond en certificere mitsdezen, hoe dat voor mij en twee erfuren te Zuidwolde als waren Wolter Albers en Vrerik Jans, gekomen en gekompareerd zijn, als daar toe bij mij schulte gedagvaard zijn.....”* Het verslag ging naar het Drentse bestuur en Drost en Gedeputeerden van Drenthe reageerden naar het bestuur van Overijssel. Daarmee werd Lucas Steenberg door Drost en Gedeputeerden erkend als schulte met betrekking tot grensproblemen van het territorium van Echten-Hoogetveen, in een tijd dat er ook al een andere schulte daar werkzaam was.

Op zich is dat misschien te begrijpen, als we naar de letterlijke tekst van het octrooi van 30 maart 1626 kijken, dat dus ten onrechte achteraf werd aangezien voor de instelling van de Heerlijkheid en bleef dienen als tekst om die Heerlijkheid aan te toetsen. De juridische mogelijkheden van Echten-Hoogetveen waren volgens dat octrooi beperkt tot de lagere civiele rechtspraak *“tussen de veenluiden aldaar vallende”*. Bij het grensconflict was sprake van een kwestie waarbij het ging om de grond, en om eigenaren van buiten Hoogetveen, wiens rechten geschonden werden door mensen uit Overijssel. Het ging dus niet om de ‘veenluiden’. Dit viel blijkbaar gewoon onder de schulte van Zuidwolde, zoals het altijd al gedaan had. Eén gebied dus, Echten-Hoogetveen, met twee schulten. Eén voor de zaken die voorvielen onder de ‘veenluiden’, Ditmar Boelen, en één voor zaken met betrekking tot derden, de mensen van buiten het gebied, en met betrekking tot de grond van het gebied, als daar geen belangen van ‘veenluiden’ bij betrokken waren: Lucas Steenberg.

Dit ogenschijnlijk zo duidelijke verhaal wordt onmiddellijk doorkruist door de wijze waarop Roelof van Echten ‘zijn’ schulte inzette. In dat zelfde jaar 1637, op 21 maart van dat jaar, lagen Roelof en de Hollandse participanten in conflict, en wilden laatstgenoemden hun termijn van de koopsom van het veen niet betalen. Een conflict dus tussen twee personen of groepen buiten Hoogetveen, over grond op Echten-Hoogetveen. Een conflict niet tussen en niet over ‘veenluiden’. Roelof van Echten stuurde schulte Ditmar Boelen om de Hollandse participanten erop te wijzen dat hij hen aan de koop- en betaalafspraken hield, wijzend op een komende goorspraak, waar blijkbaar een klacht ingediend zou worden als ze niet betaalden.

Conclusie: Volgens de Van Echten had Lucas Steenbergen helemaal niets te zeggen op Echten-Hoogeveen. En niet alleen op Echten-Hoogeveen, ook op de venen van Steenbergen en Ten Arlo, rondom de Zuidwolder Sloot was hij niet bevoegd, beweerde men. Dit was een onderdeel van een veel groter conflict over juridische bevoegdheid van de Heren van Echten in de venen van Zuidwolde. Toen Roelof van Echten op de Landdag van 17 februari 1635 verklaarde dat *“Zijn Weledele alleen het octrooi op alle de venen in ’t generaal verleend zij”*, bedoelde hij: Het veenland van Steenbergen en Ten Arlo is deel van de heerlijkheid Echten-Hoogeveen. Toen in 1651 de boeren van Steenbergen en Ten Arlo eindelijk toestemming kregen om hun venen af te graven, lag een opleving van het conflict over die heerlijke rechten op de loer. Johan van Echten was namelijk dezelfde mening toegedaan als zijn vader Roelof. Maar het conflict tussen de markegenoten van Steenbergen en Ten Arlo en de Van Echten was nog veel ouder. Al in 1642 ging Roelof van Echten letterlijk over grenzen. De aanleiding was een ruzie in een herberg, waarachter een groot probleem schuil ging. Een herberg op het grondgebied van de marke van Steenbergen en Ten Arlo, maar ook een herberg waarvan Roelof zelf eigenaar was. We komen erop terug na de beschrijving van de gedeeltelijke markescheiding.

DE SCHEIDING IN DE MARKE VAN STEENBERGEN EN TEN ARLO VAN 1641

In 1625, 1630 en 1631 werden grote stukken van de marke Steenbergen en Ten Arlo verruild en verkocht, en in 1631 in gebruik genomen door participanten van de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen, maar het kwam niet tot een formele overdracht en deling van de marke zelf. In principe lag Echten-Hoogeveen nog steeds in de marke van Steenbergen en Ten Arlo, omdat de ondergrond nog steeds niet overgedragen was. Roelof van Echten bleef door zijn aandelen in de marke, de landerijen die ooit van Menno van den Clooster waren, boer in die marke zelf, en kon meebeslissen over alles wat de marke zelf aanging. Diezelfde Roelof van Echten hield nog steeds de turfgraverij tegen in de pakweg 1300 morgen veen die de marke zelf had gehouden. Als eigenaar van het ‘Cloostersland’ en Lubbinge kon Roelof van Echten meepraten in besluitvorming van de marke en aanspraak maken op een deel van deze 1300 morgen. Hoe kon men zover komen dat de verstrengelde belangen ontward zouden worden? Via de Landdag van Drenthe was de slepende zaak niet op te lossen. Via overleg op de achtergrond leek men een heel eind te komen.

Een marke was een samenwerkingsverband op vrijwillige basis, maar daar waar dat verband bestond gold de wil van de meerderheid. Het Landrecht van Drenthe van 1614 formuleerde het aldus²⁷: *“Daar bij diverse personen enig goed of land onverscheiden gebruikt wordt, en zich in de bruiking niet kunnen vergelijken, zo moet de minste de meeste volgen, of hij mag zijn part of deel daar afscheiden met de anderen. En zo de anderen zulks weigeren, mag hij dat met de gericht doen. (...) In de gemene marken volgen de minsten de meesten zowel in ’t gebruik als in ’t scheiden.”* Voor de helderheid is dit artikel in het landrecht van 1712 nog eens nader uitgewerkt²⁸ in die zin dat werd aangegeven dat wie twee volle waardelen in een marke had de scheiding van de marke kon vragen. Roelof van Echten bezat 1/5^e deel van Ten Arlo. Lubbinge was als gebied en waardeel nog veel kleiner. Op basis van het Landrecht van 1614 konden de gezamenlijke eigenaren van de marke van Steenbergen en Ten Arlo dan ook zonder meer aansturen op scheiding van de marke, of delen daarvan, zonder dat Roelof van Echten hen een strobreed in de weg kon leggen. Hij kon hooguit de procedure rekken. Met scheiding werden verstrengelde belangen voor een deel ontward.

De eerste verdeling van de marke van Steenbergen en Ten Arlo kwam tot stand op 1^e juni 1641 ²⁹. De manier waarop dit gebeurde was ingewikkeld, vanwege de verstrengelde belangen en de ingewikkelde bezitsverhoudingen van de waardelen, ook van de eigenaren onderling. De delers waren in eerste instantie maar drie belanghebbenden: Steenbergen, Lubbinge en de eigenaren van drie huizengroepen die samen Ten Arlo vormden. De onderlinge bezitsverhoudingen waren zodanig, dat het verdelingsplan uitging van in totaal 2 1/16^e eigenaar. Steenbergen gold voor 1, Ten Arlo gold voor 1 en Lubbinge voor 1/16^e. Als we dit omrekenen komen we op verhoudingen van Steenbergen, Ten Arlo en Lubbinge als 16:16:1. Er is in het stuk sprake van ‘*de wijk voor de huizen*’. De huizen waren de eerste meierwoningen van de eerste kolonisten van het Hooge Veen, op het grondgebied van de Hollandsche Compagnie. Vanaf de wijk voor de huizen westwaarts, was bijna alles wat er lag ongedeelde grond van de marke van Steenbergen en Ten Arlo. Omdat bij verdelingen van gemeenschappelijk bezit de huizen, die een bijzondere waarde vertegenwoordigden, apart werden beschreven, en er in het stuk van 1 juni 1641 geen sprake is van verdeelde huizen, kunnen we er zeker van zijn dat er toentertijd op de westkant van de Hoofdstraat nog geen huizen stonden. De westkant van de Hoofdstraat werd verdeeld van ‘Carst Peters’ Sloot’, ongeveer tegenover de huidige Willemskade, bij de Blankenslaan, tot aan het Kruis. Er lagen van noord naar zuid tien blokjes grond, eigendom van, van noord naar zuid, en gemeten aan de kant van de huidige Hoofdstraat:

Steenbergen: 24 roeden, 7 voeten, 7 ½ duim = 101,88 meter.

Steenbergen: 24 roeden, 7 voeten, 7 ½ duim = 101,88 meter.

Roelof van Echten: 19 roeden, 9 voeten, 8 duimen = 81,13 meter.

Steenbergen: 24 roeden, 7 voeten, 7 ½ duim = 101,88 meter.

Steenbergen: 24 roeden, 7 voeten, 7 ½ duim = 101,88 meter.

De beide Pinksterhuizen: 19 roeden, 9 voet, 8 duimen = 81,13 meter.

Hendrik Kiers: 19 roeden, 9 voet, 8 duimen = 81,13 meter.

Frederik ten Heuvel: 19 roeden, 9 voet, 8 duimen = 81,13 meter.

Harmen ten Heuvel: 19 roeden, 9 voet, 8 duimen = 81,13 meter.

Lubbinge: 13 roeden, 1 voet, 9 duimen = 54,18 meter.

Een Drentse roede was 4,12 meter, en werd verdeeld in 14 voeten van 29,45 centimeter. Een voet werd verdeeld in 12 duimen van 2,45 centimeter. In totaal was de verdeelde strook grond, langs de Hoofdstraat gemeten, 867,35 meter lang. Roelof van Echten deelde ook mee, als eigenaar van 1/5^e deel van Ten Arlo, de grond die hij had gekocht van Menno van den Clooster. 4/5^e van Ten Arlo was van Frederik ten Heuvel, Harmen ten Heuvel, Hendrik Kiers en de Pinksterhuizen. Opvallend is dat bij deze verdeling dus niet gekeken werd naar de beide hoofdgebieden, Steenbergen en Ten Arlo, om stukken grond over te verdelen, maar dat deze beide gebieden verschillend deelden. Steenbergen kreeg als eenheid delen toegewezen, de boeren van Ten Arlo verdeelden het direct over de eigenerfde boeren, waaronder dus ‘boer’ Roelof van Echten. Op deze manier waren de andere eigenaren van de marke ook helemaal los van Roelof van Echten, en dat zal een van de belangrijkste redenen zijn geweest om zo te gaan delen. Men kon nu Roelof van Echten isoleren, zodat de andere markegenoten van Steenbergen en Ten Arlo gezamenlijk op konden trekken, bij hun pogingen alsnog toestemming te krijgen om hun eigen venen aan snee te brengen. Lubbinge stond hier dan ook buiten, want Lubbinge, eigendom van de Van Echten, deelde eveneens afzonderlijk mee.

Maar het delen had ook andere voordelen. Dat men bij het dorp Hoogeveen de grond over zoveel personen verdeelde, zal er ook mee te maken hebben gehad dat iedereen er belang bij had om grond te krijgen aan de Eerste Wijk, de huidige Hoofdstraat. Die grond was

waardevol, omdat hier huisplaatsen konden worden verkocht. De stroken grond waren van oost naar west 60 roeden, ongeveer 247 meter lang. Ten oosten ervan lag dus de Eerste Wijk, de Hoofdstraat. De eigenaren van de tien blokken grond verplichten zichzelf en elkaar in het contract van 1 juni 1641 om langs de wijk, de Hoofdstraat, een weg te laten liggen van twee roeden *“tot gemeen geryf”*, voor algemeen gebruik. Dat werd een weg van iets meer dan 8 meter breed, zoals we die tot in de 20ste eeuw aantreffen op de westkant van het water van de Hoofdstraat. De brede kant, zoals deze zijde van het kanaal ook wel werd genoemd, zal er voordien ook al hebben gelegen als een pad langs de wijk, maar de weg werd dus in 1641 formeel vastgelegd.

Op de westkant van de tien blokken land lag van noord naar zuid ook een wijk of een sloot, waarvoor op de noordkant van de huidige Schutstraat een molentje stond. Dit molentje moet een functie hebben gehad bij de afwatering. Iedereen was verplicht om de sloot, op de westkant van ieders land, uit te graven op een breedte van 7 voet. Op de zuidkant van negen stroken grond moest men ook een sloot graven, ter afscheiding en ter afwatering. Het molentje moet een watermolen zijn geweest, bedoeld om het waterpeil in de wijk en de sloten laag genoeg te houden om de gronden tot ontginning te brengen. Zo voldeed het gebied aan alle voorwaarden om op de westkant van de Hoofdstraat een nieuwe lintbebouwing te doen ontstaan, met bouw- en weiland erachter.

Het tiende blokje grond, van noord naar zuid gerekend, lag op de noordkant van de Hoogeveensche Vaart en op de westkant van wat later het Kruis werd genoemd. Een deel van deze strook was al uitgegeven in erfpacht. We lezen in de notulen van de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen van 13 februari 1632³⁰: *‘Nodig bevonden zijnde, dat tot accommodatie van de penningmeester (= rentmeester) bij het verlaat aan (de) Zuidwolder dijk bekwaam behuizing gemaakt wordt, is geresolveerd (= besloten) tot dien einde zijn WelEd. Van Echten zal believe een bekwaam stuk landes tot profijt van de Compagnie aan hem te handelen.’* Roelof van Echten kocht voor de Compagnie een stuk grond, om daarop een rentmeesterswoning te kunnen laten bouwen. De woning stond precies op de hoek van de huidige Schutstraat en de Hoofdstraat, en werd bewoond door rentmeester Carst Peters. Meer panden heeft de Compagnie van de 5000 Morgen hier niet laten bouwen, volgens hun notulen. Op de noordkant van de Schutstraat werden in het verdelingsplan van 1641 geen woningen genoemd, die mee werden verdeeld.

Deze grond, in de verdeling toegevalen aan Lubbinge, was voor de gebruiker in de beschikbaarheid niet dermate van meer of minder waarde dan de andere negen stroken grond. Het kleine stukje grond dat de rentmeesterswoning innam, werd niet eens genoemd. Daar kwam nog bij dat die grond door Roelof van Echten was gekocht, voor de Compagnie, en diezelfde Roelof van Echten ook eigenaar was van Lubbinge, de nieuwe eigenaar van de hele hoek grond. Het verdelingsplan van 1641 gaf dus geen probleem voor de nieuwe eigenaar. Waren er meer woningen op die strook grond geweest, dan waren die zeker wel genoemd, omdat een rijtje woningen het karakter van het tiende blokje grond bepaald zouden hebben. Zeer waarschijnlijk stonden er dus behalve de rentmeesterswoning van de Compagnie van de 5000 Morgen geen andere panden in de buurt van het Kruis, op de noordkant van de Schutstraat, het tiende blokje van 1641. Zo helpt ons dit verdelingsplan ook bij het verwerven van een historisch betrouwbaar beeld van het dorp Hoogeveen van zo rond 1641.

Tien blokken grond dus, aan de rechterhand van wie vanaf de huidige Blankenslaan of de Willemskade langs de Eerste Wijk, de Hoofdstraat, naar het zuiden liep. Het land ten westen van deze tien blokken grond, het hele gebied op de noord- en de zuidkant van de

Hoogeveensche Vaart, werd 1 juni 1641 eveneens verdeeld. Wie vanaf het Kruis naar het westen liep, had de eerste 247 meter nog steeds het tiende blok grond aan zijn rechterhand. De grond hier tegenover, op de zuidkant van de Hoogeveensche Vaart, was en werd nog niet verdeeld. Dat bleef nog steeds algemeen bezit van de gezamenlijke eigenaren van de marke van Steenberg en Ten Arlo. Van bewoning is hier nog geen sprake. Geen enkel teken wijst daarop. Na 247 meter stond men voor het molentje, waarschijnlijk een tjasker. Ten westen ervan strekte zich een groot veld uit, tot aan de marke van Echten, dat op 1 juni 1641 als volgt werd verdeeld over de eigenaren van de marke van Steenberg en Ten Arlo:

Allereerst viel een strook grond van 19 roe en 7 voet toe aan Lubbinge. Dit was de breedte aan de kant van de Hoogeveensche Vaart. De strook liep naar het noorden toe, en werd ten oosten begrensd door de wijk of sloot die langs de 10 kleinere blokken aan de Eerste Wijk liep. Doorlopend naar het westen, kwam men langs vijf stroken grond van Ten Arlo. Als eerste liep men langs de 27 roe, 2 voet en 2 duim van Harmen ten Heuvel, vervolgens langs de 26 roe en 9 voet van Freerk ten Heuvel, als derde langs de 26 roe en 2 voet van de beide Pinksterhuizen, als vierde langs de 25 roe en 7 voet van Roelof van Echten en ten slotte langs de vijfde strook, de 25 roe van Hendrik Kiers. Daarop volgend, verder westwaarts, liep de wandelaar langs vier stroken grond van Steenberg. Ze waren allemaal even groot, maar omdat de grens aan de noordkant niet helemaal gelijk liep, waren ze enigszins ongelijk van breedte, om toch tot gelijke oppervlakte te komen. De stroken waren van oost naar west, met de wandelaar mee, 28 roeden en 10 voet, 28 roeden, 28 roeden en 8 voet en 29 roeden, 10 voet en 10 duim. Het contract van 1641 ging hier niet over tot nadere verdeling. De boeren van Steenberg werkten dit later verder uit. Het zoveelste signaal dat de verdeling van 1641 met Roelof van Echten te maken had: alleen daar waar zijn bezit in het geding was, werd gedetailleerd verdeeld, waar derden wat te verdelen hadden kon het later nog wel exacter worden uitgewerkt. Tegenover de genoemde tien stroken grond op de noordkant van de vaart lagen op de zuidkant van de Hoogeveensche Vaart nog tien even brede stukken grond, die eveneens toevielen aan de genoemde eigenaren. De hierboven beschreven fictieve wandeling was ook in 1641 al te maken. Er lagen paden langs de Hoogeveensche Vaart, de ‘Gemeene Grifte’, zoals men toen zei. De nieuwe eigenaren van de stroken grond spraken af en waren verplicht langs de vaart een strook grond van twee roeden te laten liggen *“tot een gemeenen wegh”*, tot een algemene weg.

Ten westen van de tien stroken verdeelde grond lag nog steeds een uitgestrekt veld langs de Hoogeveensche Vaart, tot aan de marke van Echten. Men kwam overeen dat Lubbinge een klein gedeelte daarvan kreeg, in de omgeving van de Leusloot, van het land dat Den Oever werd genoemd. Het uitgestrekte veld strekte zich uit van het Schoenmakersverlaat tot een verlaat bij Ter Asselt, en werd in het tussenliggende gebied het Ossebroek en Grasplaten genoemd. Ten westen van het verlaat bij Ter Asselt kende men tot aan de marke van Echten het veld onder de namen het Weideland en het Westerveld. We zien hier dus al de naam van de latere woonwijk De Weide genoemd worden, maar op een totaal andere plaats. De boeren van Steenberg en Ten Arlo verlootten deze gebieden in twee grote stukken, van het Schoenmakersverlaat tot Ter Asselt en van Ter Asselt tot de marke van Echten. De boeren van Steenberg verwierven de Ossebroek en de Grasplaten, en tevens Den Oever, voor zover niet toegewezen aan Lubbinge. De boeren van Ten Arlo verwierven het Weideland en het Westerveld.

In de huidige situatie lagen deze landerijen zodanig, dat alles wat Steenberg verwierf gelokaliseerd moet worden tussen de A 28 en het Flokstrapad, ten noorden begrensd door het Oude Diep. Dit zowel op de noord- als de zuidkant van de Zuidwoldigerweg, die op de lijn

van de oude Hoogetveensche Vaart ligt. Het Flokstrapad ligt op de rand van de huidige woonwijk De Weide. De woonwijk De Weide is dus grotendeels gebouwd in het gebied dat in 1641 werd toebedeeld aan Steenberg, en heette toentertijd de Ossebroek en de Grasplatten. De Ossebroek was een vrij nat weidegebied, dat gebruikt werd om ossen te weiden. Het gebied dat aan Ten Arlo toeviel, lag tussen het huidige Flokstrapad en het punt waar bij Echten de Zuidwolder Dijk bij de Hoogetveensche Vaart kwam. Kortom, het was het gebied van Nijstad, en de weiden ten noorden daarvan. Toentertijd sprak men van het Weideland en het Westerveld. Opvallend is dat Roelof van Echten niet meedeelde in deze uitgestrekte weidegronden.

Het vierde wat 1 juni 1641 werd verdeeld, was het uitgestrekte hoogveengebied dat de eigenaren van Steenberg en Ten Arlo in gezamenlijk bezit hadden gehouden, nadat in 1625 een deel ervan was overgedragen aan Roelof van Echten. Bij deze overdracht was uitdrukkelijk bepaald dat Roelof van Echten niet zou meedelen in het resterende hoogveen. Dat gebeurde in 1641 dan ook niet. Na loting viel een relatief klein deel van dit veen, maar dan wel het noordelijkste en gemakkelijkst toegankelijke stuk, toe aan Lubbinge. Dit was het veen net ten zuiden van het latere Kruis, direct grenzend aan het prille dorp Hoogetveen. Ten zuiden daarvan lag een veel groter blok veen van Steenberg, en daar weer ten zuiden van Ten Arlo. Dit hele stuk veen eindigde op een linie, een denkbeeldige lijn, ter hoogte van Alberts Holtien, een meertje met bomen op de hoek van het Hollandsche Veld en Zuidwolde. Ten zuiden van deze denkbeeldige linie lag opnieuw een groot stuk veen, dat eveneens werd verdeeld. Dit werd gespiegeld verdeeld ten opzichte van het eerste blok. Hier kreeg dus eerst Ten Arlo, dan Steenberg, en vervolgens Lubbinge een stuk veen. Wie in het eerste blok het geluk had van snelle toegankelijkheid, kreeg in het tweede blok veen het nadeel van het meest afgelegen stuk. Zo werden lusten en lasten eerlijk verdeeld.

Het scheidscontract van 1 juni 1641 was opgesteld in een tijd dat rustig overleg met Roelof van Echten effect leek te hebben. De boeren van Steenberg en Ten Arlo gingen er dan ook van uit dat de vervening in hun 1300 morgen nu eindelijk op gang zou kunnen komen. Het contract sloot dan ook af met afspraken over het te graven kanaal, dat de venen aan zou sluiten op de Hoogetveensche Vaart. Dat kanaal zou later bekend staan als het Sloodse – of Alteveerse Opgaande. De scheiding van de marke ging door, maar het graven van het kanaal kon nog steeds niet beginnen. Blijkbaar waren de verwachtingen verder gegaan dan de feitelijke buigzaamheid en redelijkheid van Roelof van Echten. Het gedeelte over het graven van het kanaal moest nog tien jaar blijven liggen, voor het door alle betrokkenen geratificeerd kon worden. Toen was Roelof van Echten al overleden en kon Roelof Arents tekenen als eigenaar van Lubbinge, zodat ook daar de belangen van de Van Echten verdwenen waren. De afspraken uit 1641 die in 1651 van kracht werden hadden zagen er in hoofdlijnen als volgt uit:

Men sprak 1 juni 1641 (en in 1651) af dat iedere eigenaar voor eigen kosten door zijn stuk veen een ‘schipsloot’, een kanaal zou graven, dat vervolgens voor algemeen gebruik zou zijn. Dit kanaal kwam uit tegenover de Eerste Wijk, zodat met het graven ervan het Kruis gevormd zou worden. Zo duidelijk werd dit niet omschreven, maar dit is wat we achteraf ervan kunnen constateren. Ten westen van het kanaal – het Alteveerse Opgaande – moest iedereen een goede weg van 24 voeten breed laten liggen, met daarachter nog een sloot van 8 voet, bedoeld voor afwatering. Iedereen maakte sloot, weg en opgaande voor eigen kosten, zo gauw het veen op het traject ervan weg gegraven was, en dit alles zo snel mogelijk. De weg zou goed onderhouden moeten worden, en zodanig goed aangelegd moeten zijn, dat hij voor wagens gebruikt kon worden. Men sprak dan ook van een ‘waegenwegh’. Op het eind van deze

‘waegenwegh’ zou over de ‘gemeene opgaende Grifte’, voor algemene kosten een goede ‘tochtbrugge’, ophaalbrug, worden gemaakt. Dit werd de Zuidwolder Brug, bij het Kruis. Iedereen had het recht om tegenover zijn eigen land bruggen of (draai)vondrs over het Alteveerse opgaande te leggen, maar dat moest dan wel zodanig gebeuren dat de scheepvaart er geen hinder van had.

Nog meer afspraken werden vastgelegd in het contract, en uit alles wordt duidelijk dat de boeren van Steenberg en Ten Arlo het wachten zat waren. Ze wilden nu zo snel mogelijk beginnen met de vervening. Toen men in 1651 eindelijk toestemming had van de Landschap Drenthe om met het turfgraven te beginnen, kwam het contract van 1 juni 1641 opnieuw op tafel. Dat was op de 25^e april 1651. De toenmalige eigenaren en bewoners van Lubbinge, Steenberg en Ten Arlo bekrachtigden de afspraken van 10 jaar daarvoor. Hun namen: Schulte Lucas Steenberg, Hermen ten Heuvel, Cornelis Kiers, Frederyck ten Heuvel, Wycher Coerts, Wolter Alberts, Roelef Arents (Lubbinge), Frerick Jans, Hilbert Willems, Gerrit Steenberg, Roelef Steenberg, Gert Luytjens, Willem Egberts, Carst Peters en Jan Carstens. Daarna zal er onderling nog heel wat overleg zijn geweest, want de venen zouden nog verder worden opgesplitst, tot iedereen zijn wijken had. Zowel Carst Peters als Jan Carstens, zijn zoon, waren landmeters. Er was werk te doen, maar nu kon dat eindelijk ook! Ze waren inmiddels ook mede-eigenaar geworden van de venen.

Tussentijds had de strijd met de familie Van Echten zich verlegd. Het ging nu niet meer over de vraag of de markegenoten hun venen wel of niet mochten verturfen, maar het ging over de vraag of de venen en gronden van de marke al dan niet onder het gebied vielen waarover de Van Echts de heerlijke rechten mochten uitoefenen. Die discussie had in zekere zin alles te maken met het verdelingsplan van 1641. Toen de gronden op de westzijde van de huidige Hoofdstraat in 10 blokken waren verdeeld, om vervolgens bebouwd te kunnen worden met de huizen van de kolonisten, werd het voor de Van Echts duidelijk dat het dorp in meerdere rechtsgebieden uiteen zou vallen, tenzij ook die westzijde onder Echts-Hoogeveen te brengen was.....

TRAMMELANT IN EEN HERBERG OP ZUIDWOLDER GEBIED

De oudste rechtspleging van Echts-Hoogeveen waarvan een verslag bewaard is, en waarbij de Van Echts betrokken waren, is het rocht, een getuigenverhoor,³¹ van 7 september 1642. Op dat getuigenverhoor kwam een ruzie naar voren in het huis van ‘Derck Clasen in ’t Hooge Veen’. De ruzie werd nog eens uitgediept op de goorspraak van 11 februari 1643 en het rocht, getuigenverhoor, van 25 februari van dat jaar. Er is zoveel aandacht voor die ruzie, die op het rocht van 7 september 1642 helemaal centraal staat, dat de indruk wordt gewekt dat de ruzie de belangrijkste reden is geweest voor deze gerechtelijke activiteiten. De ruzie was dan ook niet zomaar een ruzie. Het was een ruzie tussen de herbergier van Hoogeveen en de rentmeester van de Compagnie van de 5000 Morgen, beiden tevens werkzaam voor Roelof van Echten. Het ging om rentmeester Carst Peters en herbergier Derck Clasen. De herberg was het gebouw dat we later zouden leren kennen als ‘Den Claerenberg’, dat stond aan de huidige Hoofdstraat, waar nu de Raadhuisstraat begint. Het gebouw stond op de 81,13 meter grond die bij het verdelingsplan van 1641 was toegefallen aan Roelof van Echten. Het pand moet dan ook nog maar net gebouwd zijn geweest³². Het gebouw stond buiten Echts-Hoogeveen, op de westkant van de Hoofdstraat, maar wel op grond van Roelof van Echten. Het eerste getuigenverhoor werd de dag na de ruzie gehouden, omdat de partijen onmiddellijk een beroep deden op Roelof van Echten en zijn schulte, Coop Luijtiens. Een gevoelig

onderwerp, deze ruzie. Sommige getuigen wisten zich dan ook niets meer te herinneren: *“Jan Albers Bouschulte zegt beschonken geweest te zijn, weet des wegen niet of er schelding of muit is geweest, ten huize van Derck Clasen in 't Hooge Veen.”*

Derck Clasen was getrouwd met Clari of Clara Lambers. In de herberg van Derck en Clari was een flinke scheldpartij geweest. Carst Peters had daar Clari Lambers ‘gisteravond’ uitgescholden voor een hoer en een schurk, zo zei men op 7 september 1642. Derck Clasen kreeg ook de volle laag. Zijn herberg was een ‘pisherberg’, zei Carst, en zijn vrouw een ‘lichtmisse’. Derck Clasen woonde in een meierwoning van Roelof van Echten, waar Carst als rentmeester beheerder van was. Carst dreigde dan ook om Derck en zijn vrouw op straat te zetten, want hij riep: *“Hij zou daar uit en dat huis niet langer bewonen.”* Carst zei ook nog *“dat hij des morgens volgende bij de WelEdeleHeer Drost zoude gaan en zien of zo een hoer meerder recht zoude hebben als hij.”* Dit werd bevestigd door derden. Jan Alberts en Haveman Jans waren getuigen en vertelden het verhaal nog wat uitgebreider. Ze zeiden dat ze *“hebben zitten drinken ten huize van Derck Claes in 't Hooge Veen, en gezien dat Carst Peters daar ook in 't gelag kwam, is een tijd lang daar geweest, zeide dat Clare Lambers een hoer was en dat Derck Claesen was een pisweert en zijn herberg een pisherberg, zeggende mede dat hij naar de gestrenge heer Drost tot Echten wilde gaan en bezien of zo een hoer meerder recht had als hij.”* Ze verklaarden tevens dat Carst Peters naar hun indruk *“dronken of beschonken was”*.

Welke rechten had Carst het over? Wat was er gebeurd? Het lijkt er op dat er een flink meningsverschil aan vooraf was gegaan, dat bij de ruzie uit de hand was gelopen. Het kwam tot een vechtpartij waarbij klappen vielen. Ook de zoon van Carst vocht mee. Dat was de nog jonge Jan Carsten, de later zo bekende vervener en landmeter. Jan Carsten had zodanig ruzie met Claes Derckx (zoon van Derck Clasen?) dat ze beiden in kwaadheid hun messen hadden getrokken en flink met de vuisten hadden geslagen. Jan Carsten had Claes Derckx in de mouw gesneden. Ook anderen hadden zich niet als gasten gedragen: *“Jan Rotgers verklaart gehoord te hebben (....) dat Lambert Derckx Harmen Bartels met een vuist voor 't linker oog heeft geslagen, en dat zij voorts met malkander worstelende de voorzeide Lambert Harmen Bartels een stuk van zijn bast heeft uitgetogen.”*

Het onderzoek richtte zich niet alleen op de ruzie zelf. Ook de bewering dat Clari Lambers een hoer was werd onderzocht, net als de bereidwilligheid van Carst om daar gebruik van te maken, aan de hand van Carsts eigen woorden. Zo werd geregistreerd: *“Of niet Henrick Wijchgers en Jan Albers voor een tijdlang verleden hebben zitten drinken ten huize (van) de schulte tot Echten, en gehoord dat Carst Peters zei dat Clare Lambers bij gemelde (Carst Peters) gekomen was op 't bed, in dat kleine kamertje in de schulten huis, en dat hij daar zijn wille met haar gedaan had. Henrick Wijchgers verklaart dat Carst Peters gezegd heeft dat zijn vrouw van huis wezende, Clare Lambers tot tweemaal op een nacht bij hem op bed gekomen was in de schulten huis in dat kleine kamertje, zeggende zou Clare geen hoer wezen: Ik heb zo menigmaal toekomen kunnen als ik wou. Jan Alberts Bouschulte verklaart dat Carst Peters gezegd heeft dat zijn vrouw naar Friesland wezende, Clare Lambers tweemaal op een nacht bij hem gekomen was in de schulten huis in 't kleine kamertje, daar ze beiden toenmaals woonden, en zou Clare geen hoer wezen, ik heb toen kunnen komen zo menigmaal als ik wou.”* Er werd aan toegevoegd dat Carst Peters beschonken was, toen hij dat zei. Dat was allemaal gezegd *“deze winter”*, zo zei men op 25 februari 1643. In die dagen sprak Carst Peters ook een zuster van Clari Lambers aan, Jentien Lambers, getrouwd met Roeloff Leffers. Carst zei in de taal van zijn tijd³³: *“So doe so een hoere solste worden als dijn swester is, zo muchstoe willen gebruikt te zijn”*. Dit werd door Jentien zo uitgelegd dat Carst gevraagd zou

hebben of zij ook zo'n hoer wilde worden als haar zuster was. Carst Peters wist blijkbaar precies hoe hij een vrouw tegen zich in het harnas moest jagen..... Opvallend is dat de ruzie gekoppeld is aan het huis van de schulte van Echtens-Hoogeveen, waarin volgens voorgaande getuigenis ook een tapperij was en waarin kamers waren waar men kon overnachten.

De herberg was voor die tijd een groot gebouw met diverse kamers. Het was het enige grote gebouw in het toenmalige Hoogeveen dat eigendom was van de Van Echtens. Het ligt voor de hand dat in die herberg ook een kamer was waar de schulte zitting hield, zodat met het schultenhuis het gebouw van de Van Echtens bedoeld moet zijn, waarin tevens de herberg van Derck Clasen en Clari gevestigd was. Getuige de uitspraken van Carst Peters was de herberg annex schultenhuis tevens het gebouw waar op het toenmalige Hooge Veen de prostitutie gevestigd was. Clari was volgens Carst een '*lichtmisse*', Derck een '*pisweert*' en de herberg een '*pisherberg*'. Een '*lichtmisse*' is een prostitué. Een '*pisherberg*' is een bordeel in een herberg en een '*pisweert*' is een bordeelhoudster in die herberg³⁴. Uit het hele gebeuren blijkt tevens dat men dit stuk grond beschouwde als deel van Echtens-Hoogeveen, ondanks dat het op de westkant van de huidige Hoofdstraat lag. Later gold alleen de oostkant van de Hoofdstraat als Echtens-Hoogeveen. Maar dat Roelof van Echten toen ook de westkant eronder liet vallen en juist daar een schultenhuis had, dat is niet verwonderlijk. Voor hem was het hele gebied zijn jurisdictie, zonder uitzonderingen.

Opmerkelijk is dat wel werd ingebracht dat Carst Peters zijn beweringen deed, maar dat nergens werd ontkend dat er sprake was van prostitutie. Geen enkele man of vrouw trad naar voren om aan te geven dat Clari een eerbare vrouw was. Daar staat tegenover dat de uitspraken van Carst Peters gedetailleerd waren, en spraken van eigen ervaring. Daarmee zette hij niet alleen Clari, maar ook zichzelf op een negatieve manier in de schijnwerpers. Als hij enkel kwaad had willen spreken van Clari, had hij het anders kunnen doen. Al met al bestaat de indruk dat Carst Peters onder invloed van alcohol, en tijdens een conflict met Clari, naar voren bracht wat voor ervaring hij met haar had en welke activiteiten ze in de herberg ontplooiden. Geen leugen, maar een geloofwaardige getuigenis. Clari maakte afspraken met bezoekers, die ze bezocht op de kamers van de herberg. Dat dit gebeurde in het kleine kamertje, ligt eigenlijk voor de hand. Grotere kamers werden toentertijd gedeeld door meerdere gasten en Clari en Carst, of andere klanten, wilden natuurlijk geen pottenkijkers.

Toen de ruzie van 6 september 1642 op 11 en 25 februari 1643 opnieuw werd uitgelicht, was er niet alleen een klacht tegen Carst, maar ook tegen Derck Clasen en Clari. Bij het verdelingsplan van 1 juni 1641 van de gronden op de westkant van de huidige Hoofdstraat was afgesproken om langs de wijk, de huidige Hoofdstraat, een weg te laten liggen van twee roeden "*tot gemeen gerief*", voor algemeen gebruik³⁵. De weg lag er in ieder geval al in het begin van 1643, zoals blijkt uit de problemen die men kreeg over de boompjes langs de kant van die weg. Rentmeester Carst Peters had die boompjes laten zetten. Hij klaagde over Dirck Claesen en Clari Lamberts dat die ondanks ernstige waarschuwing en gerechtelijk verbod hun schapen hadden laten weiden tussen de jonge eiken- en *berkenbomen* "*op de nieuwe weg, waardoor alzo grote schade door 't afvreten van de voorzijde schapen aan dezelves telgiens en boompjes geschied en de knoppen afgebeten zijn.*" Carst verzocht om de uitspraak dat Derck Clasen en Clari de schade zouden moeten vergoeden. De hoogte van de vergoeding zou door het recht getaxeerd moeten worden.

We kennen wel de verhalen van de diverse getuigen, maar niet de uitspraak van Roelof van Echten. Ook daaruit blijkt weer dat hij het afhandelde als een zaak van 'zijn Heerlijkheid', en niet als een zaak van het Drentse recht, al stond de herberg op Zuidwolder gebied. In de

archieven van de Etstoel van Drenthe is er namelijk niets over te vinden. Geen uitspraak bewaard, in het archief van het Huis te Echten, maar de uiteindelijke gevolgen ervan zijn echter wel min of meer af te leiden uit de loop van de geschiedenis. Van Derck Clasen en Clari als uitbaters van de herberg horen we niets meer. Ze verloren hun positie. Carst Peters is op het Hooge Veen blijven wonen en bleef een van de meest vooraanstaande burgers van het dorp. De ruzie is vooral van belang vanwege de zijdelingse informatie over de herberg. Derck Clasen was herbergier. De herberg was een meierwoning van Roelof van Echten, onder beheer van rentmeester Carst Peters in zijn functie als rentmeester van de Van Echtsens. De herberg was ook in gebruik als schultenhuis en was het werkterrein van een prostituee, De schapen knaagden de jonge boompjes kapot op de westkant van de huidige Hoofdstraat, waar Derck Clasen zijn schapen had geweid. Dan ligt het voor de hand dat Derck ook land in beheer had op de westkant van de Hoofdstraat. Daar lag vanaf 1641 maar één stuk land, dat ook voldeed aan de voorwaarde dat het meierland was van Roelof van Echten, een stuk land waarop enige jaren later ook een herberg aantoonbaar is: het land rondom Den Claerenberg.

De conclusie moet dan ook zijn dat Derck Clasen en zijn vrouw Clari Lambers de eerste meiers waren van de herberg die we later leren kennen onder de naam Den Claerenberg. Deze herberg heette in 1645 de ‘nieuwe herberg’, met Pieter La Court als nieuwe herbergier. Direct of indirect heeft Carst Peters dus gelijk gekregen: Derck Clasen en zijn vrouw zijn uit het huis gegaan. Na deze breed uitgemeten ruzie was de sfeer blijkbaar zo verpest dat het prille dorp op het Hooge Veen niet groot genoeg meer was voor hen beiden. Daar kwam nog bij dat prostitutie wel werd gedoogd, maar niet opvallend aanwezig mocht zijn, en in deze zaak wel heel erg op de voorgrond kwam te staan. Voor de Van Echtsens moet dit een pijnlijke zaak zijn geweest, dat ze voor het oog van de toenmalige wereld als eigenaren van een bordeel werden neergezet. Een zaak waardoor Derck en zijn vrouw blijkbaar beter elders werk en woning konden zoeken. Aanvankelijk woonden ze nog in de buurt. In 1648 zijn ze naar elders vertrokken. We lezen in het lidmatenboek van Sappemeer: *“Anno 1648 (.....) Den 2 julij zijn (.....) met attestatie van Echten angekoomen: Derck Claesen ende sijn hoesvrouw Clara Lambers van Echten.”* Waar ze precies woonden, dat is niet bekend. Omdat Hoogeveen nog geen eigen kerk had, en de dominee van Echten ook op het Hooge Veen preekte, kunnen ze gewoon op het Hoogeveen hebben gewoond, met een kerkelijke inschrijving in Echten.

We constateerden al dat Roelof van Echten bij het houden van het rocht, onder leiding van de schulte van Echtsens-Hoogeveen, al in 1642 zo ruim met het octrooi en de daaraan verbonden juridische rechten omging, dat hij zijn schulte onderzoek liet doen naar mensen die buiten het grondgebied van de Compagnie van de 5000 Morgen woonden. Zowel Carst Peters als Derck Clasen woonden op de westkant van de huidige Hoofdstraat, terwijl het grondgebied van de Compagnie van de 5000 Morgen op de oostkant begon. Zowel deze herberg als de woning van Carst Peters stonden op het grondgebied van Steenberg en Ten Arlo, buiten wat we later leren kennen als Echtsens-Hoogeveen, op het gebied dat rechtstreeks onder de Landschap Drenthe viel. Kort voor zijn dood interpreteerde Roelof van Echten het octrooi dus zodanig, dat zijn zoon Johan werd voorgedaan op een ingeslagen weg, die tot veel problemen zou leiden. In de situatie van 1642 viel er echter nog moeilijk tegen te protesteren. Het was de Drost zelf die ingreep, Drost Roelof van Echten, en als zodanig ook de hoogste vertegenwoordiger van het Drentse recht. Roelof van Echten in zijn dubbelrol. Zijn zoon Johan van Echten zou na de dood van zijn vader nog merken dat zijn Heerlijke rechten op het gebied van Zuidwolder-Hoogeveen niet geduld werden. Toen was er geen Drost meer die de Van Echtsens uit de wind hield.

OCTROOI TOT OP DE VENEN VAN ZUIDWOLDE?

Johan van Echten was vanwege eigendommen in de marke van Steenberg en Ten Arlo ook mede-eigenaar van een deel van de venen van die marke, en daarmee participant in de Zuidwolder Compagnie. Aanvankelijk waren de verhoudingen nog redelijk. Op 24 juni 1656 besloten de participanten van de Zuidwolder Compagnie nog, met Johan en Hendrik van Echten in hun midden³⁶, dat *'het laden en verkopen van turf inkomstig bij provisie tot naastkomstige mei 1657 bij de ruise en stokmaat zal worden verkocht, en voorts op het turfgraven en daghuren en andere arbeid met de Hoog Edele Heer van Echten en dezelfs participanten der Hooge veenen zeker reglement zal worden ingesteld en gepubliceerd, alles met kennis en communicatie of toestemming van de participanten directoren dezer venen, en zullen de boeten en breuken zo aan de zijde van de Zuidwolder Compagnie mochten komen te vervallen, bij dezelfs directoren worden ontvangen en zullen dezelve op de ordonnarie comparitie en rekening worden ingebracht en verantwoord.'* Men besloot dus om het werken op het Zuidwolder veen aan te passen aan de werkwijze van de venen van Compagnie van de 5000 Morgen, en samen met de participanten van die Compagnie een reglement op te stellen waarin die werkwijze vervat zou zijn. Tevens besloot de Compagnie van de 5000 morgen op 20 augustus 1655 dat er een accord met Zuidwolde gesloten zou worden, teneinde de turf uit hun venen langs de Zuidwolder Sloot, het latere Alteveerse Opgaande, af te voeren naar en door de Hoogeveensche Vaart. Daardoor weten we ook met zekerheid dat de turfgraverij in de venen van Steenberg en Ten Arlo in 1655 op gang gekomen was. Het graven van het Alteveerse Opgaande zal enige jaren daarvoor al zijn begonnen.

Op 25 juni 1656 bespraken de gezamenlijke participanten van de Zuidwolder Compagnie (Johan van Echten, Johan Steenberg, Willem Egberts, Hendrik van Echten, Carst Peters, Wolter Alberts, Cornelis Kiers, Jan Carsten en Lucas Steenberg) de afwatering van de Zuidwolder meren. Johan van Echten en zijn broer Hendrik moeten participant zijn geweest van deze compagnie omdat ze nog steeds eigendomsrechten hadden van een stuk veen, buiten het in 1641 verdeelde gebied om, dat lag binnen de 1300 morgen van de marke van Steenberg en Ten Arlo. De Zuidwolder meren waren belangrijk voor deze participanten. Deze meren voedden het eigen opgaande en droegen bij aan het waterpeil in de Hoogeveensche Vaart. Ze besloten dat het verlaat, waarmee de waterstand zou worden geregeld, zou worden bediend door Gosen Jans, meier van Carst Peters, wonende op Alteveer³⁷. Het opgaande was toen dus al zover gegraven, dat het huidige dorp Alteveer bereikt was en er via dat opgaande en groepen een verbinding was gelegd met de zuidelijker gelegen Zuidwolder meren. Dit is tevens de eerste keer geweest dat Alteveer werd genoemd, en wel als Al-te-veer. De streek was al bewoond, getuige de aanwezigheid van Gosen Jans te Alteveer. Gosen werd verlaatsman. Het verlaat zou bekend en berucht worden, als middelpunt van een groot conflict. De vergadering van de 25^e juni werd gehouden ten huize van schulte Lucas Steenberg.

Maar het ging niet alleen over dit verlaat. Toen Johan van Echten in 1656 besloten had dat zijn Heerlijke Rechten zich ook uitstrekten over de venen van Steenberg en Ten Arlo, was dat geen passieve keus, in afwachting van verveners, arbeiders of bewoners van het gebied, die bij zijn schulte zouden komen om een en ander te regelen. Voor Johan van Echten was dit ook actief beleid, wat zich vertaalde in het verplichten van de eerste bewoners van het gebied om aanwezig te zijn op de goorspraken van Echtsen-Hoogeveen. Daar zouden ze alles moeten inbrengen wat in de voorgaande periode juridisch strafbaar was geweest. We weten dat, omdat schulte Coop Luijtiens een lijstje bijhield over de jaren 1656-1660, waarop hij alle 'gecompareerden' van de Zuidwolder Sloot, het Alteveerse Opgaande, heeft vermeld³⁸. Dit

was bijzonder, want gebruikelijk was om alleen te noteren wie iets gedaan had. Blijkbaar vond Johan van Echten het van belang om de aanwezigen te vermelden, net zo goed als vermeld werd als er iemand niet was verschenen, zodat men kon controleren wie zijn gezag aanvaardde en wie niet. De eerste keer dat dit werd gedaan was bij de goorspraak van 28 juni 1656. Net na het zo goed verlopen overleg. Toen de samenwerking op vrijwillige basis vorm begon te krijgen, liet Johan van Echten door deze goorspraak merken dat hij niet alleen op basis van vrijwilligheid verder wilde. Hij beschouwde het veengebied gewoon als een stuk van zijn Heerlijkheid³⁹. Het was een signaal van een steeds meer groeiend conflict.

DE EERSTE INVAL BIJ CARST PETERS EN EEN ROGT

“Geeft ootmoedelijk te kennen Carst Petersen, eigenerfde, wonende in ’t schultambt van Zuidwolde, notorie buiten de gesustineerde jurisdictie van de Heer van Echten, dat dezelfs broeder de ritmeester Hendrik van Echten geassisteerd met een deel van de domestiquen van voorne zijn broeder hem heeft durven onderstaan gewapender hand met stokken en roers zijn behuizing door te zoeken, dreigende zijn suppls zoon gevangen van daar te voeren.....”

Zo begint de brief⁴⁰ waarmee Carst Peters het juridische conflict op het Hooge Veen aanhangig maakte bij de Drost van Drenthe. Carst Petersen – zo noemde hij zich dus officieel – stelde zich voor als eigenerfde in het schuldambt van Zuidwolde. Hiermee gaf hij al duidelijk aan dat hij zichzelf in een andere positie zag dan de Heren van Echten hem bezagen. De oorspronkelijke rentmeesterswoning, nu het Olde Schippershuus, was inmiddels dus overgegaan in handen van zijn bewoner, Carst Peters. Carst zette het schuldambt van Zuidwolde af tegen de ‘gesustineerde jurisdictie’ van de Van Echten. Interessant is dat er in de originele brief sprake is van een doorhaling. Aanvankelijk schreef hij namelijk “’t octrooi ende de gesustineerde jurisdictie”. Met sustineren bedoelt men: ondersteunen, een beroep doen op, aanvoeren, of beweren. Bij een octrooi is er sprake van vastgelegde rechten, juridisch onderbouwd. Carst Peters wilde dus de jurisdictie van de Van Echten niet zien als een jurisdictie die zich beriep op juridisch vastgelegde rechten. Hij hield het bij een jurisdictie die wel ergens ondersteund werd, waar de Van Echten een beroep op deden, maar hij hield het dus vaag of dit beroep en die ondersteuning wel rechtsgeldig waren. We constateerden al dat de Heerlijkheid niet werd gesticht door Ridderschap en Eigenerfden, maar ontstond door het naar zich toe rekenen en uitvergroten van rechten door de Van Echten. We constateerden ook dat de grenzen niet wettelijk waren bepaald, noch terug gingen op een besluit van de al genoemde Ridderschap en Eigenerfden. Carst moet dit ook zo hebben gezien.

Er was tweemaal achter elkaar ongewenst bezoek geweest in huize Carst Peters. Op 3 oktober 1656 was de eerste ‘delegatie’ geweest. Carst was toen zelf niet thuis geweest. Zijn vrouw Trientien Bartels had toen bezoek gekregen van de rentmeester van de Van Echten, Rutger Gruet, en pander Jurrien Caspers. Carst Peters was in 1656 dus geen rentmeester meer van de Van Echten. De beide heren hadden anderen bij zich, met enige ‘domestiquen’ met ‘geweer’. Dit ‘geweer’ is een algemene term voor wapens waarmee men zich kon verweren. Het kan wijzen op vuurwapens, maar het kan ook wijzen op degens en halve pieken. De mensen waren onverrichterzake weer vertrokken. De dag erop, de 4^e oktober, was er ’s morgens in alle vroegte een nieuwe ‘delegatie’ bij hen thuis gekomen. Het waren ritmeester Hendrik van Echten, Rutger Gruet, Broer Ronijus en Jan Roelofs, samen met vijf of zes ‘geweerde’ mannen. De ritmeester voerde het woord. Hij kwam naar voren met een dikke stok in de hand en vroeg aan Trientien Bartels, de vrouw van Carst: “*Waar is Pieters?*” Zo werd Carst dus toentertijd genoemd, door diegenen die hem aanspraken vanuit een beleefdheidsvorm.

Trientien antwoorde: *“Hij is niet in”*. Hij is niet in huis. Ze liep toen direct naar de trap. Uit de volgorde van woorden en details kunnen we concluderen dat de ritmeester en zijn ‘troepen’ de benedenwoning binnendrong op een tijdstip dat er nog niemand beneden was. Trientien kwam bovenaan de trap, werd blijkbaar uit bed geroepen, en reageerde daar op de vraag van de ritmeester. Ze riep vervolgens: *“Mijn heer, gij doet mij geweld, zo gij mij meer geweld doet zo wil ik mijn burens roepen, dat zij komen en zien ’t geweld dat gij mij doet!”* Ze verklaarde later dat ze dit wel vijf of zes keer had geroepen. Daarna kwam ze de trap af.

Dat het zo geweest was hadden diverse personen gehoord en gezien. We zien voor ons een gechoqueerde 17^e eeuwse vrouw, die zich zwaar bedreigd voelt en roepend de trap afkomt. De ritmeester kwam naar haar toe en zei: *“Ik zie wel, hij is op een besloten zolder!”* Dat zal dus ook de reden van de vroege inval zijn geweest, ritmeester Hendrik van Echten wilde Carst Pieters in alle vroegte van zijn bed lichten. Als de deur geblokkeerd was zou Carst geen kant meer op kunnen, gevangen als hij zou zitten op zijn eigen zolder. Toen Trientien de opmerking over de zolder hoorde riep ze: *“Ik wedde waar mijn man te huis, gij zulden mij zulken geweld niet doen.”* Ik wedt dat je mij niet zulk geweld aan zou doen als mijn man thuis was. Trientien beet flink van zich af, en zei tegen de ritmeester *“hadde hij wat te zeggen, zo zouden zij komen als haar man te huis was.”* De ritmeester kwam eigenlijk niet voor Carst, maar voor hun zoon Pieter Carsten. Trientien Bartels vroeg dan ook *“Waaromme komt gij met roeren en stokken om mijn zoone te vangen?”* De ritmeester antwoordde: *“Hij heeft mijn huis geschandelleerd. Hij heeft een ruite uit ’t glas gebroken en de raam open gedaan, en heeft zo mijn huis onteerd!”*

“Domestiquen” zijn inwoners. Hendrik van Echten kwam dus met een deel van de bewoners van Echtsens-Hoogeveen de woning van Carst Peters op Zuidwolder Hoogeveen binnenvallen. Die bewoners waren bewapend met roeren en stokken. Een roer is een lichte musket, een vuurwapen. Een ‘stok’ is meestal niet zomaar een stok. Bij een stok moeten we denken aan stokwapens, in de vorm van een halve piek of een ander scherp metaal op een stok. Het ging hier om bewapende bewoners van Echtsens-Hoogeveen, waaronder toentertijd ook het Lageveen zou vallen. Dit moeten dus leden van de eenheid van de weerbare mannen van Echtsens-Hoogeveen zijn geweest. Gelet op hun inzet onder leiding van Hendrik van Echten moeten we concluderen dat de Van Echtsens hier in de lijn het commando voerden. Dat ligt ook voor de hand, binnen een Heerlijkheid, maar het is goed dit in de praktijk ook te zien gebeuren als bevestiging van een verwachting. Wat echter nog meer voor de hand zou liggen: dat de weerbare mannen werden geleid door hun eigen kapitein. Ritmeester Hendrik van Echten was beroepsmilitair, geen leider van een eenheid weerbare mannen. Tussen hem en de weerbare mannen stond een kapitein uit de bevolking zelf.

Waarom was die kapitein niet aanwezig, en werd de eenheid geleid door de Ritmeester, Hendrik van Echten? Of was die kapitein WEL aanwezig, en was dat juist het probleem? Bekend is dat Carst Peters in 1652 als kapitein werd aangesproken, toen hij als rentmeester actief was voor de bouw van de kerk van het Hoogeveen. We lezen op een ontvangstbewijs van timmerman Egbert van Benthem letterlijk, ongecorrigeerd⁴¹: *“1652 Den 14 augustus bekende ontvangen te hebben uijt handen van die E. kaptien Kerst Petersen die somma van tachtentich kaerle gl”*. In totaal 80 Caroli-guldens van 20 stuivers per stuk. Bij de inval van oktober 1656 kon Hendrik van Echten blijkbaar geen beroep doen op de kapitein van de weerbare mannen, omdat die inval juist gericht was TEGEN die kapitein. Vandaar dat de weerbare mannen niet wilden getuigen? Het ging om onbetaalde boetes, zoals we uit het vervolg kunnen opmerken. Weigerde Carst om iets te betalen wat de Van Echten zichzelf hadden toegeëigend? Wat ook bijzonder is: het is wel een inzet van een burgerwacht op het

grondgebied van een ander schultambt en een ander rechtsgebied en daarmee een aantasting van het ene rechtsgebied door bewapende lieden van een ander rechtsgebied. Een van de weerbare mannen werd blijkbaar herkend. Arent Jans Mulder “*op de vaart*” zou namelijk gevraagd worden of hij er niet bij was geweest, toen ze Pieter Carsten gevangen zouden nemen. En wie waren die anderen, die hem daarbij geholpen hadden? Maar Arent Jans Mulder verscheen niet toen hij verhoord zou moeten worden.

Waar Carst Pieters op dat moment was is onduidelijk. Hij schreef er niet over en voor het incident zelf is het blijkbaar niet van belang geweest, want ook in het onderzoek dat op gang werd gebracht is er niet op in gegaan. Carst trof een onthutste familie aan en deed zijn beklag. De brief ging naar Drost Rutger van den Boetzelaer. Die was Drost Roelof van Echten na diens overlijden opgevolgd. Het was niet de enige klacht die daar was binnengekomen. Dat lezen we in zijn reactie⁴². Er waren “*enige exorbitantie en geweld*” gepleegd bij Carst Petersen, Wijcher Wijchers en een verlaatsman, wonende bij het bovenste verlaat. In die reactie stelde de Drost dat dit was gebeurd “*in de marke en schultambt van Zuidwolde*”. Daarmee gaf de Drost al aan dat het gebeurd was in een gebied waarin de Heerlijkheid Echtsens-Hoogeveen geen rechten kon doen gelden. De Drost kon derhalve niet nalaten behoorlijke informatie te laten inwinnen. Hij gebod schulte Lucas Steenberg en over de gebeurtenissen informatie te verzamelen en daarover naar Landrecht bericht te doen. Per slot van rekening gebeurde het in Lucas’ rechtsgebied, het schultambt van Zuidwolde. Dit alles hield in dat er een formeel Rogt, een getuigenverhoor, gehouden zou worden. Aldus besloten door de Drost in zijn eigen woning, op 24 oktober 1656 op de havezate Batinge bij Dwingeloo.

Lucas Steenberg en ging aan de slag. In zijn rapport⁴³ begon hij met uit te leggen dat het onderzoek was gedaan naar aanleiding van “*verscheiden feitelijkheden*” zoals die gepleegd waren door ‘*Hoogeveene*’ in de ‘*marke en schultambt van Zuidwolde*’. Dat houdt in dat in het toenmalige taalgebruik men onder ‘*Hoogeveen*’ enkel Echtsens-Hoogeveen verstond, niet wat we later ook wel vinden en nu algemeen aanduiden als Zuidwolder-Hoogeveen. Dat laatste gebied werd hier met nadruk omschreven als de marke en het schultambt van Zuidwolde. Beiden liepen door tot half in de Hoofdstraat en besloegen zowel de westzijde van de huidige Hoofdstraat als de Schutstraat. Met ‘*Hoogeveen*’ werd alles ten oosten van de Hoofdstraat en rond het Haagje bedoeld.

Lucas Steenberg en begon zijn onderzoek met het oproepen van talrijke getuigen. De eerste groep die hij vragen stelde bestond uit eigenerfden van Steenberg en Ten Arlo. Daar hoorde hij zelf ook bij. Hij zou zelf ook getuige kunnen zijn, als een van de belangrijkste eigenerfden en meest vooraanstaande waardeelhouders in de marke en de Zuidwoldiger Compagnie, maar dan had het onderzoek door een derde uitgevoerd moeten worden. Slimmer was om zelf in deze formeel neutraal te zijn, zodat hij feitelijk de zaken van Zuidwolde het best zou kunnen behartigen, in zijn rol als schulte. Neutraal was het onderzoek dus niet, gezien de vragen die aan deze groep mensen werden gesteld, en gezien het belang dat ook de schulte had bij de antwoorden en de consequenties daarvan. In de praktijk zou dat geen invloed kunnen hebben op de overduidelijke en binnen de groep onbetwiste feiten. De mannen verklaarden niet anders dan wat ook met akten aantoonbaar was. De tweede groep bestond uit mensen die belaagd waren. Tal van andere getuigen, ook die in de rol van dader, weigerden te verschijnen. Uiteindelijk werden gehoord:

Wolter alberts, oud omtrent 63, van Steenberg en⁴⁴.
Frerick jans, oud omtrent 63, van Steenberg en.

Coert Kiers, oud omtrent 45, van Kiers.
Willem Egberts, oud omtrent 45, van Pinksterhuis.
Wijcher Coerts, oud omtrent 43, van Pinksterhuis.
Roelof Arents, oud omtrent 32, van Steenberg.
Albert Frericks, oud omtrent 33, van Ten Heuvel.
Henderick Frericks, oud omtrent 27, van Ten Heuvel.
Luycgien Geerts, oud omtrent 25, van Steenberg.
Carst Pieters, oud omtrent 56.
Trientien Bartels, oud omtrent 55.

De getuigen verklaarden dat alle huizen die in 1656 voor het ‘Hoege Veene’ aan de ‘schipsloot’, de Hoogeveensche Vaart, stonden (dus tegenover de huizen van de ‘heren participanten’ van de Compagnie van de 5000 Morgen) op grond stonden die Steenberg en Ten Arlo buiten het contract met Roelof van Echten hadden gehouden. Dus op grond die eigendom was van henzelf en door hen werd bewoond en gebruikt. De gronden lagen in de marke en het schuldambt van Zuidwolde. Nu moeten we hier marke niet lezen als marke-organisatie, want er was geen marke van Zuidwolde in die zin. Marke betekende hier grens. De huizen lagen binnen de grens van Zuidwolde, binnen het schuldambt van Zuidwolde, in de marke van Steenberg en Ten Arlo, zouden we met de huidige blik zeggen. Daarna was de familie Van Echten wel enige jaren eigenaar geweest van de rentmeesterswoning waarin Carst Peters woonde. Dat feit werd niet genoemd en deed ook niet ter zake. Het stukje grond bleef gewoon deel van Zuidwolde, Steenberg en Ten Arlo, wie de eigenaar ook was.

Vervolgens werd het incident in de woning van Carst Pieters tot in details beschreven. Marten Andries, Jan Hendericks en Jan Wijchers zouden hier allemaal van kunnen getuigen. Ze werden als getuigen opgeroepen maar verschenen niet. Dat ze zo goed van dit voorval op de hoogte waren zal erop wijzen dat ze dicht bij het pand van Carst en Trientien woonden, directe burens aan het Kruis, of dat ze deel hadden uitgemaakt van de aanwezige weerbare mannen. Er speelden meer incidenten. Er was ook een inval geweest bij Wijcher Wijchers en zijn vrouw. Ritmeester Hendrik Van Echten was bij hem thuis gekomen en dwong hem van de balken af te komen. Blijkbaar sliep die ook boven. Vervolgens sloeg de ritmeester hem in zijn eigen huis. Onduidelijk was wat er precies was gebeurd en waarom het was gebeurd. De avond erop was Wijcher naar Echten gebracht. Door wie, en hoe is dat afgelopen? Wijcher Wijchers en zijn vrouw kwamen niet opdagen bij het getuigenverhoor.

Roelof Woeste en zijn vrouw Egbertien hadden de ritmeester op een avond voor hun deur gehad. Het was laat op de avond. De ritmeester was te paard. Egbertien werd door ritmeester Hendrik Van Echten voor hoer en ‘*melkentoverse*’ uitgescholden. Een ‘*melkentoverse*’ zou een persoon zijn die kon toveren en daarbij de melk zodanig kon veranderen dat die bedierf of niet tot boter of kaas verwerkt kon worden. De ritmeester zou met zijn paard tegen de deur hebben opgelopen en glazen van de ramen hebben ingeslagen. Klopte dat allemaal en waarom had de ritmeester dat gedaan? Roelof Woeste en zijn vrouw verschenen niet op het getuigenverhoor. De woorden van ritmeester Hendrik van Echten waren binnen het toenmalige recht een zeer ernstige beschuldiging. Wanneer dit met getuigenverklaringen in een rogt vastgelegd zou worden, zou het leiden tot een flinke veroordeling, of een afgedwongen boete. Maar getuigen konden ook rekenen op juridische druk van de Van Echten. Het lijkt erop dat de getuigen bang waren om hun verhaal te doen. Velen haakten af. Wat er te weten was, werd vastgelegd in een verslag, gecontroleerd en getekend door de keurnoten en gezegeld door Lucas Steenberg. “Actum Zuidwolde de 8^e november 1656”. Want dat het om Zuidwolde ging, dat lag voor iedereen vast.

*Het zegel van Lucas Steenbergen, was tussen twee stukken geschept papier.
Op de rand staat de naam 'Stenberch'.*

HEERLIJKE RECHTEN EN DE KOE VAN CARST PETERS

De meningsverschillen tussen Johan van Echten en de markegenoten van Steenbergen en Ten Arlo over octrooi en heerlijke rechten bleven in de jaren daarna gewoon doorspelen. Ridderschap en Eigenerfden besloten op de landdag van 17 februari 1657 dat er een commissie werd benoemd, die zou trachten de botsende boeren van Steenbergen en Ten Arlo en de Heer van Echten *'zo doenlijk in der minne te verenigen'*. De commissie maakte geen schijn van kans, want voor er een oplossing was, was het conflict tussen de markegenoten en Johan van Echten opnieuw geëscaleerd. We volgende gebeurtenissen:

Een onbekende boete stond aan de basis van een laaiend conflict, waarin zowel Carst Peters als een van zijn koeien een rol zouden spelen. Op 2 maart 1657 was Jan, de zoon van Carst Peters, in de herberg van Reinder Reinders, op de oostkant van de huidige Hoofdstraat, op de

noordelijke hoek met de huidige Grote Kerkstraat. Blijkbaar was dat de plaats waar toentertijd de schulte zitting hield. Een voor de hand liggende plaats, een herberg, binnen Echtsens-Hoogeveen. Jan Carsten wilde pandkering doen. Hij had een briefje bij zich om dit schriftelijk kenbaar te maken: *“De gedaagde doet volle pandkering, en beroept hem voor de heer Drost en vierentwintig Etten te landrechte verzoekende. Acte van dezen.”* Schulte Koop Luytjens ontving het geld dat Jan Carsten als borgstelling bij de pandkering moest betalen. Jan Carsten verzocht een schriftelijk bewijs van de pandkering. De schulte weigerde dat. Reinder Reinders, Sirp Jans Mensema en Broer Oenens waren hier getuige van. De zaak zou blijven slepen, zonder dat duidelijk werd waar het eigenlijk over ging.

Carst Peters kreeg een maand later een wonderlijke mededeling, tijdens een opvallend bezoek. Pander Jurrien Caspers was op vrijdag de 8^e april 1657 bij Carst Peters huis geweest, en had gezegd dat hij de komende zaterdag naar Echten moest gaan, omdat hij enkele achterstallige boetes moest betalen. Jurrien wilde of kon niet zeggen waar dat voor was, en Carst Peters was het niet bekend dat hij nog een ‘breuke’, een boete, schuldig was. Hij verzocht dan ook om een kopie te kunnen krijgen van de eis van de boete. Hij zou na lezing daarvan betalen, of een andere manier vinden om erop te reageren, volgens het Drentse Landrecht. Er kwam nog wat anders bij. Het was vreemd dat Carst Peters aan de Heer van Echten een boete zou moeten betalen, want Carst woonde op de westkant van de 1^e Wijk, de huidige Hoofdstraat. Die westkant viel onder Zuidwolde, onder Zuidwolder-Hoogeveen, onder schulte Lucas Steenberg. Carst stapte naar Lucas Steenberg, lichtte hem in over de opmerkelijke boete, en Lucas ging zaterdag de 9^e april samen met Carst Peters naar de goorspraak te Echten, waar Koop Luytjens als schulte van Echtsens-Hoogeveen zitting had om van de bevolking te horen welke klachten en ‘breuken’, te bestraffen gebeurtenissen, er waren voorgevallen. Carst vroeg om een schriftelijke verklaring, kreeg die niet, schulte Koop Luytjens zei zelfs dat het hem verboden was die te geven. Lucas Steenberg maakte er zondag de 10^e april 1657 een verslagje⁴⁵ van, dat hij tekende met ‘Van Steenberg’. Lezen we hier een protest in? Een Lucas ‘van Steenberg’ die zo aangaf dat hij zich niet minder voelde dan die Johan ‘van Echten’?

Op woensdag de 13^e april kwamen Jurrien Caspers (pander van Koop Luytjens), Koop Luytjens zelf, Jan Arents en de koetsier van de Heer van Echten bij Carst Peters, bij het pand dat we nu kennen als “ ’t Olde Schippershuus”. Dat is wat getuigen daarvan meldde⁴⁶. De aanwezigheid van de koetsier wijst erop dat het gezelschap zich in een rijtuig voor liet rijden. Omdat getuigen in de woning (Hendrick Volckers en Griete Jans, aanwezig omdat Carst Peters dat had gevraagd) geen melding maakten van Koop Luytjens en de koetsier, zullen die beide heren buiten zijn gebleven. Carst Jurrien Caspers en Jan Arents traden in contact met Carst Peters: ze gingen bij hem in huis. “Mannen, wat is uw begeren?”, had Carst Peters aan Jurrien en Jan Arents gevraagd. “Wij zijn hier gezonden wegens de Heer van Echten een van uw koeien te halen”, was het antwoord. “Waarvoor?”, vroeg Carst. “Voor breuke!” “Wat breuke en voor hoeveel geld?” “Wij weten’t niet”, zeiden Jurrien en Jan Arents. “Wilt gij mijn koe afpanden en weten niet waarvoor en hoeveel, daar wil ik geen panding op lijden, doe daarop pandkering te Landrecht en beroep mij voor de Heer Drost en 24 Etten te verantwoorden!”, zei Carst. Jurrien Caspers en Jan Arents vertrokken daarop met lege handen.

Buiten gekomen nam Koop Luytjens blijkbaar het heft in handen, gezien het vervolg. Daarbij liep het niet zo rustig als de hiervoor geregistreerde woorden zouden kunnen doen voorkomen. Het dochttertje van Carst Peters is namelijk huilend en roepend naar de burens gevlucht, waarna Grietje Jans, Jutte Jans en Geertjen Harmens met haar meeliepen, terug naar

het ouderlijke huis. Carst Peters zei tegen hen: “Ik verzoek dat gij eens wilt aanzien en letten op dit geweld dat mij hier in mijn huis geschied.” Blijkbaar stond Carst toen al buiten, want hij zei tegen schulte Koop Luytjens: “Gij doet mij dit geweld aan, om mijn koe uit mijn huis te halen en mijn goed omver te smijten, daar ik mij zo menigmaal te Landrecht voor Drost en vierentwintig Etten hebbe gepresenterd, gelijk ik nog doe, en mag ook niet eens weten wat voor breuke, en voor hoeveel geld!”. De schulte antwoordde daarop: “Men zal ’t u zeggen!”. Maar hij zei het niet. De schulte vertrok. Een van Carst Peters’ koeien werd meegenomen. Lucas Steenbergen nam een verklaring op van het gebeuren.

Om te begrijpen wat hier gebeurd is, is enige uitleg van het Drentse recht nodig. Voor het in beslag nemen van goederen had een schulte toestemming nodig van de instantie waaraan hij zijn bevoegdheid ontleende. Het ging om de schulte van Echtens-Hoogeveen. In dit geval moest de toestemming weggkomen bij Johan van Echten. De actie van Koop Luytjens bij Carst Peters kwam dan ook direct van Johan van Echten, en was het zoveelste signaal dat die alle woningen van Hoogeveen zag als ZIJN gebied, onderdeel van ZIJN Heerlijkheid. We hoorden Carst Peters zeggen dat hij pandkering zou doen. Daarmee doelde hij op een in het landrecht van Drenthe goedgekeurde handelswijze. Als een pand, een onderpand, in beslag was genomen, was een schulte ervan verzekerd dat een boete betaald zou worden. De koe van Carst Peters gold dus als onderpand. Als er niets gebeurde zou de koe worden verkocht, en met het geld werd de boete voldaan, inclusief de bijkomende kosten van inning van het boetegeld. Wanneer de oorspronkelijke eigenaar van het pand in beroep ging tegen de beslaglegging en de boete bij de Etstoel van Drenthe, dan heette dat pandkering. Het pand kon niet worden verkocht. Eerst moest de procedure voor de Etstoel worden afgewacht. Kreeg de eigenaar gelijk, dan werd het pand gekeerd, kreeg hij het terug. Had hij ongelijk, dan werd het alsnog verkocht. Voor de procedure bij de Etstoel had Carst Peters echter bewijsmateriaal nodig. Hij moest weten waar hij voor beboet werd, hoe hoog de boete was, en had daar schriftelijke verklaringen voor nodig. Die verklaring zou tevens aantonen dat Heer Johan van Echten zijn schulte en pander liet opereren buiten het gebied van zijn Heerlijkheid (tenminste, dat was de visie van de bewoners van Zuidwolder-Hoogeveen) terwijl het ook aan zou tonen dat hij buiten zijn Heerlijkheid om mensen beboette op het grondgebied van de Landschap Drenthe. Het bewijsmateriaal was dus ook bewijsmateriaal tegen Johan van Echten, tenzij de Etstoel van Drenthe zou accepteren dat Johan van Echten de Heerlijkheid had uitgebreid. Carst vroeg om een verklaring, maar hij kreeg die niet.

Wat de Carst Peters en zijn zoon Jan Carsten nog restte was de hele procedure van Echtens-Hoogeveen uitdienen, om zo alsnog schriftelijk bewijsmateriaal te krijgen waarmee ze naar de Etstoel zouden kunnen stappen. De jurisdictie van Echtens-Hoogeveen was en bleef beperkt, hoe ruim de Van Echtens die ook wilden zien. Er was altijd hoger beroep mogelijk bij de Etstoel, het Drentse gerechtshof. Aldus gebeurde. Jan Carsten, de zoon van Carst Pieters, heeft de zaken van zijn vader afgehandeld, toen het voor het gerecht in Echten tot een climax kwam. Hij betaalde op 24 mei 1657 Coop Luijtiens voor de breuke als boete 100 caroli-gulden en 16 stuivers. Reinder Reinders betaalde 16 caroli-guldens en 4 stuivers. Zijn rol bij deze gebeurtenissen is niet duidelijk. Het kan hier ook gaan om een andere zaak, maar wat men gemeen had: men accepteerde de rechtsgang van de Van Echtens niet. De gerechtelijke procedure kostte hen uiteindelijk nog 42 caroli-guldens, 9 stuivers en 16 penningen. Voor rekening van het gerecht en onkosten kwamen nog 7 caroli guldens. Schulte Koop Luytjens tekende voor ontvangst en gaf daarmee Jan Carstens tevens een belangrijk bewijsstuk in handen. Johan van Echten had hiermee als Heer van Echten niet alleen schulte Lucas Steenbergen geschoffeerd, onder wiens jurisdictie Carst Peters woonde, maar met Carst Peters zelf ook nog eens een bekwaam rentmeester, vele jaren werkzaam voor de Van Echtens zelf,

en goed thuis in de gebruikelijke regelingen in de Landschap Drenthe. Net als Lucas Steenbergen. Niet voor niets dat Lucas Steenbergen de verklaringen opnam.

En het bleef niet bij de zaak rondom de koe van Carst Peters. In de zomer van 1657 lag de Hoogeveensche Vaart enige tijd droog. Johan van Echten gaf 29 juni van dat jaar opdracht al het water van de vaart direct tot op de bodem toe weg te laten lopen, zodat de vaart opgeschoond en verdiept kon worden. De vaart voor de huizen, de huidige Hoofdstraat, de Zuidwolder Sloot, alles zou droog komen te liggen, zodat de pramen in de modder zouden komen te liggen. Johan van Echten stelde de bevolking van het Hoogeveen in kennis van de opschoonactie, opdat ze ook hun eigen stukken vaart en wijk zouden kunnen schoonmaken en uitmodderen. Twee maanden later was het werk helemaal klaar, en kon het water er weer in. Water voor de vaart kwam doorgaans uit de meren in het Krakeel en het Hollandscheveld, maar inmiddels dus ook van de meren in de Zuidwolder venen.

Johan of Jan van Echten, beide voornamen werden gebruikt, schreef 27 augustus 1657⁴⁷ een ordonnantie, een schriftelijke opdracht: *“Ordonneert hier mede Hendrik Volckers, als opziender of verlaatsmeester van ’t verlaat in Zuidwoldinger Sloot, dadelijk of van deze avond zoveel water te laten schieten dat er peilwater in de gemene Vaart tot het verlaat daar Roelof Woeste woont is, en wordt Carst Pieters en Hendrick Volckers gelast morgen in persoon te komen. Actum de 27 augustus anno 1657.”* Blijkbaar was Gosen Jans al geen verlaatsmeester meer. Verlaatsmeester Hendrik Volckers moest de waterstand op laten lopen, door water uit de Zuidwolder meren via het Zuidwolder Opgaande in de Hoogeveensche Vaart te laten lopen. Maar was Johan van Echten bevoegd om hem deze opdracht te geven? “Ja”, vond Johan van Echten, want het octrooi van 1626 gold ook voor de venen van Steenbergen en Ten Arlo, dus was Johan de enige die zeggenschap had over de vaart, ook over het opgaande en de meren in de Zuidwolder venen. “Nee”, was de mening van Lucas Steenbergen en de andere participanten van de Zuidwolder Compagnie. Deze compagnie viel buiten het octrooi. Alleen de Zuidwolder Compagnie kon de verlaatsmeester opdrachten geven. En dat met meerderheid van stemmen van alle participanten. Het lag voor de hand dat ook de participanten van de Zuidwolder Compagnie baat hadden bij zo snel mogelijk een zo goed mogelijk waterpeil in de Hoogeveensche Vaart. Ook hun meren konden daaraan bijdragen. Daar ging het niet om. Het ging om de vraag wie de baas was in het veen. Johan van Echten kwam met een bevel, waar hij met een te bespreken verzoek had moeten komen. Het bevel zette kwaad bloed. In de toen toch al bedorven sfeer viel het bevel totaal verkeerd. Het verlaat bleef dicht.

Het kwam tot een slepend proces tussen de markegenoten van Steenbergen en Ten Arlo en Johan van Echten. De markegenoten betwisten de Van Echten de bevoegdheid tot rechtspreken op heel het Hooge Veen, en niet alleen op het gebied dat nog steeds volledig eigendom was van Steenbergen en Ten Arlo. Ze wezen er namelijk ook op dat de ondergrond waarop de heerlijkheid zogenaamd was gesitueerd, de grond waarop het dorp lag, buiten het grondgebied lag waarop het octrooi en de heerlijke rechten waren verleend. Het octrooi en de heerlijke rechten waren van 1626. De verkoop van de ondergrond had plaats in 1630 en 1631. Die heerlijke rechten hadden dus geen betrekking op de ondergrond! Ze wezen er tevens op dat ze met Roelof van Echten wel grond hadden verhandeld, maar dat hij de ondergrond nog nooit had betaald, en dat er nog nooit de stok over was gelegd, zodat de grond nooit was geleverd. Wat je niet hebt, kun je ook geen rechten op doen gelden. Als de grond niet geleverd is, kunnen er geen rechten aan verbonden worden. Roelof had een Heerlijkheid met rechten met betrekking tot veenlieden onderling, gesitueerd op het veen. Niet meer en niet minder.

Op de landdag van 1658 beslisten Ridderschap en Eigenerfden dat noch de Zuidwolder Compagnie noch Johan van Echten op eigen gezag mocht handelen, bij het openen en sluiten van het sluisje op het Zuidwolder Opgaande. Beide partijen werden met een hoge ‘breuke’, boete, bedreigd als ze eigenmachtig zouden optreden. Tussentijds waren de banden tussen de markegenoten van Steenberg en Ten Arlo en Johan van Echten steeds meer doorgeknipt. Johan van Echten had in 1656 de tienden van Steenberg en Ten Arlo al verkocht aan zijn zuster en zwager Sophia van Echten en Feyo Sickinge⁴⁸. Omstreeks die tijd is Johan uit de marke van Steenberg en Ten Arlo en de Zuidwolder Compagnie getreden. Hij en zijn broer Ritmeester Hendrik van Echten ontvingen in ruil voor hun bezittingen in de marke (ondergrond en veenland) bijna al het land ten zuiden van het Schut en ten noorden van de latere Leiendijk, maar zouden dan wel buiten de marke staan. De boeren wilden nog verder loskomen van de Van Echten. De tienden waren hen een doorn in het oog. In 1659 kochten de markegenoten de tienden af voor de in die dagen enorme som geld van f 36.000,-. Dit ging gepaard met onderhandelingen met de feitelijke eigenaar van de tienden, de Graaf van Limburg-Stirum. De Van Echten waren geen eigenaren, ze waren leners, feitelijk een soort ambtenaren die moesten zorgen dat de tienden werden geïnd en er vervolgens zelf ook flink beter van werden. We lezen in de afkoopbrief⁴⁹:

“Wij, Feijo Sijkenge, Heer tot Wurfumborgh enz. en Sophia van Echten genaamd Sickinge echtelieden, doen kond en betuigen voor ons en onze nakomelingen en efgenen, dat wij in een stede vaste en onwederroepelijke erfkoop hebben verkocht, getransporteerd en overgedragen, doende het zelve mits dezen, aan de eigenaren en erfgenamen van Steenberg en Ten Arlo resorterende onder de klokkenslag van Zuidwolde, de grote en smalle tienden op haar gronden liggende, zo en in allen gestalte als dezelve voor lange en onderrichtelijker jaren aan de huize tot Echten gehorich, van de huize Borculo ten Zutphense leen ontvangen geweest, en nu laatstelijk de 30^e mei 1657 van zijn genade de Graaf van Stijrum als leenheer van de leenplicht vrij uitgekocht en tot alodiaal goed gemaakt, en wij nadere contracten en koop in dier voegen van onze lieve zwager en broeder de heer Johan van Echten en zijn huisvrouw in volle eigendom aan ons hebben bekomen, alles al, niets daar van uit bescheiden, zo als dezelve heeft gestaan op haar goederen, landerijen en velden, gelegen westwaarts zo ver als haar limieten zijn strekkende op deze zijde (= zuidzijde) van de gemeen schipvaart naar het Hooge Veen, en zo bij langs tot aan ’t Hoogeveen, alles wat op deze zijde ligt en van daar bij langs de Zuidwolder schipsloot tot aan de Scheit daar de erfgenamen van Steenberg en Ten Arlo zijn palende en vademe (= grenzende) op ’t eind van ‘Alteveer.’”

HET CONFLICT MET NEEF HENDRIK SCHAEF

Al met al leek er rust te komen in de verhoudingen tussen de Van Echten en de marke van Steenberg en Ten Arlo. In 1659 gebeurde er iets ernstigs in Huize Venendal. Dit bestaat niet meer. Het Museum de 5000 Morgen zat jarenlang in het voormalige koetshuis. De eigenaar van het pand, Hendrik Schaep, gebruikte het als een buitenhuis. Hij moest zijn huis en zijn veenlanden over laten aan zijn personeel, als hij weer naar zijn eigenlijke woonplaats was vertrokken. Het ernstige voorval had plaats rondom de koetsier van Hendrik Schaep. Wat er is gebeurd, dat is niet duidelijk. Hendrik kwam erop terug in een brief, die hij schreef vanuit Zwolle, op 17/27 december 1659. De brief was gericht aan zijn neef Johan van Echten. Het voorval zal niet zo lang daarvoor hebben gespeeld, of ontdekt zijn. Hendrik Schaep werd zelf van het voorval op de hoogte gesteld door Broer Oenijs. Zo vinden we door dit voorval ook de sociale verbanden uit die dagen terug. Veenmeester Broer Oenijs was blijkbaar werkzaam voor Hendrik Schaep op diens venen en regelde tevens andere zaken voor hem.

In de brief⁵⁰ gaf Hendrik Schaep aan dat hij ‘gisteren’ van Broer Oenijs een kopie had gekregen van een stuk dat hem vreemd voor kwam. Hij herinnerde Johan eraan *“dat als wij voor dezen wel in dissentie zijn geweest, dat toenmaals tussen ons versproken is dat als de een van de andere enig misnoegen had, dat men malkander zulks te kennen geven zou, en alzo in goede en vertrouwde vriendschap te leven, en alle misnoegen wegnemen.”* Hendrik Schaep kon na het lezen van de tekst niet anders oordelen dan dat Johan iets tegen hem had, en het niet met hem besproken had. Want wat was het geval? Hendrik Schaeps gewezen koetsier had zich zeer misdragen in het huis van Hendrik Schaep. Hendrik Schaep had Johan van Echten verzocht om die koetsier in detentie te nemen, op te sluiten. Dat moest omdat hij een ‘uitheems’ man was, een vreemdeling, die ‘boetvellig’ was, strafbaar gedrag had gepleegd. Als ze hem niet zouden opsluiten zou hij zo weg zijn en nooit gestraft kunnen worden. Op basis van het octrooi van Johan van Echten kon en mocht hij gearresteerd worden, zei Hendrik in de brief. Hij herkende dus de Heerlijke rechten van de Van Echten en deed er een concreet beroep op.

De voormalige koetsier was er nog toen Hendrik Schaep nog op het Hoogeveen was. Johan had toen beloofd dat hij gearresteerd zou worden. Hendrik was toen op het Hoogeveen aanwezig geweest en had dat met Johan van Echten besproken. Na Hendriks vertrek had Johan tegen de gedane belofte in de koetsier naar Zwolle laten gaan *“en zijn goed van daar halen, tot mijn merkelijk nadeel.”* De koetsier haalde zijn kleren uit Zwolle, waar hij dus blijkbaar woonachtig was. Daarna heeft Johan van Echten een kwestie voor de rechter willen brengen rondom de *“wettelijke gedane donatie van die huisstede”*. Er speelde namelijk ook nog een zaak over een gift van een stuk grond om een woning te bouwen. Dat werd het pand waarin later het Museum de 5000 Morgen werd ondergebracht. Dat kon Johan niet weigeren zonder krenking van *“zijn woord en hand”*, stelde Hendrik. Hendrik vroeg Johan of hij eens erover na wilde denken *“of ik geen reden had zodanig bewijs van betaling te verzoeken, daar mede ik zulk een vuile gast, die mij hier of daar weer om betaling had menen aanspreken konde afzetten. Hier volgt nu deze frivole pretentie van UHEg (= Uw Hoog Edelgeboren) meiers en die daar op gegeven apostille (= schriftelijke bevestiging). UHEg weet wel dat niet alleen ik maar ook alle de Heren Participanten nooit hebben verstaan dat UHEg jurisdictie zich verder extendeerde (= uitstrekke) als over de veenluiden daar wonende, waar op mij ook indachtig is dat wij UHEg meninge daarover hebben begeren te weten, waarop UHEg enige maanden uitstel of beraad verzocht, doch mijns wetens zich nooit daar op verklaard heeft. Nu zie ik dat UHEg zich aanmachtigd, van mij deze insinuatie te laten doen, en na gedaan bericht daar op te doen als naar rechte zal bevonden worden te behoren.”*

Het is niet goed duidelijk wat er nu precies speelde. Er was een conflict rondom de koetsier en een conflict rondom geld, een schriftelijke verklaring, rondom een verkochte woning, maar vooral ook rondom de wijze waarop Johan van Echten daarmee omging. We lezen ook hoe men gebruikelijk was om met geschillen om te gaan. Hendrik Schaep en zijn neef Johan van Echten hadden blijkbaar een herenackoord, waardoor ze alle mogelijke geschilpunten als heren onder elkaar bespraken, zonder dat er sprake was van Johan van Echten in een rol als Heer van Echten, die zijn Heerlijke rechten uitoefende op de persoon of de landerijen van Hendrik Schaep. Hendrik Schaep was namelijk niet een van de veenluiden, de turfgravers en seizoenarbeiders. Hendrik Schaep gaf aan dat zowel hij als de andere participanten van de Compagnie van de 5000 Morgen er van uit gingen dat de jurisdictie c.q. de Heerlijke rechten niet verder gingen dan over de veenluiden. De Heerlijkheid Echten-Hoogeveen was in praktische zin dus tot 1659 alleen het gebied van de Hollandsche Compagnie en dat deel van de venen van Johan van Echten dat daar ten noorden van lag. Het gebied van Bentineck

Compagnie was er formeel wel aan gelieerd, maar feitelijk paste Johan van Echten daar geen uitvoerende gerechtelijke middelen toe. Dat is ook helemaal niet zo gek als we bedenken dat de jurisdictie van het Huis te Echten betrekking had op de in 1625 geruilde venen, en de woning van Hendrik Schaep lag daar buiten. De noordgrens van de venen van de Compagnie van de 5000 Morgen bestond namelijk uit percelen veen en ondergrond die in 1632 waren toegevoegd uit een aandeel van Roelof van Echten in de venen van de marke van Pesse. We lezen namelijk in het scheidingscontract⁵¹ van het gebied van de Compagnie van de 5000 Morgen van 28 december 1633: “....dat het tegenwoordig geprepareerde veen, waaronder mede begrepen is hetgeen de Heer van Echten uit de Pesser venen nu voorleden zomer bij de massa geboekt en ingestoken heeft, insgelijks proportioneel in voegen als voren verhaald zal worden gedeeld”. Pesser veen, binnen het gebied van de Compagnie, buiten de jurisdictie van de Van Echten. Johan van Echten veranderde in 1659 van koers. Vanaf dat moment oefende hij de lagere rechtspraak en andere Heerlijke rechten ook uit over mensen van buiten het gebied, die al dan niet toevallig in het veen van de Compagnie van de 5000 Morgen aanwezig waren. Daarmee vielen opeens ook alle participanten zelf onder de Heerlijke rechten en het juridische gezag van Johan van Echten, zo gauw ze op het veen waren! Inclusief het gebied rondom het huis Venendal. Tenminste, als we de brief van Hendrik Schaep mogen geloven.

In ieder geval maakt de brief duidelijk waarom bij de latere uitspraken over de omvang van de Heerlijkheid Echten-Hoogeveen zo expliciet werd uitgesproken dat ook de woning van Hendrik Schaep eronder viel. En tegelijkertijd maakt zo’n uitspraak duidelijk dat andere stukken veen en ondergrond er absoluut niet onder vielen. Daar dacht Johan van Echten in 1659 nog heel anders over. We lezen verder in de brief van Hendrik Schaep: “Ik bevinde niet dat ik gehouden ben UWEg mening hierin te volgen, ben ook genoodzaakt mijn medegeïnteresseerde hier van te verwittigen en haar advies te nemen, daar nog bij komt dat deze landerijen in de marke van Pesse gelegen zijn, dewijl het octrooi niet anders meldt als van de marken van Zuidwolde en Echten, zo weet ik niet hoe UWEd dit kan extenderen over Pesse.” Uit dit en de daarna volgende uitleg van Hendrik Schaep is duidelijk dat Johan van Echten in die dagen de jurisdictie over heel het veengebied claimde. Ook de venen ten noorden van het dorp, buiten de Compagnie van de 5000 Morgen, in het Pesser Legeveld. Na opnieuw een uiteenzetting over de betwiste punten sprak Hendrik Schaep een historisch woord. We lezen: “.....en daar ik UHEg dan verder in dienen kan zal van harte geschieden, verzoekende dat wij om beuselingen in geen krakeel mogen raken, maar dat men al dit verhaalde wil aannemen als komende uit een vredelievend gemoed.” Het gekrakeel werd uiteindelijk zo groot, dat het gebied van de Bentincks nog steeds die naam draagt: Krakeel. Het lijkt er op dat Hendrik Schaep en Johan van Echten er ook niet uit zijn gekomen. Alle lopende conflicten werden meegenomen in een uitspraak van Ridderschap en Eigenerfden.

UITSPRAKEN VAN RIDDERSCHAP EN EIGENERFDEN

Terwijl er allerlei klachten tegen Johan van Echten liepen, deed hij een tegenzet. Een van Johans voornaamste opposenten was Lucas Steenbergen: participant van de Zuidwolder Compagnie, markegenoot van Steenbergen en Ten Arlo en schulte van Zuidwolde en Zuidwolder-Hoogeveen. Op 30 januari 1661 werd bij het Drentse bestuur een klacht tegen Lucas Steenbergen genoteerd⁵². Daarin lezen we dat Lucas Steenbergen, schulte van Zuidwolde “in deze winter bij openbare uitmijninge te Beilen, en de verkopen enige veenlanden, gelegen in de marke van Zuidwolde, op de west egge of zijde van de Zuidwolder Sloot”. Dit alles tot schade van Coop Luijtiens, schulte van Echten-Hoogeveen. Omdat Johan van Echten claimde dat al het veen rondom de Zuidwolder Sloot (Alteveerse

Opgaande) onder zijn octrooi en Heerlijkheid viel, zou alleen Coop Luijtiens hier bevoegd zijn. Achteraf bleek de klacht ongegrond. Lucas was wél bevoegd, maar er zou nog heel wat water door het opgaande moeten stromen voor dat erkend was.

Het was nog geen twee weken na deze klacht, toen op de landdag van 12 februari 1661 Ridderschap en Eigenerfden tot een besluit kwamen over de verhoudingen tussen de heerlijkheid Echtens-Hoogeveen en de marke van Steenberg en Ten Arlo⁵³. Besloten werd dat de Van Echtens als heren van Echten en Echtens-Hoogeveen de jurisdictie (bevoegdheid tot lagere rechtspraak) hadden over *“de twee rijen huizen, recht bijlangs de vaart, beginnende aan de westzijde van de behuizing, daar Carst Pieters tegenwoordig in woont, en van daar noordwaarts tot na Pesser Marke, daar voorzeide Carst Pieters meier woont, en voorts aan de oostzijde beginnende van de behuizinge der Hollandse Participanten, daar tegenwoordig haar rentmeester woont, tot noordwaarts mede tot Pesser Marke, of aan de behuizing van de Domheer Schaep, beide inclus met zodanige huizen als vandaar oostwaarts omtrent de kerk staan, en de personen daar wonende, over zodane zaken als in het octrooi zijn begrepen, en invoegen aldaar verhaald, en wijders en anders niet zonder over de andere huizen, die zo wel aan de vaart als aan de Zuidwoldinger Sloot en daar omtrent getimmerd zijn, en nog getimmerd mogen worden, en de personen aldaar wonende of komende te wonen, enig gezag zich aan te matigen.”* Ten aanzien van het verlaat in het Zuidwolder Opgaande werd door Ridderschap en Eigenerfden vastgesteld dat dit alleen met algemene stemmen geopend mocht worden. De Van Echtens hadden zich op te stellen als participanten, in een Zuidwolder Compagnie waarin ze wel mochten meepraten, maar niet autoriteit konden heersen.

De Van Echtens hadden dus geen jurisdictie over de huizen langs de Hoogeveensche Vaart (nu Schutstraat) en de Zuidwoldinger Sloot (nu Alteveerstraat), noch over de huizen van het Lageveen en de Ossehaar, waarvan ze de bewoners ook opriepen bij goorspraken. Er stonden ook huizen in het Pesserveld, maar die vielen ook nog steeds buiten de jurisdictie van de Van Echtens. Dit ondanks de claim van Johan van Echten uit 1659. Het Pesserveld viel onder Pesse. Het viel daarmee onder het schuldambt van Koekange, De Wijk, Pesse, Echten en Ansen, en was nog steeds tiendplichtig aan de Heer van Ruinen⁵⁴. Bestuurlijk was het dorp op het Hooge Veen daarmee een dubbel drieluik geworden met drie schulten en drie verschillende tiendengebieden: een deel tiendplichtig aan de Van Echtens (Echtens-Hoogeveen, een deel aan de Van Ruinens (Pesse, Pesserveld) en een gebied dat inmiddels tiendenvrij was (Zuidwolde en Zuidwolder-Hoogeveen).

De jurisdictie van de Van Echtens was beperkt tot één gebied, de oost- en westkant van de huidige Hoofdstraat en de woningen bij de kerk. De westkant van de huidige Hoofdstraat was op beide zijden gemarkeerd door bezit van Carst Peters. In het zuidelijkste huis woonde hij, het noordelijkste huis was van zijn meier. Dat de westkant van de Hoofdstraat onder de heerlijkheid viel, dat was nieuw. Roelof van Echten had dat wel geclaimd, en de getuigenverhoren van 1642 en 1643 hadden duidelijk gemaakt dat hij zich daar heer en meester voelde, maar de jurisdictie daar was hem nog niet toegewezen. Het gebied viel namelijk buiten de in 1625 geruilde venen, waarop het octrooi van 1626 zich richtte. De westkant van de Hoofdstraat viel daar buiten. Hoe dan ook, met de uitspraak van 12 februari 1661 kreeg Johan van Echten een gedeeltelijke bevestiging van zijn claim van Ridderschap en Eigenerfden. Het bleef echter een complexe uitspraak. Met een vastgestelde jurisdictie over een aantal rijen huizen, lag er een basis voor een nieuw conflict. Dat was er zo gauw de huizenrijen langer zouden worden of er nieuwe kolonisten op het veen zouden komen in een iets verderop gelegen gebied, bijvoorbeeld in de velden.

De uitspraak van 12 februari 1661 gaf ook ergernis bij de eigenerfden van Steenberg en Ten Arlo en vooraanstaande bewoners van de grond op de westkant van de huidige Hoofdstraat. Deze grond was nooit verkocht aan Roelof van Echten, noch het veen dat erop had gelegen. Roelof van Echten had slechts een gedeelte ervan toegewezen gekregen bij het verdelingsplan van 1641, maar dan nog als eigenerfde van de marke van Steenberg en Ten Arlo, niet als Heer van Echten-Hoogeveen, en niet als octrooihouder. Er werd dus door de uitspraak van Ridderschap en Eigenerfden een klein deel van de gronden van Steenberg en Ten Arlo, dat volgens de verdelingsplannen van 1641 nog onlosmakelijk onderdeel was van die marke, onder de jurisdictie van het Huis te Echten gezet, inclusief de woning van Carst Peters, zonder dat er een juridische grond voor was. De Van Echten hadden nu meer greep gekregen op het dorp, maar niet op het hele dorp. Hun heerlijkheid hield op bij de Willemskade, met als noordelijkste huis dat van Domheer Schaep, later het Museum de 5000 Morgen. Het Pesserveld lag ten noorden ervan.

Daar kwam nog bij dat ook de Van Echten de uitspraak van 1661 niet accepteerden. Ze accepteerden niet dat ze geen zeggenschap hadden gekregen over de vaart in de Zuidwolder venen en ze accepteerden niet dat ze geen zeggenschap hadden in het Pesserveld. De discussie was met het besluit van 12 februari 1661 dan ook niet afgelopen, zo werd al gauw duidelijk. Zelfs gezamenlijk overleg over het verlaat werd niet gerespecteerd. De Van Echten trokken zich daar niets van aan. Ritmeester Hendrik van Echten, broer van Johan, opende het verlaat eigenmachtig. Daarvoor moest hij een slot stukslaan. Het water van de Zuidwolder meren stroomde via 'Sloot' in de Hoogeveense Vaart en het conflict was opnieuw geëscaleerd. Hoe letterlijk er sprake was van botsende heren en botsende belangen, bleek wel op de goorspraak van 27 april 1661 van Echten-Hoogeveen⁵⁵. Daar werd aangifte gedaan van een ruzie tussen rentmeester Carst Peters en 'De Heer Ritmeester', Ritmeester Hendrik van Echten. We lezen: *"De Heer Ritmeester en Carst Peters met vuisten geslagen en neder geworpen"*. Ze sloegen elkaar tegen de grond. Ook de Van Echten stonden niet boven de wet. Ze werden aangeklaagd op hun eigen goorspraken! Maar wel voor een vergrijp in het gebied dat volgens henzelf in hun jurisdictie lag, dus dat wel weer. Uiteindelijk waren het een paar schapen die de ruzie zo hoog deden oplopen, dat zelfs de stadhouder er bij werd betrokken.

DE DROST, DE STADHOUDER, DE SCHAPEN EN DE HEERLIJKHEID

Willem Frederik van Nassau-Dietz was in de periode 1640-1664 stadhouder van Groningen, Friesland en Drenthe. Hij zetelde in Leeuwarden. Drost Rutger van den Boetzelaer was van 1643 tot 1668 zijn directe ondergeschikte en zaakwaarnemer in Drenthe. Drost Van den Boetzelaer zetelde op Huize Batinge bij Dwingeloo. Hij schreef op 3 april 1661 een verslag aan de stadhouder⁵⁶ om *"...bekend te maken, hoe dat in de voorleden jaars 1660 Jan Cuijk, Alert en Geert Seinen, wonende op 't Hooge Pesser en Echter Veen, hun hebben onderstaan tegen Landrecht en tegen plakkaten van deze Landschap haar schapen te drijven en te weiden in Pesser groenlanden, en dat overzulks de gezworenen van Pesse haar dezelve hebben afgeschut, of doende waren om te schutten, 't welk de voorzeide Cuijk en Seinen met geweld hebben tegen gestaan, en de gezworenen de schapen met violentie onthouden, ook haar messen tegen henlieden getrokken."* Iedereen moest zijn vee binnen zijn eigen gebied houden. Waar gezamenlijk beheerd gebied was, bijvoorbeeld in een marke, mocht men alleen vee in dat gezamenlijke gebied weiden als men rechten had in die marke. Jan Cuijk, Alert en Geert Seinen waren meiers van Johan van Echten, wonend in het Pesserveld. Dat Pesserveld viel formeel onder Pesse, maar maakte geen deel meer uit van de marke van Pesse. Jan Cuijk,

Alert en Geert Seinen mochten hun schapen daarom alleen weiden in het Pesserveld, in dit geval “ ’t Hooge Pesser Veen” genoemd, het gebied tussen de huidige Willemskade en de Pesserdijk. Hun schapen waren echter geweid in het gebied van de marke van Pesse. De gezworenen van Pesse, de toenmalige leiders van de marke, waren bezig om de schapen te schutten (vastzetten achter een omheining) of hadden dat al gedaan. Volgens het Landrecht van Drenthe van 1614 zouden de meiers van Johan van Echten de schapen wel weer op kunnen halen, maar alleen als ze de boeren van Pesse een vergoeding gaven voor het schutten⁵⁷. Het schutgeld voor een schaap was een oortje, oftewel twee duiten, een kwart stuiver⁵⁸. Wie het vee weer ophaalde zonder schutgeld te betalen, moest als ‘breuke’, boete,

tien goudgulden en dubbel schutgeld betalen. Jan Cuijk, Alert en Geert Seinen trokken hun mes tegen de boeren van Pesse en haalden hun schapen met geweld terug. De gezworenen konden maar één ding doen, wilden ze geen vechtpartij krijgen, en deden dat dan ook. Ze gaven het aan op de goorspraak, de publieke vergadering waarop men alle ‘breuken’, alles wat verkeerd ging in de samenleving, aan hogerhand bekend kon maken.

Drost Rutger van den Boetzelaer.

Tenminste, dat was de weg als het waar was wat er was gezegd. Want was er wel verzet gepleegd? En was het wel zo dat Cuijk en de gebroeders Seinen geweigerd hadden om schutgeld te betalen? En zouden ze wel verplicht zijn om schutgeld te betalen, want hadden de boeren van Pesse in deze situatie wel het recht om schutgeld te vragen? Er zijn namelijk getuigenverslagen die aangeven, dat dit helemaal niet het geval was. Er

was geen verzet, en er was geen weigering om te betalen. We lezen⁵⁹: *“Attesteren en verklaren wij ondergeschreven, dat wij in den jare 1660, omtrent negen weken voor mij geweest binnen (= zijn) in ’t Pesserveld, en gezien dat enige Pesser boeren aldaar gekomen zijn, en de schapen van Geert Seinen en Jan van Cuijk willen meenemen, zeggende dat dezelve in haar groenlanden geweest waren, en dat Geert Seinen en Jan van Cuijk daarop zeiden, dat zij de schapen naar Pesse niet wilden hebben (= je mag ze niet meenemen naar Pesse), maar dat zij haar wilden geven behoorlijk schutgeld (= geld voor de tijd dat er gegrazen was), en dat de Pesser boeren het zelve hebben geweigerd, en daarop de schapen laten gaan, en dat geen meerder tegenwering (= verzet) bij Geert Seinen en Jan van Cuijk geschied is, dan binnen daarmee van malkander gescheiden”*. Deze verklaring werd gedaan en met een merk ondertekend door Elieas Roegenbarch en Beerent van Meckenlen, in aanwezigheid van de mede ondertekenaars Marten Andries en Broer Oennes, veenmeesters.

Het was ook nog maar de vraag wiens schuld het was, dat de schapen daar liepen. Op verzoek van Heer Jan/Johan van Echten is de schulte van De Wijk (en het Pesserveld) met twee boeren van Echten (Jan Michiels en Reijnder Jans) naar de groenlanden van Pesse geweest. Ze controleerden de 'vredinge', de omheining of afrastering, tussen de groenlanden van Pesse en het Pesserveld. Ze constateerden dat de 'vredinge' aan de landerijen bij het veld niet in orde was⁶⁰. De schapen van Geert Seinen en Jan van Cuijk waren zonder schuld van de eigenaren naar de grond van de Pesser boeren gesjouwd, al grazende, omdat het gras aan de andere kant van de heg, of wat er ook stond, net wat groener leek. En omdat die 'vredinge' de schapen gewoon doorliet. Voor de regelgeving maakte dat heel wat uit. Het Landrecht van 1614 begon de tekst over het schutten van het vee namelijk met.... *"Niemand zal enige beesten mogen schutten uit landen die niet behoorlijk bevredet zijn"*⁶¹. Volgens deze getuigen hadden de boeren van Pesse de schapen niet mogen houden, omdat de 'vredinge' slecht was, en hadden ze het illegaal weiden niet als schutten mogen beschouwen (vanwege die slechte "vredinge") Dat verzet, dat trekken van messen, dat viel wel mee. Hadden ze niet gezien.

De Drost vervolgde niettemin zijn verslag: *"En alzo de gemene burens van Pesse 't zelve op de naast daarop gevolgde goorspraak hadden aangebracht, heb ik volgens de gewoonlijke voet de voorzeide drie personen door de landpander insinuatie laten doen, om de breuk daarop naar Landrecht en plakaten gesteld te kunnen afmaken. Maar daar van blijvende in gebrek heb ik haar op de jongst gehouden Lotting de 7^e november 1660 laten citeren om haar defensien, indien zij enige mochten hebben in te brengen, en zijnde contumaciter uitgebleven hebben de vierentwintig Etten dezelve gecondemneerd in de breuk voor tweemaal tien goudgulden ieder, mitsgaders in de kosten van de proceduiren."*

In plaats van tien goudgulden hadden ze nu de man twintig goudgulden boete. Verdedigen deden ze zich niet, op de Lotting (rechtsdag) van 7 november 1660. Er viel ook niet veel te verdedigen. Het ging om een duidelijke zaak. Ze hadden eventueel aan kunnen voeren dat de schapen buiten hun schuld in de Pesser weiden liepen, maar daar ging het niet om. Ze hadden schutgeld moeten betalen, wat hun verhaal ook was geweest. Het ging blijkbaar om woord tegen woord, en hun eigen getuigen werden niet gehoord. Zouden ze de twintig goudgulden de man nu wel gaan betalen? En de kosten van het proces? Een goudgulden was 28 stuivers waard. Een veenarbeider verdiende op een dag hooguit 20 stuivers. Ze moesten een kapitaal betalen! Dat deden ze dus niet. Hadden ze waarschijnlijk niet. Ze lieten het er op aan komen.

Een voorbeeld van een goudgulden.

"En nademaal zij lieden hun in de voldoeninge van dezelve sententie nalatig en weigerig hebben gesteld, en ik mitsdezen ambtshalve niet heb kunnen voorbij wezen de landpander te belasten om de executie daar voor te zullen doen, hebben hun de voorzeide gecondemneerde inzonderheid de beide Seinens en de ene huisvrouw met geweld moedwilliglijk geoppo-seerd, en met stokken en anders gewapend, de afge-haalde 3 panden wederom weg genomen, scheldende daarenboven en gemelde landpander en die personen, zo hij bij hem had, voor schelmen, landlopers en dieven. Dewelks violente oppositien insolentien en enorm excessen tegen de justitie gepleegd geenszins kunnen geleden worden, ben ik genoodzaakt geweest order te stellen om de beide Seinens met de een zijn huisvrouw in

apprehensie te nemen, en naar Coevorden in verzekerheid te brengen, gelijk ook is geschied, exempt de voornoemde vrouw die in 't duister escapeerde, en in plaats van dewelks haar zoon om dat hij hem mede te weer stelde en groot geraas maakte, mede genomen is. En heb ik tot zulks explont noodwendig enige soldaten van kapitein Polmans compagnie op deze Landschap repartitie staande, met voorweten en consent van de overste luitenant en commandeur tot Coevorden Broesma, moeten employeren, overmits de overgegeven stoutigheid van de voorzeide geweldenaren en omdat zij veel arbeiders in huis hadden, die haar zonder twijfel geassisteerd zouden hebben, indien daar geen soldaten bij geweest waren, die haar met dreigementen ingehouden hebben.”

De landspander, de 17^e eeuwse deurwaarder van het Landschap Drenthe, legde formeel beslag op bezittingen van alle drie veroordeelden. Jan Cuijk en de gebroeders Seijnen gingen de landspander met stokken en andere wapens te lijf, scholden hem uit en riepen de buurt erbij. Drost Rutger van den Boetzelaer zag zich genoodzaakt om tot een uiterste middel over te gaan. Hij riep de hulp in van de militaire commandant van Coevorden. We zien hier hoe men in de 17^e eeuw omging met politietaken. Waar dwang nodig was, was er nog geen kerspelsoldaat (voorloper van de veldwachter). Er kon een beroep worden gedaan op de schulte en een groepje weerbare mannen. Waar de buurt zich tegen de rechtsgang keerde, want daar hebben we het nu over, was het niet vertrouwd om die weerbare mannen op te roepen, omdat die zich niet tegen de eigen bevolking zouden keren? Er kon in dat geval beter een beroep worden gedaan op een nabijgelegen garnizoen. Wie zaten er in Coevorden, in die dagen? In 1660 werd van de hand van ds. Johan Picardt het eerste geschiedenisboek van Drenthe gepubliceerd. Daarin vinden we een overzicht van de officieren te Coevorden. We lezen⁶²:

“De heer Wigbolt van Broersema, een edelman uit de ommelanden, hebbende een tijd lang zijn hoogheid Prins Frederik Hendrik gediend als edelman van de kamer, en daarna een tijd lang het land gediend hebbende als kapitein, en vorders als overste luitenant, is eindelijk in den jare 1659 gesteld tot gouverneur van Coevorden. Tot Coevorden liggen nu ter tijd in garnizoen een compagnie te paard en zes te voet, waarover het commando hebben de navolgende heren:

Kapitein W. van Broersema, overste luitenant en gouverneur.

De heer Tarquinius van Solckama, kapitein majoor en commandeur.

Ritmeester Henrick van Echten.

Kapitein Antony Polman.

Kapitein Diederick van Albarda.

Kapitein Johan van Burum.

Kapitein Tjaert van Eeck.”

Tot zover Picardt. Polman was kapitein van een compagnie infanterie. Welke onderofficier er met manschappen naar het Pesserveld trok, dat vertelt het verhaal helaas niet. Polman zal zelf de leiding hebben gehad, omdat zijn naam zo duidelijk werd genoemd. Jan Cuijk lijkt zich verder niet verzet te hebben. Hij werd niet gearresteerd. Zijn pand werd weggenomen. Met ‘pand’ hebben we het hier niet over een pand in de zin van een huis, maar een pand in de zin van onderpand, iets van waarde. Wat had hij in huis wat zoveel waard was? Vee? De gebroeders Seinen en de vrouw van een van hen werden wel opgepakt. De vrouw ontsnapte, waarna haar zoon werd opgepakt. Aldus het verslag van de Drost. Rutger van den Boetzelaer wist zeker dat hij juridisch met deze actie helemaal goed zat, ook wat betreft het inzetten van soldaten. Hij lijkt echter niet exact geweten te hebben hoe de familieverhoudingen waren, en

wie er waren opgepakt. Daar komen we zo nog op. Hij gaf aan dat de Etstoel een solide en zelfstandig rechtsorgaan was. Er was nooit hoger beroep aangetekend, zelfs niet onder de bisschoppen van Utrecht en de koning van Spanje. : *“.....waarin ik gevolgd heb de voet bij alle pronuncien geweerd, dat ze de militie, desnoods, tot executies voor haar politieke ordonnanties en tot stijvinge van de justitie gebruiken, 't welk ook zoveel deze Landschap aangaat, zo bij de Edelmogende heren Raden van State als de respectieve heren stadhouders alhier, bij acten vastgesteld en toegelaten is, en noodwendig moet geschieden, indien men niet wil toezien dat de publieke autoriteit en de court van de justitie gevioleert en met voeten getreden zal worden tot dangereus gevolge en totale confusie van de regering. Terwijl ik nu tegens de meergemelde gevangene vorders zal moeten procederen om wat merite gecorrigeerd te worden ook ter zulken einde alrede uitschrijvinge heb gedaan van de Etten uit ieder dingspil, en ik te moete zie dat daar over enige kwaad en onware geruchten gelijk in zulken en diergelijken gevallen zo over lange als nu nog binnen korte jaren menigmaal is geschied. Specialijk ook in cas van sententien bij de Etstoel geweest, zijnde van allen onder immemorale tijden een souverain collegie van justitie geweest daar van men nooit heeft kunnen appelleren, zelfs niet bij de regering van de Bisschoppen van Utrecht en de koningen van Hispanien.....”* Rutger van den Boetzelaer, Batingen, 3 april 1661. We gaan nu eens kijken wat er precies in het veld bij Hoogeveen is gebeurd. We vragen het aan de ooggetuigen zelf. Hun verslagen zijn namelijk netjes opgetekend en bewaard door de familie Van Echten. Want die vonden dat het ongehoord was, wat daar was gebeurd. De eerste die we aan het woord laten, zijn Aeltien Aelerts en haar dochter Hendrickien Seinen⁶³:

“Attesteren (= getuigen) en verklaren wij ondergeschrevenen dat op de 11^e maart 1661 de Landpander met twee assistenten gekomen is ten huize van mij ondergeschreven Aeltien Aelerts, weduwe van Seine Coert, wonende in 't Hoge Echtinger Veen, aldernaast de Heer Ritmeester Echten in zijn Hoogedeles behuizing (= naast het landhuis Venendal), en hebben gevraagd naar mijn attestantens zoon Alert Seinen, zeggende dat zij daarvan wilden boete hebben, en als ik attestante antwoordde, dat hij in de arbeid in 't veen was, zo hebben zij voor eerst het roer (= geweer, voorlader) van Allert Seinen van de wand genomen, en naderhand willen krijgen een tinnen schotel en een mengel (= maatbeker of drinkbeker van bepaalde grootte), en als Hendrickien Seinen, mede attestante, het zelve wilde beletten, zeggende dat haar hetzelfde toekwam, zo hebben zij haar met de scherpte van een springstok in de hand gestoken en gekwetst. Voorts daaraan hebben zij een zij spek aangetast, en als Aeltien Allerts hetzelfde wilde verhinderen, zeggende, dat het haar, en niet haar zoon toekwam, zo hebben zij haar onder de voeten gestoten, en het spek met geweld meegenomen.

Verklaren mede voor de oprechte waarheid, dat tussen 19 en 20 maar, omtrent middernacht, ten huize als voren, omtrent 9 á 10 personen, naar vermits de donkerheid des nachts onbekend, aan de deur binnen (= zijn) komen kloppen, en nadat haar de deur geopend was, dat dezelve met een grote onstuimigheid met blote degenen in haar hand eerst naar het vuur gelopen, het stro uit de bedsteden gekregen, op het vuur geworpen, en hetzelfde in brand gestoken hebben. Voorts daarop naar haar attestantes bed gelopen, roepende: “De oude duivel, hoer”, en veel meer injurieuze (= beledigende, smadelijke, kwetsende, wettelijk strafbare) woorden, met de dochter willen wij mede hebben (= wij gaan je dochter ook meenemen), dat zij voorts haar attestante van het bed met grote veselementie (= met geweld) getrokken hebben, zulks dat attestante Aeltien Alerts haar been gestroopt ende zeer gekwetst heeft (= geschaafd en verwond heeft), ook dat zij enige tijd niet meer kan gaan (= lopen). Voorts dat zij haar mede attestante hendrikien Seinen in haar blote hemd ter huize uitgeworpen, en mede naar Geert Seinen huis genomen hebben, onderweg haar gestoten en geslagen, dat zij met het aangezicht en blote lijf in de drek gevallen is, en dat zij om hulp riep,

zo hebben zij haar geslagen en gedreigd bij aldien zij niet wilde ophouden, dat zij haar in die grifte wilden stoten (= in de vaart zouden drukken). En als haar broeder Coert Seinen op een al zulks geroep uitkwam, hebben zij dezelve almede genomen, zijnde het gene voorts de zuivere waarheid, die wij ter allen tijden des verzocht zijnde nader zulen sterken. In oorkonde hebben wij dezen ondertekend. Hoogeveen den 27 maart 1661”.

(Was getekend)

Dit is Aeltien Alderts Merk zelf getogen.

*Marten Andries
Als getuige.*

*Door verzoek van hendrickje Seinen is
Marten Andries*

*Broer Oennes
Als getuige.*

Aeltien Aelerts, weduwe van Seine Coert, had een bijverdienste in die dagen. Ze had een pension, kan de conclusie zijn, als we zien wie er allemaal bij haar in huis woonden. Dat was een pension zonder luxe, want de gasten sliepen gewoon op de zolder. Degenen die bij haar logeerden en sliepen, woorden uit die tijd, hebben ook een verklaring afgelegd. Het ging om Jan Jans, Jan Barchman, Herman Locht, Hendrik Meijer, Jan van Northoorn, Willem Jans, Dirk Kramer en Dirk van Bueren. Een complete ploeg seizoenarbeiders, als het allemaal turfgravers zouden zijn. Die kans is groot, want zeker een van hen kwam uit Nordhorn, gelet op zijn naam, en een andere aanwijzing volgt nog. Het waren deze mannen, waarvoor de Drost zo bang was, want in haar huis had de kostbaas Aeltien Aelerts in feite een complete burgerwacht, voor het geval mensen zich tegen haar zouden keren. Vandaar de overmacht, en de stampij, waarmee de soldaten binnenkwamen. Ook deze mannen, de kostgangers van Aeltien Aelerts, getuigden. Ook hier waren het Marten Andries en Broer Oennes (twee veenmeesters) voor wie ze die getuigenis aflegden, en die mede ondertekenden.

Het verhaal van de kostgangers was vrijwel gelijk, maar de details blijven de moeite waard. Aeltien Aelerts werd uitgescholden voor “oude hoer, duive, korronnie”, en meer andere vuile woorden. Weduwe en dochter werden met geweld van bed gehaald, dit werd in één zin genoemd, zodat we ons af kunnen vragen of die beide vrouwen misschien in het zelfde bed sliepen. “Daarna hebben zij Allert Seinen in zijn blote hemd aangerand met blote rapiers en heerlijk geslagen en gekwetst, zonder dat zij hem tijd willen hebben gunnen om enige kleding aan te trekken”. Ook die werd belaagd en meegevoerd, anders was het niet nodig om kleren aan te trekken. De getuigen verklaarden tevens “dat wij attestanten van deze onstuimigheden zeeer verschrikt zijnde, niet van boven konden komen, dat ook een Bartelt Jans ziende het stro branden en menende dat het huis in brand was, vanboven wilde klimmen, en de ladder weggenomen zijnde, van boven neergevallen, en zodanig gekwetst is aan zijn ledematen, dat hij ten ene male, vermits, grote pijn en smart, zijn arbeid heeft moeten verlaten, en is vder een alzulk gerucht aldaar geweest, niet anders alsof daar moord gepleegd of brand geweest was”. Er was nog een achtste getuige geweest, Bartelt Jans. Al die mannen sliepen op zolder bij Aeltien. Ze konde niet naar beneden komen, omdat de ladder was weggehaald. Toen is Bartelt Jans van de zolder naar beneden gevallen. Hij moest zijn arbeid verlaten. Het lijkt er weer op dat Aeltien Aelerts een ploeg seizoenarbeiders in huis heeft gehad. Dat ze dan haar dochter bij haar in de bedstee had, dat hoorde bij die tijd, en was veilig voor het meisje, met al die mannen in huis.

Ook de woning van Geert Seinen kreeg een inval. Op zijn zolder sliep eveneens een ploeg arbeiders. De getuigen, weer door Broer Oennes en Marten Andries ondervraagd, kennen we door hun merktekens en hun namen, onderaan de verklaring: Tuenis Jans van Lengen. Hendrik

van Diefholt. Dirk van Waagevelt, Wolter Jans, Henick Lanbarch en Jelaes Roegenbarch. We lezen: *“Attesteren en verklaren wij ondergeschreven dat wij enige tijd herwaarts gelogeed en geslapen hebben op ’t Hoogeveen ten huize van Geert Seinen en dat tussen de 19 en 20 maart 1661 omtrent middernacht aan ’t voornoemde huis van Geert Seinen is komen kloppen de Landpander, geaccompagneerd en vergezelschap met twee assistenten en tien á elf soldaten, alle met roers en degens voorzien, en als Geert Seinen de deur geopend had, hebben zij dezelve aldaar gegrepen, roepende dat hij zich zoude gevangen geven. Verklaren mede gehoord te hebben, als dat Geert Seinen verzocht, dat zij hem niet slaan zouden, dat zij daarop geantwoord hadden: “Al sloegen wij u, daar zou geen hond naar blaffen”. Dat zij verder gezien hebben dat zij de voorzegde Geert Seinen verscheidenlijk met haar roers in de zij gestoten hebben. Zulks dat zij in ’t eerste nauwelijks van haar slaappleats durfden aftekomen, also zij riepen: “Indien gij ook also getracteerd wilt wezen, zo meugt gij af komen” (= als jullie ook zo getrakeerd willen worden, dan mogen jullie naar beneden komen).*

En als zij naderhand Geert Seinen vanwege haren arbeid nog eens wilden spreken, dat zij gestadig met roers en degens terug gekeerd binnen, roepende enigen onder haar: “Schiet daarop!”. (= Toen ze nadien Geert Seinen naliepen om te praten over hoe het verder moest met hun werk, keerden de soldaten met geweren en ontblote degens terug. Ze dreigden op hen te schieten.) *Attesteren wijders almede gezien te hebben, dat zij stro met gehele handen voluit uit de bedstede genomen hebben, en op het vuur geworpen, en gewaarschuwd zijnde van haar attestanten dat zij het huis niet zouden in brand steken, dat zij daarop geantwoord hadden, daar mochten die geen zorgen voor dragen, die in ’t huis bleven.* (= Ze riepen vanaf hun slaappleatsen dat het huis niet in brand gestoken moest worden. De soldaten riepen terug dat ze zich daar geen zorgen over hoefden te maken.)

Hebben verder wij attestanten gezien dat zij de voornoemde Geert Seinen met een touw om beide armen op de rug gebonden hebben, zulks dat hij zich niet verroeren kon, en een stuk weegs met denzelven gegaan zijnde hebben dezelve op de wagen gezet, en daarmee weggevoerd”. Was getekend, alle getuigen, 27 maart 1661. Net als alle andere getuigen waren ze bereid onder ede een verklaring af te leggen. Nadien waren er nog weer soldaten bij Geert Seinen thuis gekomen. Ze hadden Alleert Seinen en Hendrickien Seinen bij zich, beiden in hun blote hemd, zoals ze dat zo mooi omschreven. Die liepen in het nachthemd. Uiteindelijk hebben ze Hendrickien Seinen bij de wagen laten staan, en in plaats van haar Court Seinen meegenomen, net als Allert en Geert. Er waren dus drie invallen. Eerst bij Geert Seinen, daarna bij de weduwe Aeltien Aelerts en bij Court Seinen.

Drost Van den Boetzelaer had nog een groepje spelers over het hoofd gezien. De familie van Heer Johan van Echten en hun echtgenoten roerden zich: jonker Sickinghe, Rutger van Haersholte en Bernhard Bentinck. We lezen verder in de stukken van Rutger van den Boetzelaer, opgestuurd naar de stadhouder⁶⁴, in dit geval een tekst van 2/10 augustus 1661:

“Alzo is mij geheel vreemd en onverwacht voorgekomen dat de voornoemde jonker Sickinghe, gelijk ook de heren hoogschulte Rutger van Haersholte en Bernhard Bentinck, zonder bij het leven van wijlen de Heer van Echten die zijn goederen zelf administreerde en geen voormonders had, enige de minste kwaliteit daartoe te hebben, hun hebben laten gelusten, zich in deze zaak te mengen, en nog veel vreemder dat zij ’t zelve met zeer scherpe argumenten en beroerige termen hebben gedaan, en mij daarmee zonder enige verstandige redenen en oorzaken buitenlandes en bij andere provincien gezocht, onfatsoenlijken te traduceren en te denigreren en mijn eere, goede naam en existentie te prostitueren, ook het patrocinium aan te nemen van twee of drie moedwillige en oproerige quidams, die hun tegen

de wetten van 't land, tegen de justitie en die dienaers van dezelve tegen de publieke autoriteit en de reggering zo groffelijk hadden verlopen, dat ze mede om het schadelijk gevolg, niet en konden noch mochten ongestraft blijven. Ik heb daar tegen mijn verantwoording bij de welgemelde heren Ridderschap en Eigenerfden daar voor ik responsabel ben, op deze tegenwoordige Landschap, zo bij monde als bij geschrifte in 't brede gedaan, en de heren gelegenheid van zaken en de rechtvaardigheid van mijn actien zo klaarlijk gedemonstreerd, dat haar Edelmogenden naar exacte examinatie en overweging van weerzijds inbrengen daar door zijn bewogen geworden, mijn voorzeide actien en proceduren als wel en wettelijk gedaan te approberen, met resolutie van dezelve te willen maintaineren, ook u Vorstelijke Doorluchtige ten gediensichsten te verzoeken, dat dezelve geliefde wolle zijn, de goede hand daartoe te bieden dat de Landschap in haren notoiren recht de non evocando en in hare hoge jurisdictie niet en moge worden gekrenkt, wel over zulks om u Vorstelijke Doorluchtige met geen verder langweilig schrijven te moeien, mij tot de misie bij de welgemelde heren Ridderschap en Eigenerfden aan u Vorstelijke Doorluchtige desen aangaande geschreven hebben geresefereerd, met onderdanig verzoek, dat u Vorstelijke Doorluchtige genadigst gelieven wille de boven aangeroeerde caluminen geenszins geloven te geven, maar mij toe te vertrouwen dat ik in deze zake anders niet en hebbe gedaen als in 't geen mij ambts- en eedshalven incumbeerde te doen. Dat ook u Vorstelijke Doorluchtige zich genadigst wille laten gevallen volgens dezelves ambts en liberale presentatie 't landschapsrecht en hoogheid door dezelves hoogaanzienlijke en hoogwijze directie en met alle bekwame middelen voor te staan, waarmede de welgemelde Landschap en ik ook voor mijn persoon ten hoogsten verobligeerd zullen wezen u Vorstelijke Doorluchtige alle aangename onderdanige diensten naar uiterste vermogen te bewijzen, wil hiermede mij onderdanigst recomanderen in uw Vorstelijke Doorluchtige gedurige goede gratie, genade en gunst en God Almachtig bidden Doorluchtige Hooggeboren Vorst Genadigste Heer, u Vorstelijke Doorluchtige in langdurige goede gezondheid te bewaren, dezelves Loflijke regering en raadslagen tot het lands welvaren te zegenen en de beide hoogverheven huizen van Orange en Nassau in alle gewenste hoge vorstelijke welstand genadig te conserveren.....”

Dat is een hele mond vol. Als we de hoffelijkheden eruit halen, en het kort door de bocht samenvatten: de erven Van Echten verzetten zich tegen de inmenging van de Drost in het Pesserveld. Ze zochten steun tegen de Drost, in het buitenland. Oftewel: in de andere gewesten van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Er werd volgens de Drost zodanig over hem gesproken, dat zijn eer en goede naam werd aangetast. En dat nog wel terwijl dus die Etstoel het hoogste rechtsorgaan was in Drenthe, waarna geen hoger beroep ingesteld kon worden. Vervolgens zocht de Drost steun bij de stadhouder, want hij had als Drost niets anders gedaan dan wat hij had moeten doen. Zo werd de stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe om een ruzie over enkele schapen deelgenoot in een conflict dat feitelijk ging over de vraag wie de baas was in het Pesserveld. Wie mocht de lagere rechtspraak uitoefenen, de Drost of de Van Echten?

De zaak kwam terug bij Ridderschap en Eigenerfden op de landdag van 11 maart 1662. Het waren niet die schapen, die het opnieuw aanzwengelden. De zaak werd weer ingebracht door de markegenoten van Steenberg en Ten Arlo⁶⁵. Johan van Echten was inmiddels overleden, 6 augustus 1661, maar zijn rechten waren overgedragen op zijn erfgenamen en feitelijk was er dus nog niks veranderd aan het probleem. De vechtende Ritmeester Hendrik van Echten was nu waarnemend Heer van Echten geworden, zolang de oudste zoon van Johan nog niet oud genoeg was om de functie waar te nemen. Nog steeds eisten de Van Echten de jurisdictie op over delen van de marke van Steenberg en Ten Arlo. Besloten werd op die landdag dat de erfgenamen van Johan van Echten “*niet en mogen te beslechten en te decideren zaken tussen*

een veeneman en een buitenman, die venen aangaande, ook haar jurisdictie niet wijders te extenderen als tussen personen, zo bij dezelve en hare participanten tot cultuur van haar venen gebruikt worden, en daarom niet over zodane goederen en personen, die gelegen zijn en wonen respective in de Zuidwolder gereserveerde venen.”

Willem Frederik van Nassau-Dietz, stadhouder van Groningen, Friesland en Drenthe.

Tevens werd bepaald dat er een toevoeging moest komen op artikel 8 van het octrooi van 1626, waarmee toestemming was gegeven om de vaart te graven en te beheren, en het veen op het Hooge Veen te verturven. Er moest een reglement worden opgesteld “ *’t welk bij advies van de heren Drost en Gedeputeerden bij provisie zal staan tot de naastkomende landdag, om aldaar gevisiteerd en geaprobeerd te worden.*” Tot slot werd de Van Echtsens op hart gedrukt, sterker nog, werden ze “*ernstelijk gewaarschouwd, hare geaccordeerde jurisdictie niet anders als in pure civile zaken t’exerceren, zonder hun te bemoeien of te mengen met criminele of andere zaken, de Hoogheid van ’t land rakende, bij privatie van dezelfde jurisdictie*”. Of in eenvoudig Nederlands: een ernstige waarschuwing om alleen bezig te zijn met de burgerzaken van de lagere rechtspraak, en af te blijven van alle zaken die met zwaardere vergrijpen, criminaliteit en met de rechten en de status (Hoogheid) van Ridderschap en Eigenerfden van Drenthe te maken hadden. Dat iedereen buiten Drenthe erbij werd gehaald om hun gelijk te krijgen, dat werd de Van Echtsens blijkbaar ernstig kwalijk genomen. Het had ook niets voor hen opgeleverd. De grenzen van de Heerlijkheid bleven zoals was vastgesteld.

DUIDELIJKHEDEN ZOEKEN IN ONDUIDELIJKE SITUATIES

De Heerlijkheid Echtsens-Hoogeveen liep dus tot en met het pand van Domheer Hendrik Schaep, maar was niet bevoegd als er sprake was van zaken tussen een ‘veeneman’ en een ‘buitenman’. Wie dan wel bevoegd was, dat werd er niet bij gezegd. Blijkbaar was dat voor de toenmalige veenbewoners vanzelfsprekend. Wie anders zou dat moeten zijn dan de schulte van Zuidwolder-Hoogeveen, op wiens ambtsgebied het dorp op het Hooge Veen was gesticht? De Van Echtsens weigerden om de regelgeving van Ridderschap en Eigenerfden te aanvaarden. Volgens hen was die schulte van Zuidwolder-Hoogeveen namelijk helemaal niet bevoegd in Echtsens-Hoogeveen.

Op 2 februari 1663 werd hierover een verklaring ondertekend door enkele getuigen. Deze verklaring werd gebruikt om een nieuwe klacht tegen Lucas Steenberg in te dienen bij het Drentse bestuur⁶⁶. De verklaring was ondertekend door Abel Oegges, Koert Keijzer, Marcelis Vermeer, Gelmer Harms Ibinck, H.Briener en Johannes Boekenberg. De laatste was niet de predikant van Zuidwolde, want die was in 1659 al overleden. Ze verklaarden “*dat op dato ondergeschreven in onze presentie Lucas Steenbarg, scholte op Zuidwolde, ten huize van Jan de Vriese in ’t Hooge veen vermoge procuratie van de heer Hendrick Schaep tot Venendal, enige gerichte plegingen heeft gedaan, waarbij gekomen de Hooge Edel Geboren Heer Ritmeester Henrick van Egten als mede momberaar van de onmondige kinderen van de zaliger Heer Jan van Egten en heeft door zodanige rechtspleging aldaar ter plaatse wel erenstlijk geprotesteerd, ten aanzien gemelde schulte Steenbarg nooit alhoewel zulks van hem verzocht, geen bescheit heeft vertoond uit wiens last hij aldaar gerichte bedieninge deed.*”

Aanvullend op deze verklaring is een protest van de gezamenlijke mombers van de kinderen van wijlen Johan van Echten uit 1663. De gezamenlijke mombers verklaarden “*gezien en gelezen hebbende zekere verzegeling gepasseerd bij Lucas Steenberg schulte van Zuidwolde over huis en goederen van mijn heer Schaep onder de titel van schulte van Zuidwolde en Zuidwoldinger Hooge Veen, protesteren wel erenstlijk voor eerst tegen de titel van Zuidwoldinger Hooge Veen als haar goed, ook de jurisdictie van Echten over ’t hoge veen geheel prejudiciabel, als bij hem schulte nooit gebruikt, hem van niemand gegeven.*” Men voegde er aan toe dat deze titel, schulte van Zuidwolder-Hoogeveen, ook zijn zoon niet was verleend, toen deze 30 oktober 1663 werd aangesteld. Schulte Lucas Steenberg moet in de

tussentijd zelf overleden zijn. Ergens dus tussen 2 februari 1663 en 30 oktober 1663. Waarschijnlijk ging het om oktober 1663, want een schultambt kon niet lang onbezet zijn.

De mombers van de kinderen Van Echten legden wel veel nadruk op het feit dat Lucas niet was aangesteld voor Zuidwolder-Hoogeveen. Ze negeerden dat Zuidwolder-Hoogeveen nog gewoon deel van Zuidwolde was, waarvoor Lucas wel was aangesteld. Ze negeerden ook dat hun eigen schulte beperkte bevoegdheden had, zodat Lucas in voorkomende gevallen gewoon aan het werk moest kunnen binnen Echtens-Hoogeveen. Simpelweg omdat de schulte van Echtens-Hoogeveen niet bevoegd was in zaken waarbij een ‘buiteman’ betrokken was. De rechtspleging op 2 februari 1663, waarbij Lucas Steenbergen als schulte optrad inzake de verkoop van huis en goederen van Hendrik Schaep, was een van die situaties. Domheer Hendrik Schaep woonde in Utrecht. Huize Venendal was zijn buitenverblijf. Hij was dus niet een van de ‘veenluiden’ waarover de Heerlijkheid Echtens-Hoogeveen zeggenschap had. Daar waar hij zaken wilde verkopen, kon hij terugvallen op schulte Lucas Steenbergen van Zuidwolde en Zuidwolder-Hoogeveen. Omdat Lucas in deze situaties wel zeggenschap had in Echtens-Hoogeveen is het niet vreemd dat dit ook in de verzegelde brief van 2 februari 1663 vermeld werd, anders zou men die brief voor ongeldig kunnen houden, als iets binnen het grondgebied van de Compagnie van de 5000 Morgen, doorgaans Echtens-Hoogeveen genoemd, door zijn rechtspleging was vastgelegd.

De zeggenschap van de schulte van Zuidwolder-Hoogeveen over bezittingen in Echtens-Hoogeveen werd nog eens bevestigd door de stoklegging van 16 februari 1664. Hierbij werd de stok gelegd over alle ondergronden en venen die door Steenbergen en Ten Arlo waren verruild en verkocht, en deel waren gaan uitmaken van de Compagnie van de 5000 Morgen⁶⁷. Die stoklegging had voordien nog steeds niet plaatsgehad. We weten dat de Heerlijkheid Echtens-Hoogeveen de rechten baseerde op het octrooi van 30 maart 1626. De stokleggingsbrief van 1664 geeft aan: *“in ’t bijzonder is ook de stok gelegd en opgenomen van de verkochte ondergrond in dato de 30 december 1630 en van de drie-en-dertig morgen veen in dato de 28 mei 1631 bij de voorzeide Oosterse Veenen mede begrepen.”* Grond op het Hoogeveen, verkocht na de instelling van de Heerlijkheid Echtens-Hoogeveen, ondergrond onder de venen waarop de Heerlijkheid werkzaam was. En toch was er in 1664 maar één schulte bij de stoklegging: Jan Steenbarg, zoon van Lucas. Het betrof ook hier, net als bij de overdracht van goederen van Schaep, een zaak waar bij de ‘buiteman’ was betrokken. Jan Steenbarg zegelde als schulte, op het Hoogeveen, en zoals ook de gezamenlijke mombers in hun verklaring al hadden gezegd was hij niet aangesteld voor Echtens-Hoogeveen. Hoefde niet, hij ving op wat buiten de aanstelling van de schulte van de Heerlijkheid viel.

Conclusie: er waren twee schulten op Echtens-Hoogeveen, die van Zuidwolde en die van de Van Echtens, waarbij de taakopvattingen elkaar overlaptten, en waarbij de schulte van Zuidwolde in sommige zaken erkend werd door Ridderschap en Eigenerfden, net zo goed als die de jurisdictie van de Van Echtens weer erkenden in andere zaken. Maar we zien ook een langlopend conflict tussen Lucas Steenbergen en Roelof van Echten en zijn opvolgers over de bevoegdheden van de schulten. Al met al is het er allemaal niet duidelijker op geworden.

NOTEN

1. “Stukken en documenten rakende de rechten en privilegien van den Huyse Echten”, blz. 5.
2. Derde boek, artikel 53.
3. Het contract is nader uitgewerkt in het eerste deel van dit onderzoek.
4. Zie de nummers 82 t/m 87, de akten van belening van de heren van Hoogersmilde, uit het archief "Pauw van Wieldrecht", welke bewaard worden in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag.
5. Archief Huize Echten no. 234 t/m 260.
6. Zie de originele tekst, o.a. opgenomen in de “Stukken en documenten rakende de rechten en privilegien van den Huyse Echten”, aanwezig in het archief van de gemeente Hoogeveen.
7. Zie hierover o.a. “Geschiedenis van Drenthe”, J.Heringa e.a. , blz. 206 t/m 225.
8. “Hoogeveen, oorsprong en ontwikkeling, 1625-1813”, blz. 191.
9. Etstoel 14, deel/folio/datum 6/130/13-10-1623.
10. Resolutiën Ridderschap en Eigenerfden, O.S.A. 6, deel 2 ,folio 121, verso 122.
11. Ik ben me er van bewust dat ik voorzichtig moet zijn met uitspraken als ‘nooit toestemming krijgen’. Meestal is het verstandiger om zaken open te laten als er geen feiten zijn die ergens voor of tegen spreken. Per slot van rekening kan men nooit weten of er niet een archiefstuk op een onbekende plaats ligt, en later alsnog een heel ander licht op deze kwestie kan werpen. Door alle problemen die er zijn geweest rondom de Heerlijkheid Echten-Hoogeveen is er echter een verzameling van stukken aangelegd door Roelof van Echten II, onder de titel “Stukken en documenten rakende de rechten en privilegien van den Huyse Echten”, en aanwezig in het archief van de gemeente Hoogeveen. Omdat we er van uit kunnen gaan dat de Van Echten zelf alle stukken hebben verzameld die hun rechten en privilegiën ondersteunden, mogen we op basis van deze unieke verzameling stukken ook zeggen dat iets er niet was, als het niet in deze stukken wordt aangegeven.
12. Hierop wordt nader ingegaan op het eind van dit onderzoek.
13. Zie de originele tekst, o.a. opgenomen in de “Stukken en documenten rakende de rechten en privilegien van den Huyse Echten”, aanwezig in het archief van de gemeente Hoogeveen.
14. O.S.A. 6, deel 2, 1627-1640.
15. Zie hierover het vijfde deel van deze studie, blz. 7.
16. O.S.A. 6, deel 2, 1627-1640, blz. 51.
17. Archief Van Heiden Reinestein no. 326A (toegangsnummer 0185).
18. Zie het vijfde deel van dit onderzoek, blz. 45.
19. Zie de inleiding van Mr. J.G.C. Joosting uit 1907 op het Archief van de Heerlijkheid Ruinen.
20. Archief Heerlijkheid Ruinen, Drents Archief, no. 48. Zie ook het tweede deel van deze studie, blz. 32.
21. In een vervolgonderzoek zal nader worden ingegaan op de juridische aspecten van de Heerlijkheid Echten-Hoogeveen. Analyse van het stichten ervan maakt duidelijk dat dit niet gebeurd is bij het octrooi van 1626. Daarin moet wat anders zijn bedoeld dan het stichten van een Heerlijkheid. De Van Echten legden het wel uit als zou daar een Heerlijkheid zijn gesticht. Vandaar dat hier gesproken wordt over het uitroepen van een Heerlijkheid.
22. O.S.A. 6, deel 2, 1627-1640.
23. We vinden de tekst o.a. op blz. 3 e.v. van de “Stukken en documenten rakende de rechten en privilegien van den Huyse Echten”, aanwezig in het archief van de gemeente Hoogeveen.
24. Idem, blz. 5 e.v.
25. De brief wordt verderop in deze studie uitgebreid behandeld.
26. Archief Huize Echten no. 891, blz. xliij.
27. Landrecht 1614, derde boek, artikel 48.
28. Landrecht 1712, derde boek, artikel 102.
29. Hier en in de volgende alinea's wordt een beschrijving van een deling gegeven, aan de hand van stuk 116 uit het archief van de familie Ten Heuvel, aanwezig in het Drents Archief.
30. Als in deze studie gesproken wordt over de notulen van de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen, is steeds sprake van de bron Archief Huize Echten no. 876, in de nummers 877 en 878 terug te vinden in een moderner handschrift.
31. Archief Huize Echten no. 843.
32. Meer over Den Claerenberg in het achtste deel van deze studie.

-
33. De spelling is hier zodanig aangepast dat de klankkleur van de taal van die tijd binnen ons huidige taalgebruik goed naar voren komt.
34. In het taalgebruik rondom prostitutie is de ene biologische functie van het mannelijke lid verwisseld met de andere, waardoor versluierd gesproken kan worden over de geslachtsdaad. We zien dat ook in het bijbehorende woord voor prostitué, die in het bargoens '*pisbak*' wordt genoemd, net als in het begrip '*buiten de pot pissen*', waarmee bedoeld wordt dat iemand gemeenschap heeft gehad met een ander dan zijn echtgenote.
35. Hier en in de volgende alinea's wordt een beschrijving van een deling gegeven, aan de hand van stuk 116 uit het archief van de familie Ten Heuvel, aanwezig in het Drents Archief.
36. Archief Huize Echten no. 815.
37. Archief Huize Echten no. 815.
38. Archief Huize Echten no. 843.
39. Archief Huize Echten no. 843.
40. Oude Staten Archieven, toegang 0001, no. 746.
41. Archief Huize Echten no. 1211
42. Idem.
43. Ibidem.
44. Met dank aan Jan de Vries voor het plaatsen van de personen in een topografische context.
45. Archief Huize Echten no. 815.
46. Idem.
47. Archief Huize Echten no. 815. De tekst geeft als jaartal 1656, maar het verband tussen dat stuk en het daarop volgende stuk, uit 1657, maakt duidelijk dat het om dezelfde gebeurtenis uit het zelfde jaar moet gaan. Hier moet dus sprake zijn van een schrijf- of zetfout. Omdat er ook een logisch verband is met het stuk over het opschonen van de Hooogeveensche Vaart uit 1657, en een dubbele gelijke schrijf- of zetfout niet voor de hand ligt, moet de gebeurtenis rondom het te niet geopende schut hebben plaatsgevonden in 1657.
48. Archief Huize Echten no. 498.
49. Archief Ten Heuvel no. 117.
50. Archief Huize Echten no. 54.
51. Archief Huize Echten no. 876.
52. Archief Huize Echten no. 830.
53. "Stukken en documenten rakende de rechten en privilegien van den Huyse Echten", blz. 20 e.v.
54. Dit blijkt uit het leenprothocol van Overijssel, zie ook http://www2.historischcentrumoverijssel.nl/overijssel/leenrep/repertorium/h1231_buurschapPesse.htm . Daarin vinden we nog in 1683 als leengoed vermeld: 1683. Die tienden --- to Pette --- in Runer kerspel.
55. Archief Huize Echten no. 843.
56. Fries Stadhoudelijk Archief betreffende Drenthe, aanwezig in het Drents Archief te Assen, toegangnummer 0024, inventarisnummer 35.
57. Landrecht 1614, vierde boek, artikel 14 en 15.
58. Idem, artikel 15.
59. Archief Huize Echten no. 870.
60. Archief Huize Echten no. 870.
61. Landrecht 1614, vierde boek, artikel 14.
62. "Annales Drenthiae" (verkorte titel), Johan Picardt (Gerrit van Goedesbergh, Amsterdam 1660), blz. 302.
63. De nu volgende getuigenverslagen rondom deze zaak zijn eveneens allemaal uit Archief Huize Echten no. 870, het dossier dat de Van Echtsens hieromtrent hebben aangelegd.
64. Fries Stadhoudelijk Archief betreffende Drenthe, aanwezig in het Drents Archief te Assen, toegangnummer 0024, inventarisnummer 35.
65. "Stukken en documenten rakende de rechten en privilegien van den Huyse Echten", blz. 21 e.v.
66. Archief Huize Echten no. 830.
67. "Stukken en documenten rakende de rechten en privilegien van den Huyse Echten", blz. 22 e.v.